

lelki-

evangélikus
Lelkészi
szakfolyóirat

pásztor

LVII. ÉVFOLYAM 9. SZÁM 1982. SZEPTEMBER

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

Időszerű evangélikus öntudatért — — — — —	513
Egyetemes keresztyén örökségünk (Bánfi Béla) — — — —	513
Sajátos evangélikus örökségünk (Keveházi László) — — — —	517
Magyar evangélikus sajátosságok (Szabó Gyula) — — — —	524
Evangélikus életvitel a felekezetek között (Csizmazia Sándor)	533
Lutheránusok vagy evangélikusok vagyunk? (Sólyom Károly) —	541
A polgári vallás- és egyházzsziológia (Lehel László) — — —	548
Betegek lelkipondozása (Csepregi Zsuzsanna) — — — — —	552

REFORMÁCIÓI SOROZAT

Énekeiben imádkozó Luther — — — — —	556
Mi Atyánk, ki vagy mennyekben... (Pintér János) — — — —	556
Ez a szent tízparancsolat (Povázsay Mihály) — — — — —	558
Bűnösök hozzád kiáltunk — imádság igaz bűnbánatért (Győri Gábor) — — — — —	561
Jer örvendjünk keresztyének a bűnbocsánatért (Ferenczy Zoltán) — — — — —	564
„Jövel Szentlélek Úristen!” (Bencze Imre) — — — — —	567
Jer, kérjük Isten áldott Lelkét (Trajtler Gábor) — — — — —	569
„Már megyek békén, örömmel...” (Ittész János) — — — — —	571
Erős vár a mi Istenünk! (Szebik Imre) — — — — —	574

EGYHÁZTÖRTÉNETI ÉVFORDULÓK

Egymást segítve (Dr. Barcza Béla) — — — — —	Borító III.
---	-------------

LELKIPÁSZTOR

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. Nagy István

A szerkesztés munkájában a szerkesztő bizottság vesz részt

Előfizetési ár: havi 35,— forint, fél évre 210,— forint, egy évre 420,— forint

Csekk számla: Lelkipásztor Kiadóhivatal, Budapest 516—220507

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 1088 Budapest VIII., Puskin u. 12.

Telefon: 142-074

Egyetemi Nyomda — 82.8397 Budapest, 1982. Felelős vezető: Sümeghi Zoltán igazgató

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya

Indexszám: 26 451

ISSN 0133—2821

Tanulmányok

Időszerű evangélikus öntudatért Egyetemes keresztyén örökségünk

Egyetemes keresztyén örökségünk alapjai

Teológiát bármilyen szinten művelő evangélikusok, így lelkészek előtt sem kétséges, hogy egyházunk tanítása és élete számtalan szállal kapcsolódik össze elidegeníthetetlenül az egész keresztyénséggel, más hitvallású egyházakkal. Az is nyilvánvaló, hogy ennek eredete és alapja az, hogy hitben egynek tudjuk magunkat mindazokkal, akik kezdettől mostanáig Jézus Krisztusban hittek, azaz az ő népével, egyházával. Mi is hát az egyház? Ennek meghatározására klasszikussá vált az Ágostai Hitvallás VII. cikkének megfogalmazása: „congregatio sanctorum in „a evangelium pure docetur et recte administrantur sacramenta.” A hitvallás tehát „congregatio sanctorum”-ként jelöli meg. Az egyház Luther számára is a szó szoros értelmében gyülekezet. A Nagykátéban hangsúlyozza is, hogy az eclézia összefogó (Versamlung). Lényegét tekintve pedig az Apostoli Hitvallás szavai szerint „communio sanctorum”, azaz a szenteknek, a hívő embereknek a közössége. Az egyház lényegének ez a látása vezeti el őt arra, hogy a „szent keresztyénség” (heilige Kristenheit) kifejezést jobbnak, kifejezőbbnek találja a német nyelvben használatos „Kirche” fogalmánál. Az egyháznak ehhez a reformátori értelmezéséhez elidegeníthetetlenül tartozik hozzá az evangéliom, Isten igéje. „Az egyház egész élete és lényege Isten igéjében van” — mondja ugyancsak ő. A reformációnak ez az egyházlátása nemcsak szakítás az institutionális értelmezéssel, mely szerint az egyház hatalmas, mérhetetlen nagy szervezet, melynek feje a pápa, Krisztus földi helytartója, hanem határozott visszatérés az Apostolicum szavaihoz és azok értelméhez.

Ebben a látásban nincsenek történelmi, vagy szervezeti határvonalak. Egyetlen kritérium az Ágostai Hitvallás idézett helye szerint az evangéliom tiszta tanítása és a szentségek helyes kiszolgáltatása. Az egyház lényegének ez a megragadása tette kezdettől fogva alapvetően nyitottá a reformációt és egyházunkat mindannak elfogadására, ami a történelem folyamában az egyházban Isten igéjén alapult. Nem az a helyzet ugyanis, hogy az első század keresztyénsége után Isten igéje eltűnt, elveszett, vagy feledésbe merült volna, s csak a reformációban fedeztetett fel újra. Az minden időben, sok bűn, hamis nézet és tanítás, fadobás hiedelem és tévelygés között is élt és hatott. Elég gondolnunk pl. Augusztinusra, akinek Lutherre gyakorolt hatása ismeretes.

Az elmondottakból nyilvánvaló, hogy egyetemes örökségünk alapját egyrészt az egyház történelmi folyamatosságának valósága és tudata, másrészt a Jézus Krisztusról szóló apostoli bizonyágtétel képezi, amely az újtestamentomi iratokban maradt reánk. Szeretnék figyelmeztetni, hogy nem egyszerűen az Újtestamentom, hanem az apostolok által hir-

detett evangéliom, ige. Természetesen nem jelenti ez azt, hogy a különböző hitvalláshoz tartozó egyházak egymáshoz való viszonyában ezek is nem válnak problematikussá, illetve azt, hogy értelmezésük azonos volna. Viszont következik belőle az a tény, hogy egyetemes örökségünk tárgyi tényezői szinte felsorolhatatlanok, hiszen egész alapállásunk és gondolkodásunk az egyetemes, szent keresztyénség (heilige Kristenheit) által, illetve az Apostoli Hitvallás szavai szerint a „sancta ecclesia catholica”, a „communio sanctorum” által meghatározott.

Egyetemes örökségünk tárgyi tényezői

Ezeknek témaköréből kétségtelenül elsőként kell említenünk az újszövetségi kánont, a szent iratok gyűjteményét, amint az a történelem folyamán az első századokban kialakult. Az apostoli bizonyosságtétel írásban rögzített és ránk hagyott formájának a hit és az egyházi tanítás szempontjából való döntő jelentőségét egyetlen egyház sem tagadja. Ehhez kell vennünk a keresztyénség által már készen kapott ószövetségi kánont, amely magának Jézusnak és az apostoloknak is szent könyve volt. Bár a különböző keresztyén felekezetek mindannyian megegyeznek abban, hogy a Szentírás a hit és az egyházi tanítás alapvető forrása és meghatározója, annak értelmezése és egészének, vagy részleteinek értékelése tekintetében sokszor lényeges különbség mutatkozik. Maga a fenti tétel is másként érvényesül pl. evangélikus egyházi vonatkozásban, mint római területen, ahol az ún. „szent hagyomány” és újabban a pápai tan-kijelentői tekintély erősen meghatározza annak magyarázatát, értelmezését és értékelését. Nem véletlen pl. az sem, hogy a biblia-kritika éppen protestáns, elsősorban is evangélikus területen jelent meg, és hódított tért. Ugyanakkor az igazságnak tartozunk annak megállapításával, vagy a Szentírás értékelésénél és értelmezésénél mi sem tudunk tökéletesen elszakadni minden hagyománytól. A kánon kialakulása végeredményben maga is az egyház értékelő tekintélyének következménye. Messze vezetne, ha azt igyekeznénk elemezni, hogy természetesen igen nagy a különbség az egyháznak e kanonizáló tevékenysége, és a pápa dogma-kijelentő joga és tevékenysége, vagy akár az egyházi atyák és későbbi egyházi írók, teológusok, nagy zsinatok megnyilatkozása között. Tény mindenképpen, hogy egyetemes keresztyén örökségünk legfontosabbika az ó- és újszövetségi kánon, a Szentírás, mely minden értelmezési és értékelési különbség ellenére is a legszorosabb kapocs a különböző hitvallású egyházak között.

Róla szólva nem lehet megfeledezni arról, hogy benne találjuk a minden keresztyén imádságának, a legegyetemesebb imádságnak, a magától Jézustól tanult „Miatyánk”-nak szövegét is. A Krisztusban hívőknek ez az imádsága nemcsak az évszázadok folyamában kapcsol össze bennünk a múltban és a jövőben is minden benne hívővel, de a jelen határvonalait is áttörve egyesíti az egész keresztyénséget a közös imádságban.

Ha a Szentírás értelmezésénél és az egyház tan-megállapító tevékenységénél tartunk, egyetemes keresztyén örökségünk tárgyi tényezői sorában feltétlen meg kell emlékeznünk a három egyetemes keresztyén hitvallásról, az Apostoliról, Niceairól és Athanáziusziról. Az eredetükre és szövegükre vonatkozó tudományos eredmények ismereteseek. Az is tudott, hogy elfogadásuk és értelmezésük tekintetében is vannak különbségek. Erdemes azonban figyelni arra, hogy az első kettő liturgiai

jelentőségű is, míg a harmadik megmarad tanítást rögzítő, dogmatikus jellegűnek. Az Apostolicum keresztelési hitvallás, míg a Nicénum az istentiszteleti liturgiában nyert helyet az évszázadok folyamán. Így ezek nem csupán a keresztény tanítás normájaként lettek örökségünk-ké. Régmúlt századok egyházával és mai keresztényekkel így nemcsak a Szentháromságról, különösen is Jézus Krisztusról vallott hitünk — a róla szóló rész bennük a legrészletezettebb — azonossága tekintetében kapcsol össze, hanem liturgiájuk és szentség-kiszolgáltatásuk tekintetében is. Annak, hogy mi a hitvallásoknak a hitszabályozás szempontjából másodlagos és nem elsődleges szerepet tulajdonítunk — norma normata, és nem norma normans — tárgyunk tekintetében külön jelentősége van. Nevezetesen éppen az, hogy megalkotásuk, kiformalódásuk idején is ez volt céljuk és értelmük. Arról tettek bizonyosságot, hogyan értették ők annak a kornak krisztus-hívői, s hogyan kell azt a többi hívőnek is érteni, ami a Szentírásban a Szentháromság Istenről kijelentett. A bennük kapott örökséghez tehát éppen akkor vagyunk hűek, ha így tekintünk rájuk.

A három egyetemes hitvallás mellett meg kell emlékezni az egyházi atyákról, nagy tanítókról, teológusokról az „apostoli atyáktól” egészen Augusztinuszig. Teológiájukat ugyan nagyon különbözőképpen lehet megítélni, s nem mindig nevezhető tévedésmentesnek, mégis minden esetleges tévedésükkel együtt az egyház történelmének egy részét képezik, s tőlük nemcsak kortársak, de késő utódok is tanulták megérteni Isten igéjét.

Egyetemes örökségünk szinte vizuálisan is szembetűnővé akkor lesz, ha a tanítás köréből a gyülekezeti élet területére lépünk. Legszembetűnőbb ezen a téren az egyházi esztendő a maga ünnepeivel. A reformáció magától értetődően tartotta meg az egyházi esztendő évszázadok folyamán kialakult ünnepeit. Ami a középkor rendjéhez viszonyítva más, az a Mária és szentek ünnepeinek háttérbeszorulása és elhagyása. Ebből természetesen adódik, hogy a Krisztus-mű annál jobban kidomborodik, annál egységesebbé válik maga az egyházi esztendő. Imeretes, hogy Luther az istentiszteleti életben nem törekedett a minden áron való újításra, sem redukcióra. A mise áldozati jellegének eltörlésével az igehirdetést állította annak középpontjába, s a mindenki által értett anyanyelv használatán kívül a gyülekezeti éneklést szorgalmazta „új lelki énekekkel” (geistliches Lied) is. Ennek következménye, hogy a lutheri liturgia az ősi liturgia minden értékes mozzanatát megőrizte. Így tartozhatnak azok egyetemes keresztény örökségünk drága gyöngyszemei közé. Nem szabad és lehet magyar evangélikus egyházunkra úgy nézni, mint amely ebben a tekintetben evangélikus szempontból mértékadó. Sajnos a történelmi helyzet és adottságok következtében hazánkban az istentiszteleti élet rendje kényszerűen redukálódott. Nem csoda hát, hogy az utolsó emberöltő alatt éppen nálunk található olyan liturgikus törekvés, amely igyekszik egyre többet felvenni az egyház ősi liturgiái kincséből.

Nem elhanyagolható az az imádságos és énekes anyag sem, amely nem mindig a liturgiában használatosan maradt reánk. Amit a Mi-atyánkkal kapcsolatban mondtam, az áll bizonyos értelemben és mértékig ezekre is.

Végre meg kell említeni a szentségeket és kiszolgáltatásuk rendjét is. Szó esett arról, hogy a reformáció megszüntette az úrvacsora áldozati jellegét, ugyanakkor megszüntette a transzsubstanciáról szóló taní-

tást is. Ennek következtében természetesen maradt el liturgiájából az adoráció (úrfelmutatás) és minden hasonló mozzanat, de ugyanakkor megmaradt, minden, a szentség jellegét őrző és érvényesítő elem. Nagyon téves volna azonban csupán liturgiájában felismerni egyetemes örökségünket. Éppen maga a szentség az, amely a communió megvalósítója. Luthernek a Szentírás szavaihoz való ragaszkodása (lásd: marburgi kollokvium) eredményezte, hogy a szentség nem csupán vita kérdése, és a róla való tanítás elválasztó vonallá lett, hanem adottá vált benne más hitvallású keresztyénnel az intercommunió lehetősége is. A keresztség pedig a reformáció korában, mint azóta is legfeljebb a gyermekkeresztség tekintetében volt vitás (anabaptisták). E tekintetben hitbéli, teológiai megfontolásból a reformáció a gyermekkeresztség mellett tört lándzsát, így megtartotta és elismerte az egyház eddigi gyakorlatát. Ezért a keresztség, mert azt minden a gyermekkeresztséget gyakorló egyház elismeri, még abban az esetben is érvényesnek vallja, ha nem ő szolgáltatta is ki, az egyik legökumenikusabb örökségünk.

Egyetemes örökségünk hatása öntudatunkra

Már pusztán magának a történelmi múltnak világi viszonylatban is tudat formáló ereje van. Ez alól a hatás alól az egyház sem vonhatja ki magát. Az, hogy egynek tudjuk magunkat a történelem folyamában a reformáció előtti keresztyénséggel, már magában is sokat jelent. Méginkább az, ha látjuk, hogy a reformáció éppen az ösökhöz való visszatérést, hitükben, meggyőződésükben való osztozást jelentette, mint arra közben néha utaltam is. Korunk jellemző törekvése a múlt értékeinek megőrzése. Nem kimondottan egyházi törekvés, hanem világviszonylatú, de az egyházakban is érezteti hatását. Az eddig elmondottakból világossá válhatott az, hogy amit a keresztyénség közös kincse számunkra jelent, több egyszerű érték megőrzésénél. Hitünk, egyházi életünk szerves része. Nem megalkuvás, valami középútatosság, vagy a következmények levonni nem merése volt az, hogy a reformáció semmit nem vetett el magától ami érték, hanem hitbéli felismerés, vállalása annak, ami az előző századokban az egyházban Isten Szentlelkének munkája volt. Evangélikus öntudatunk ezért végsősorban hittudat.

Korunk egyházi törekvéseiben talán a legjellemzőbb és egyik legértékesebb is az ökumenizmus. A különböző hitvallásúak közös összefogására való igyekezet testvéri egységben, hogy testvérkezet nyújtva a másik felé igyekezzenek megérteni egymást, s így szolgálni a világban. Ez a jelenség nem csupán az ún. ökumenikus mozgalmak életre hívója, és nemcsak azokban figyelhető meg. Ez az egységre való törekvés azonos hitvallású egyháztestek világszövetségeinek létrejöttében is közre játszott, méginkább a világ égető kérdéseiben segíteni akaró keresztyén mozgalmakéban. Ez alól a tendencia alól még a leginkább önmagábazárt egyháztest sem vonhatja ki magát teljesen. Nem kétséges, hogy bármely hitvallású egyház ökumenikus nyitottságának kérdése és mértéke szoros összefüggésben van önértelmezésével és tanításával. Pl. a római katolicizmus álláspontja és magatartása természetes következménye az egyházzal vallott felfogásának. Szó volt arról, hogy a reformáció egyházzal vallott tanítása kezdettől fogva nyitottá tette egyházunkat mindannak elfogadására, ami a történelem folyamán Isten igéjén alapult. Egyetemes keresztyén örökségünk megbecsülése és értékelése csak további nyitottságot hordoz magában. Lehetőséget arra,

hogy a jelenben is egyre nagyobb és lényegesebb kapcsolat épüljön ki más egyházakhoz való viszonyunkban. Másként fogalmazva: egyházunk önértelmezése és egyetemes keresztyén örökségünk elfogadása olyan felmérhetetlen ökumenikus képességet hordoz magában, amellyel más hitvallású egyházak alig-alig rendelkeznek. Ez pedig azt jelenti, hogy e tekintetben nem létszámunk, hanem ez a képesség a döntő még a nálunk nagyobb felekezetekhez való viszonyunkban is.

Volt idő egyházunkban, mikor evangélikus öntudatunkat más egyházak felé polemizáló és alpoletizáló telítéssel inkább a különbségek felmutatásában, valójában inkább negatívumokra alapoztuk, s így igyekeztünk azt erősíteni. Ez azonban nemcsak módszer tekintetében nem helyes és az ökumenicitás szempontjából kérdőjelezhető meg, hanem tartalmilag sem az. Nem igazi hit és öntudat az, amely tagadásokon épül. Meggyőződés, hogy azt éppen a pozitívumok erősítik igazán. Ezt pedig evangélikus egyházunk egyetemes keresztyén öröksége bőven nyújt.

Bánfi Béla

Sajátos evangélikus örökségünk

„E cikkem alapszik mindaz, amit mi a pápa, az ördög és az egész világ ellenében tanítunk és állunk. Azért ezekről bizonyosoknak kell lennünk és nem szabad kételkednünk, különben vége mindennek...” — írja Luther a Schmalkaldeni Cikkeken. Furcsa, kemény szavak ma már számunkra, de hát ismerjük valamennyien Luther és kora fogalmazását. Azonban nem a keménységük miatt idéztem ezt a mondatot, hanem azért, mert azt mondják: itt a lényeg. Ez minden tanításuk, szolgálatauk alapja. Mégegyszer, kiemelve: „e cikkem alapszik mindaz... amit tanítunk.” Hozzá is teszi: „e cikktől éppenséggel nem tágíthatunk, itt nem engedhetünk, ha ég és föld összeomlik is mindazzal együtt, aminek nincsen maradása.” Ha Luther Márton azt mondja, hogy az említett „cikk” tanításának, a reformációnak alapja, akkor bátran mondhatjuk ma, hogy ami abban van, foglaltatik, az a mi legsajátosabb evangélikus örökségünk, másképpen fogalmazva: evangélikus egyházunk léteének és szolgálatainak, életének alapja is. Ha mi ebben a sorozatban, amelyben az időszéri evangélikus öntudatért igyekszünk valamit tenni, Luther születésének 500. évfordulója, tehát a „Luther-év” előtt egy esztendővel, akkor úgy teszünk legjobban, ha Luthert „megkérdezzük”, s hagyjuk, hogy ő tanítson minket. Ebben az esetben viszont fel kell figyelnünk az előbb idézett mondataira, mert szerinte itt érkezünk el a döntő mondanivalóhoz. S mi az? — „Azt tartjuk, hogy az ember a törvény cselekedetei nélkül, hit által igazíttatik meg” — olvassuk a cikk főmondatát. S miért nem tágíthatunk ettől? — „Mert nem adatott más név az embereknek, ami által üdvözülhetnek” — és: „az ő sebei által gyógyultunk meg.” Vagyis: „hogy egyesegyedül ő igaz és megigazítója a Jézus hitéből valónak.”

Röviden és egyszerűen a megigazulás tanításáról van szó. Ha sajátos evangélikus örökségünk után tudakozódunk és arra koncentrálunk, akkor kikerülhetetlen megérkezünk a megigazulás tanításához.

„A protestantizmus centrális princípiuma az egyedül kegyelemből való megigazulásról szóló tanítás, s ez azt jelenti, hogy sem az egyén, sem a közösség nem tud megfelelni igazán Istennek sem erkölcsi

tetteivel, sem szakramentális életével és hatalmával, sem szentségével, sem tanításával” — írja *Tillich*. Gerhard *Gloege* pedig aki az LVSz 4. Nagygyűlésén Helsinkiben az egyik főelőadást tartotta erről a kérdésről, ezt mondotta: „A megigazulásról szóló tanítással nem egy tanítást örököltünk más tanítások mellett, hanem „a kategória” bizatott reánk, amely minden gondolatunkat, beszédünket és cselekvésünket meg kell határozza.” S így folytatja: „a megigazulás tanítása kategória. A kategória (görögül: kat — égorein, latinul: prae — dicare, németül: aus — sagen) filozófiai horizonton egy kijelentés alapformáját jelenti a létezőről, ugyanakkor azonban a létezőről szóló kijelentés struktúráját is.” Tovább is megy: „a megigazítás tanítása két irányban is végzi kritikai funkcióját: a) minden kísérletet megakadályoz, amely a bibliai bizonyágtétel teológiailag fogalmazható vonásait össze akarja akarja keverni és ezáltal az „ügyet”, a lényegét megerősíteni, annak élet venné, b) minden kísérletnek ellenáll, amely egy meghatározott tanítási formát abszolutizálni akar s ezzel egy dogmatikai radikalizmus foglyává lenne. Előbbi kintetben mint pozitív, utóbbiban mint negatív katalizátor működik.” Csak még egy mondat ebben a vonatkozásban Ernst *Kindertől* (Was ist eigentlich evangelisch Stuttgart, 1961.): „Az ember egyedül Isten teremtő kegyelméből, Jézus Krisztusban való megigazulása, amelyet csak a hitben ragadhatunk meg, az evangélium magja. Ezért ez a reformáció központi cikke és tanítása.”

De miért van az, hogy ugyanaz, ami reformátor őseinknek az életet és forrást jelentette, nekünk, a mai evangélikus egyháznak gyakorlatilag alig jelent valamit? Félre kell tenni, vagy legjobb esetben újra kell fogalmazni? „A mai egyháznak ez a tanítás nyilvánvaló zavart okoz. A modern világnak nem többet, mint a múltnak egy más értelmét vesztített, megüresedett szavát” — írja *Gloege*. Nem akarok abba a kérdésbe belemerülni, mint jelent a „megigazulás” — „megigazítás” szó ma gyülekezeteinknek. Valamit, amit alig, vagy nem is ért, esetleg félreért. *Gloege* ott látja a baj gyökerét, hogy a tanítást, igehirdetést doktrinalizáltuk, belefektettük „egy új babilóniai fogság” koporsójába. Aztán individualizáltuk, pedig ennek a tanításnak minden privatizáló és ezt abszolutizáló értelmezése félreértés. S végül spiritualizáltuk, befalaztuk a „bensőségesség” falai közé. Mindez persze századok folyamán rakódott a megigazulás tanítására. S ma, hogy a képnél maradjak, jobbnak látjuk a koporsóban eltemetve, vagy befalazva hagyni, ahelyett, hogy megkísérelnénk eredeti értelmét megkeresni, megtisztítani és újra forrássá tenni.

Amikor tehát sajátos evangélikus örökségünkről van szó, kikerülhetetlenül kerül elénk a mondat: egyedül kegyelemből igazulunk meg. Ez az, ami azonban így a századok folyamán általánossá lett. Meg kell keresnünk ennek a mondatnak az elemeit, amiből összetevődött, akkor látjuk meg értelmét is. Evangélikus örökségünknek, ennek a sajátos mondatunknak három eleme van, s egyikről sem szabad megfeledkeznünk. S e három: egyedül Jézus Krisztus — egyedül az ige — egyedül a hit. Ezzel már elárultam dolgozatom szerkezetét is. Vallom, hogy evangélikus örökségünknek, a megigazulás tanításának e három eleme a döntő. Méginkább vallom, hogy a megigazulás „tanítása” sokkal inkább hatalmas bizonyágtétel, távolról sem olyan „dogma” amivé lett. Bizonyágtétel a megigazító Jézus Krisztusról, az ige hatalmáról és az üdvözítő hitről. S ha ezeket a reformátorok nyelvén idézem: „solus Christus” — „sola scriptura” — „sola fide”, akkor mégjobban érezzük,

hogy evangélikus tanításunk és örökségünk centrumában vagyunk. Még mielőtt részletekbe mennénk, szeretném a figyelmet erre a szóra is felhívni: „solus” — egyedül, de bátran fogalmazhatjuk így is: kizárólag. Talán ma már kevesen gondolunk arra, hogy ennek a szónak a hangsúlyozása, az egyedülvalóságról szóló bizonyágtétel az első parancsolatban gyökerezik: ne legyen más Istened. Nincs más, csak ő és akit ő adott, vagy küldött. Nincs más, aki segíthet, üdvözíthet. „Egyesegyedül ő igaz és megigazító” — mondotta Luther az idézett Schmalkaldeni Cikkekben. S ehhez teszik hozzá reformátoraink: egyesegyedül az ige teszi meg életünkben az életújító csodát, semmi más. És egyesegyedül a hitben ragadhatjuk meg Isten ajándékát, sehogy másképpen, pontosabban így lehetünk mi Isten megragadottjai.

Csakugyan igaz, hogy ezt a legsajátosabb evangélikus tanításunkat és örökségünket ma félre kell tenni? Csakugyan igaz, hogy valami mást kell kitalálnunk helyette? Pedig mindennapi életünk is „megigazulás”, elismerés, igazolás után kiált. A világ élete is „megigazulás” másként fogalmazva igazság után sóhajt. Mi keresztyének pedig ugyanezen a ponton kísértetünk meg újra meg újra: „két ember ment fel a templomba imádkozni, az egyik farizeus, a másik vámszedő...” (Lk 18,9—14).

Fel kell vetnem a kérdést: sajátosan evangélikus örökségünk valóban „sajátosan evangélikus”? Vagyis: ez a mi „specialitásunk”? Ha így is látszik, ez félreértés. Ha a megigazítás tanítását az evangélikus egyház specialitásának valljuk, akkor ezzel nagyon-nagyon keveset mondunk. A megigazulás központi tanítása a Szentírásnak, központi kérdése az egész egyháznak. S minél inkább közeledünk a központhoz, Jézus Krisztushoz, a megigazító igéhez a hitben, annál közelebb kerülünk egymáshoz is. A centrum felé vezető út egyszerre az egység felé vezető út is, egyben az egységnek egyedüli, „egyesegyedüli” igaz útja a centrum felé vezető út. Ezzel nem azt mondjuk, hogy minden egyház legyen „lutheránus”, persze más oldalról is ezt várjuk. Az ilyen gondolkodás — bármilyen irányból is indul — hamis gőg és félreértés. Valljuk, hogy a mi egyházunk és minden egyház egyre inkább „evangélikus” — pontosabban szólva evangéliumibb kell legyen, s így lennénk „katolikus” egyház a szó igazi értelmében. Az igazi katolicitás az evangéliumból táplálkozik, egyébként kérdéses. Mégegyszer hangsúlyozom, hogy ezekben a mondatokban távolról sem valamilyen hamis gőg akart megszólalni, csak azt akartam jelezni, hogy ami ránbiztatott, ami örökségünk, az nem egyszerűen „specialitás”, hanem egyetemes jellegű is. Azt nekünk elhallgatni nem szabad, hanem szolgálnunk kell vele. Identitásunk megőrzése és az ökumenicitás egyáltalán nem ellentmondó tények, ezen már rég túl vagyunk. Sőt: identitásunk megtagadása, elfelejtése, elmosása hamis ökumenizmus volna részünkről.

Nézzünk közelebbről is evangélikus örökségünket. S lássuk meg, hogy nem ma már kevésbé népszerű „tanról”, hanem ma is időszerű és eleven bizonyágtételről van benne szó.

Egyedül Krisztus az üdvözítő

A megigazulás Jézus Krisztus személyétől elválaszthatatlan. Ez azt is jelenti, hogy a megigazulás tartalmilag Jézus Krisztus történetével kezdődött. Emberrélelével és mindvégig való engedelmességgel. Isten akaratának betöltésével. Ugyanakkor azonban elvetettségével is. Nemcsak azzal, hogy népe vetette el. A megigazulás eseménye különösen

elszakíthatatlan a kereszt eseményétől. Jézus Krisztus ott lett igazán elvetett a szó legmélyebb értelmében. Ott lett bűnné és büntetetté értünk. Jézus elítélésében Isten igazsága mutatkozott meg, rajta és benne. Isten az emberiség bűnét elítélte. Isten nem lépi át igazságát és ítéletét kegyelméért, kegyelmét az ítéletben juttatja célhoz, viszi győzelemre. De fordítva is áll: Isten szentségét sem teszi félre bűnbocsátó szeretetéért, hanem szeretetében teljesíti szent akaratát. Így tette őt. Jézust Isten nekünk „igazságul” (Kor 1,30). Benne történt az ítélet és felmentés egyszerre, a mi ítéletünk és felmentésünk. Egy afrikai keresztényen úgy tett bizonyosságot megmentetéséről és hitéről, hogy száraz füvet rakott körben és azt meggyújtotta. Egy bogarat tett az égő kő közepébe és amikor az már idegesen futkosott tűzfalig, lehajolt, kivette és szabadra tette. „Ezt tette velem az én Uram” — mondotta. De azt már nem tudta érzékelteni, hogy más is történt. Hogy Isten minket kimenthessen, Jézus „bennégett”. Életét égette el. Tudom, hogy az előbbi példa gyenge, mint minden példa. Talán egyesek szerint nem is illik egy ilyen tanulmányba. De kettőt is el szerettem volna érni vele. Az egyik: a Krisztusért való megigazulásunkat kivenni a „jogi” gondolkozásból és nyelvezetből, persze tudom, hogy a szó ebben a világban gyökerezik. Ugyanakkor azt is szerettem volna érzékelteni, hogy a megigazulás kérdésében is döntő, a legalapvetőbb dolog a Krisztusról szóló bizonyosságtétel. Arról a Krisztusról, akiről nemcsak Luthernek és reformátor őseinknek kellett bizonyosságot tenniük korukban és nyelvükön, és azt ragyogóan megtették, hanem ez minden keresztényen nemzedék feladata is. S nekünk sem, ma sem egyszerűen egy tanítást kell megszólaltatnunk, hanem frissen és elevenen, mai korunkban és mai nyelven Jézus Krisztusról kell bizonyosságot tennünk, aki ma is végzi munkáját köztünk. Minél elevenebben végezzük ezt a tanuságtételt róla, annál inkább tapasztaljuk meg megigazító erejét.

Sajátos evangélikus örökségünkhöz tartozik tehát — most már magunk felé fordítva a szót: Krisztushoz tartani magunkat. A „krisztocentricitás” minden kor egyházának feladata. S valljuk be őszintén, hogy evangélikus egyházunkban sem volt ez mindig világos. Amit az előbb a megigazulásról mondtam, fennáll Jézus Krisztus személyére nézve is, tanná tettük őt is, spiritualizáltuk és individualizáltuk a róla szóló bizonyosságtételt is. Mindezzel pedig „megkisebbitettük” őt, akit nem lehet megkisebbiteni következmény nélkül. Vagy „felvilágosodott” korunkban egyszerűen túltettük magunkat rajta. Érdekes tanulmány lenne egyszer önmagában is: mit tanított evangélikus egyházunk, mit hittek híveink a századok folyamán róla, Jézus Krisztusról?

„Ha tehát kérdezi valaki: mit hiszel Jézus Krisztusról — feleld röviden: hiszem, hogy Jézus Krisztus Istennek valóságos Fia az én urammá lett. És mit jelent: urammá lett? Hogy megváltott engem bűntől, ördögtől, haláltól és minden boldogtalanságtól” — írja Luther csodálatos egyszerűséggel, szépséggel és ugyanakkor mélységgel a Nagy Kátéban.

Persze ezzel együtt — csak érinteni tudom — evangélikus „örökségünkhöz” tartozik a bűn rontó örökségének meglátása, közösségromboló erejének tapasztalása és megvallása is, sőt Istentől elszakító hatalmáról való bizonyosságtétel is. „Nem volt itt tanács, segítség, vagy vigasz, míg Istennek ez az egyszülött Fia mérhetetlen jóságában meg nem könyörült a mi mélységes nyomorúságunkon és el nem jött segíteni rajtunk...” — folytatja a Nagy Káté. S érdemes ehhez megje-

gyezni, hogy általában úgy tűnhet az ószövetségben, hogy az Isten az igazat igazítja meg. Mélyében azonban és igazában itt sem így van. Az Újszövetségben azonban élesen arról van szó, hogy Isten „az istentelent igazítja meg”, a bűnös, az elrontott életű embert. Luther volta-képpen az igazi ószövetségi vonalat és az újszövetség bizonyágtételét fedezte fel és tanította. S ez a bűnöst megigazító erő a kegyelem.

Így látjuk igazán nagynak azt a Krisztust, aki világunk segítségére jött, s így tudjuk magasatlni kegyelméért, amit hozott és adott nekünk. Sőt így tudjuk mondani mi is szívből: „mindezért én neki hállával és dicsérettel, szolgálattal és engedelmességgel tartozom”. A megigazulás kérdése alapján Krisztus-kérdés egészen odáig menően, hogy ömaga kérdezi a reformáció mai nemzedékét is: „Ti kinek mondotok engem?”

Egyedül az ige teremthet új életet

Mindent, amit a pápa állít és tesz, el akarok fogadni, de csak úgy, hogy előbb a Szentírás ítélete alá teszem. Neki is Krisztus uralma alatt kell maradnia és engednie kell, hogy a Szentírás megítélje. De jönnek a római fickók, Krisztus fölébe ülnek és a Szentírás bírójává akarnak lenni” — írja Luther. S ez a mondat sokmindent elárul. Azt a helyzetét is, amiben az akkori római katolikus egyház volt. Az ige hirdetői helyett „örzői” és bírái voltak. Az Isten igéjének „babiloni fogsága” éppen az volt, amiről ebben a mondatban ír Luther. A szentszék, a pápa ítélete, a tudósok magyarázata, a hagyományok lassan föléje kerültek az Írásnak. A reformáció ebből a szempontból „szabadítás” és súlypontáttétel volt. A súlypont az emberi vélekedésről, tanításról, filozófiáról átkerült az Isten igéjére. Más szóval az ige kiszabadult „fogságából” és rögtön erővé is lett.

A reformáció az Írást tekintéllé tette ismét. Sőt, megintcsak „egyesgyedül” tekintéllé. Ezért van az, hogy számunkra már szinte szokatlan módon minden állításukban, cikkükben, mondatukban újra meg újra az igére hivatkoznak, idézik állandóan. Erdemes ebből a szempontból is figyelni a Hitvallási Iratokra. De ez az Írásra való hivatkozás nemcsak formai. Gondoljunk csak például Luthernek Zwinglivel való vitájára, a marburgi kollokviumra, az úrvacsora kérdésében is a döntő Luther számára: meg van írva. Ugyanakkor az Írásra hivatkozás, annak idézése, arra hagyatkozás Luthernél és társainál még nem fundamentalizmus, ahogy azt későbbi „utódai”, talán inkább meg nem értői tették és gyakorolták, akik „papirospápát” akartak az Írásból csinálni.

Talán ismeretes, hogy Luther az igével először Sámuel történetét olvasva találkozott. Sámuel születésének története, Anna hálaimája elevenen benne maradt és végigkísérte életét. S ott olvashatta eszerint először: „Az Úr megöl és megelevenít” (1Sám 21,6). „Hoc enim est titulus Dei nostri, quod occidit et vivificat, quod ducit ad infernos et reducit...” — írja később. *Prentner* írja róla: „Luther felfedezése volt, hogy szemben a középkori tradícióval egységben látta Isten irtalmasságát és igazságát.” S máris a törvény és evangélium kérdésénél vagyunk. *Althaus* pedig ezt írja: „Az Írás mint törvény és evangélium tesz Krisztusról bizonyoságot. Krisztus ezt jelenti: Isten egységes a kettős cselekedetében, hogy minket megöljön és megelevenítsen. Így is lehet

mondani, az Írás egyetlen tartalma: bizonyágtétel Istenről, aki ől és elevenít a Krisztusban.”

Voltaképpen Isten cselekedetének ez a „ritmusa” valósul meg a megigazulásban is. Ezért lehet állítani, hogy a megigazulás az Írás kulcsa. Olyan „kulcs”, ami nem a mi kezünkben van, de amivel maga Isten cselekszik és nyitja meg vele igéjét számunkra. De nemcsak a megértés kulcsa, hanem a megigazítás hatalmas munkáját is ezen keresztül végzi Isten. Sajnos kérdéseket csak érinteni lehet e tanulmányban, de ebbe a vonalba tartozik az Isten kétféle kormányzásáról szóló ma is időszerű tanítás is, amire még — ha más fogalmazásban is — visszatérünk majd. S ezen a ponton emlékeznünk kell a reformáció kétfrontos harcára is: „Isten kétféle módon küldi evangéliumát a világba. Külső és belső módon. Külsőleg a hirdetett igén és a szentségeken keresztül, belsőleg a Szentlélek és más adományok által.” Így kerülnek egy sorba: ige — szentségek — Szentlélek.

Ennek az igének tehát a hirdetése is ránk bízott. Az egyház története. Hozzá kell tenni, hogy a reformáció örökségéhez tartozik a minden népnek a maga nyelvén való igehirdetés is. Ez az ige teremt életet és egyházat egyszerre. S — figyelemreméltó! — a reformáció tanítása szerint nem az egyes hívők csoportosulnak egyházba, hogy tartsák, őrizzék és hirdessék az igét, hanem: „egy sajátos közösség, amely — mint az édesanya — szül és hordoz minden egyes keresztyént Isten igéje által” — írja Luther a Nagy Kátében. A sajátos evangélikus tanítás tehát nem individualista ebben a vonatkozásban sem, hanem „egyházias”. Sőt, az egyház történetiségét sem lehet kikapcsolni, mint egyesek szereték volna akkor is és ma is. Elertnek van egy érdekes mondata idevonatkozóan: „miközben kívánják, hogy minden század hívőivel együtt legyenek, az egyház történeti fejlődésére is igent mondanak. Ezért nem akarták a reformátorok az egyház egész épületét lebontani, s egyet, valami újat az őskeresztyénség mintájára építeni. Tudomásul vették az adott történelmi körülményeket is. Tudták, hogy minden más utópia volna.”

Sajátos evangélikus örökségünk tehát az ige, annak megbecsülése, komolyan vétele. „Ahol ez hiányzik, ott nincs többé egyház” — írja reformátorunk. Evangélikusnak lenni azt jelenti, evangéliumból élni. Hallgatva, elfogadva, életünk forrásának és szabályozójának tartva. „Az evangélium az egyház szíve” — írja Kinder idézett könyvében.

Érdemes lenne egyházunknak elgondolkodni a Krisztus-kérdés mellett ezen is: valóban, és mennyire vagyunk az ige egyháza?

Egyedül hit által mienk Isten ajándéka

„Magunktól nem tudánk hinni, sem őhozzá eljutni” — ez a mondat mindnyájunknak ismerős. Pedig Isten ajándéka csak így lesz a miénk. Más út nincs. Itt is érvényes a kizárólagosság: egyesegyedül ez az élet útja. De éppen az Isten az, aki füleket teremt az ige meghallására és szíveket teremt hinni és áment mondani. A hit az igéret „ratifikációja”. A hitben a Krisztus jelenvalóvá lesz. Hitben a „hajdaniból” maivá lesz egyszerre. Sőt ugyanakkor „értünk valóvá” — „velünk levővé” és „bennünk élővé” lesz. A hitben jut célhoz a megigazulás eseménye. Isten ítéletére igent mondok és a felmentő szót örömmel fogadom.

Így lesz a Krisztusban hívő ember „simul iustus et peccator”. Egyszerre és halálig. Ezért igaz, hogy „amikor Jézus Krisztus a mi Urunk

azt mondja, hogy térjetelek meg, ezzel azt akarja, hogy a keresztyén ember egész élete megtérés legyen". De azt is hangsúlyozni kell, hogy a „simul iustus et peccator” mondatnak mindkét része egyformán hangsúlyos. Mi általában a bűn igazolására szoktuk felhozni és idézni. Pedig ez csak veszedelmes félígazság. Mert a keresztyén ember igaz is, életében is változás kell beálljon, keresni és cselekedni kezdi Isten akaratát, s ha ez nem történik meg, akkor baj van a keresztyénséggel.

A hit azonban nemcsak elfogadás, nemcsak Isten akaratának „megragadása”. Ez is. Az Apologia hangsúlyozza, hogy a hit nemcsak Jézust, hanem ajándékait is elfogadja. Ugyanez a hit azonban „megragadottság” Istentől. „A hit vidáman és szeretettel indul munkába és minden munkája a felebarát javára irányul. Mert a keresztyén ember mindent elnyert a maga számára a hitben most már egész élete és minden cselekedete arra irányulhat, hogy szabad szeretettel szolgáljon a felebarátoknak. Így gondolkozik: nosza, az én mennyei Atyám, nekem érdemtelennek mindent megadott kegyelméből a Jézus Krisztusban érdem nélkül, ami életemet és üdvösségemet szolgálja. Én már semmi többet ennél a hitben nem várhatok. Nos, én az én mennyei Atyámat, aki engem ennyire szeret, szolgálni akarom vidáman és szeretettel, és én is az én felebarátom Krisztusává akarok lenni, amivé Krisztus lett nekem, és nem is akarok mást tenni, mint amiről tudom, hogy felebarátomnak hasznos és üdvös...”

S ehhez még hozzá kell tennem valamit, amit a megigazulás kérdésében a legjelentősebbnek tartok és ami ezt a sajátos örökségünket időszerűvé is teszi. Gloege „Im Morgen der Zeit” című előadásában ezt mondja: „A megigazulásból Luther és a reformátorok azt értették, hogy Isten a Jézus Krisztusban igazságát győzelemre vitte a világban. Isten Isten akar lenni és az embernek is emberré kell lennie. A megigazulás által az ember az egyház testének tagjává lesz. De ugyancsak a megigazulás által Isten az élet valóságába is belenyúl, a világ rendjében is munkálkodik. A megigazulás ilyen teljes értelmében ezt mondja: a nagy Isten bennünket kis embereket a széles világban irányítani akar. Isten a világot meg akarja menteni igazsága által.” — Gloege az LVSZ Helsinki gyűlésén is hasonló hangnemben beszélt a megigazulás kérdéséről s azon éles vitát is kiváltott. Az egyik vélemény szerint a megigazulást Isten csak egyes emberekben végzi, a másik vélemény szerint annak értelme olyan tág, mint ahogy az előbb hallottuk. Szeretném megjegyezni, hogy az elmúlt évi Iisalmiban tartott finn—észt—magyar lelkészkonferencián is ezen a ponton robbant ki a legerősebb és legélesebb vita. Tapio Saraneva így fejezte be előadását, amelynek egészében hitet tett arról, hogy a megigazulást tág értelemben vallja: „A megigazulás kérdése ma elsősorban a szeretet megtanulásának kérdése: ha elfogadjuk Isten szeretetét irántunk és mindenki iránt, magunk is megtanulunk szeretni és akkor nem válik erőt meghaladóvá más probléma sem.”

Pröhle Károly a magyar hozzászóló pedig ezt mondotta: „Isten Jézus Krisztusban megjelent igazságossága, hűsége, megbízhatósága, hitelessége ébreszti az emberben a hitet, bizalmat. Ezzel a bizalommal az ember igazzá lesz Istenhez való viszonyában is. De ez azt jelenti, hogy embertársaihoz való viszonyát sem a törvény igazságossága, a kölcsönösség alapján mérlegeli, hanem az egyelőre előlegezett bizalom alapján. Ezzel az előlegezett bizalommal lesz igazzá a hívő ember az embertársi viszonyban is...”

Végül pedig: az a bizalom, amelyről itt szólunk, magába foglalja azt a reménységet is, hogy Isten nem hagyja veszni a világot, és ezért a hívő ember a bizalom legmélyebb válságában is és a legnagyobb feszültségek között is bizalommal tekint a világra, és minden jóakarató emberrel együtt szolgál a világban, keresve a kölcsönös megértés és az igazságosabb világrend lehetőségeit, ami az emberiség életének és békéjének feltétele.”

Röviden és egyszerűen: Isten megigazgató szeretetének tárgya az egész világ. Hogy erről az újszövetség mennyire tanúskodik, arról most nem akarok külön szólni. Éppen ezért a megigazult ember is bizalommal szolgál és az igazság szolgálatában áll és él minden viszonylatban és minden erejével. A megigazulás kérdésének, sajátos evangélikus örökségünknek ez ma legidősebb vonása és konzekvenciája. Így nem lesz a megigazulás kérdése érthetetlen és régi, hanem idősebb és izgalmas is. A megigazulást nem szabad leszűkítve érteni és tanítani, mert az Isten-esemény, az egész emberiség eseménye és világesemény. Ha viszont ezt komolyan vesszük, akkor ennek következményei vannak az életünkben végbemennő megigazulásra és annak folytatására nézve is. Amikor Helsinkiben *Lau* professzor ebben a kérdésben vitába szállt az előadó Gloegével, akkor utóbbi így zárta le a vitát: „Feladatunk kezdete ma a megigazulás üzenetét úgy megérteni és úgy tovább vinni, mint egy kiáltást: kegyelem a világnak!” S megint egy kérdés, mint az előbbi részek lezárásánál is, ami megint csak arra irányul, hogy sajátos evangélikus örökségünkkel élünk, jól élünk-e vele. A Krisztusba kapaszkodó és ígére figyelő hitünkben valóban következik ez a széles horizontú diakóniánk egész egyházunkban?

Sajátos evangélikus örökségünk címén, lehetséges, hogy sokak számára kevés témát említettem meg. Tudom, hogy sokmindenről lehetett volna szólni még, istentiszteleti életünktől elkezdve a mindennapi életig. Lehetett volna szólni egy sajátos lutheri kegyességről is. Mindezzel tisztában vagyok. Mégis tudatosan döntöttem úgy, hogy mindezek közül „csak” egyet veszek elő, a legsajátosabbat, a megigazulás tanítását és kérdését, ami azonban mindent magába foglal és felölel. Hiszen ezt a tanítást így is lehet fogalmazni: egyedül Krisztus az üdvözítő, egyedül az ige terem igaz és új életet, egyedül a hit által lesz mienk Isten ajándéka. De éppen az egyedüli Krisztus, az egyedüli ige és az egyedüli hit az egyházat és minden keresztyén embert úgy újítja meg, hogy szabadabb teszi mindenki szolgálatára, a világ életének és békéjének előremozdítására is.

Legyen gazdag örökségünk — annak elfelejtése, eltékozlása helyett — „kinccsé”, élővé és erővé a reformáció mostani nemzedékének is, benne hazai evangélikus egyházunknak is.

Keveházi László

Magyar evangélikus sajátosságok

(Hogyan értékeljük mi magyar evangélikusok a diakóniai teológiát)

Magyarországi Evangélikus Egyházunk együtt vallja a lutheri keresztyénség nagy családjával: Hitünk, tanításunk, életünk és szolgálatunk alapja, forrása, mértéke a teljes Szentírás. Azt is, hogy a Szent-

írás szíve-közepe maga Jézus Krisztus. Abban is egyek vagyunk, hogy a Szentírással megegyezőnek tekintjük hitvallásaink bizonyágtételét. A Szentírással és hitvallásainkkal egyezően hirdetjük Isten igéjét és végezzük valamennyi szolgálatunkat. Azzal a meggyőződéssel, hogy ezek nem a betűhöz kötnek minket, nem régi korok ma már időszerűtlen viszonyaihoz, hanem az élő Jézus Krisztushoz.

Abban azonban már nem teljes az egyetértés a nagy családban, hogy a Szentlélek a Szentírás és a hitvallások tanulmányozása, jobb megértése közben olyan feleleteket is adhat, amelyek változó viszonyaink között, azokra tekintettel segítik egyházunkat időszerű magatartásra és cselekvésre. Ilyen tekintetben is történtek előrelépések a nagycsaládban. Ahol azonban nem egy ember „csalhatatlansága” háttér mindenben, a változások nem tüstént történnek és nem viták, félreértések, zökkenők nélkül. Az idő egyre inkább igazolja ezt a folyamatot. Reformátori örökségünk jobb megértése nálunk görcsöket oldott. Erősítette egyházunk hitét az új viszonyok között, növelte erkölcsi bázisát és azzal segítette a gyakorlat mezejére.

Ísmét Jézus Krisztus került tanításunk, egyházunk hite, élete, istentisztelete, diakóniája, egész élete homlokterébe. Nemcsak görcsök oldódtak. Új látások, új mozdulatok születtek, amelyek felelősségével egyszerre a szolgálatát is kiszélesítették. Megtalálta a helyét. Felszabadult korszerű, időszerű igehirdetésre és az attól elválaszthatatlan időszerű diakóniára.

Felbukkan ezek után még mindig a kérdés: Beszélhetünk-e magyar evangélikus sajátosságokról? Az erre adandó válasz nem magától értetődő. Mindaddig, amíg alaposan körül nem nézünk a lutheranizmus nagy családjában és egyúttal a magunk házatáján. Ha ezt meg tesszük, észre kell vennünk, hogy hazai egyházunknak vannak olyan sajátosságai, amelyek nem azonosak, vagy nem pontosan azonosak a többi evangélikus egyházzal. Ezek nem szüntetik meg, nem is lazítják az egész nagycsaláddal való összetartozását. De megkülönböztetik azoktól. Ezek a sajátosságok egyáltalán nem teszik szegényebbé, mintahogy föléjük sem emelik. Inkább gazdagítják a testvéregyházak nagy közösségét. Kölcsönösen sürgetik valamennyi egyháztestet arra, hogy jobban ismerjék meg egymást. Jobban értsék és jobban szeressék egymást. Legyenek készek arra, hogy kölcsönösen tanuljanak egymástól.

A teljes egység sohasem jelenthet egyformaságot. Mindenben nem. Szolgáljanak most hasonlóan a családok. Elsőrendben nem ikrek tartoznak össze bennük, bár teljesen azok sem egyformák. A testvérek akkor is édes testvérek, akkor is élük összetartozásukat, ha jó néhány dologban különböznek egymástól. Nem mindenben érzik, gondolják, teszik ugyanazt. Nem ugyanazzal a külsővel vannak együtt és jelennek meg az élet különböző területein. Nem pontosan ugyanúgy viszonyulnak másokhoz, a feladatokhoz és egyebekhez.

Most már egyházunk viszonylatában vegyünk komolyan egy-két dolgot. Nem érvényesülhetnek a sajátosságok a jól értett egység rovására. Ha minden áron elválasztnak, könnyen válnak bálványokká vagy rögzismékké. Viszont nem szabad az egységet, a testvéri összetartozást önmagáért való célnak tekintenünk. Ilyen esetben bizonyos különbségek túlhangsúlyozása ürügyet szolgáltathat testvérietlen ítélkezésre, elzárkózásra, ellentétek szítására, a segítség, a feladatokhoz való együttes hozzáállás megtagadására.

Milyen tényezők, hatások befolyásolták egyházunk sajátosságainak alakulását?

Ezek között első helyen említem a történelmi tényezőket. Egyházunk óriási változásokat, megrázkódtatásokat élt meg, szenvedett el történelme folyamán. A veszett üldözések alaposan megváltoztatták nagyságrendjét, területi elhelyezkedését és bizonyos mértékig nemzetiségi összetétele alakulását. A kitelepülések, betelepülések, az áttelepülések mindezt még tovább módosították. Egyházunk bizonyos területei elszigetelődve, szinte teljesen a maguk lábára kényszerülten éltek életüket. Őrizték hitvallási hűségüket, de ezen belül maguk alakították teológiájukat, lelkészképzésüket, jogrendjüket, szervezetüket, istentiszteletüket, diakóniájukat. Más területeken viszont nagyobb volt a mozgás, változás, a külső befolyás és hatás. A különböző helyzeteknek, hagyományoknak még akkor is nyomai maradtak, amikor a 18. század végén nagyjából megszilárdult egyházunk szervezeti és kormányzati egysége, területi tagozódása. Az addig és azután kialakult sajátosságait vitte tovább egyházunk a trianoni békéig és hazánk határai között a felszabadulásig.

Egyházunk a felszabadulás után merőben új viszonyokkal találkozott. Teljesen felkészületlenül. A „hogyan tovább” kérdésében bizony elég hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a nagy törés, változás után ott nem folytathatja, ahol elhibázott, megítélt gyakorlata megfeneklett. Az új politikai, társadalmi helyzettel mindenképpen számolnia kellett egyházunknak ahhoz, hogy sorait rendezze, alaposan felmérje, végiggondolja létét, küldetését, szolgálatát. Ilyen előzményekkel, nem gyorsan és nem könnyen, de kibontakozott a diakóniai teológia és ezen belül az ún. „ötödik út”. A diakóniai teológia igazi szempontja kezdetétől fogva a diakónia volt és maradt.

Nyilvánvaló tehát, hogy egyházunk sajátosságainak alakulásában meghatározó szerepe volt a teológiai tényezőnek. Elindult egy széles körű, alapos munka a Szentírás tüzetesebb, korszerűbb megértése céljából. Új megvilágításba kerültek a hitvallásaink. Világos különböztetés történt a korhoz kötött és az időtálló között. Ez a munka a kiszélesedésével sem fejeződhetett be, mert egyszerűen nem fejeződhetik be. Ilyen méretű teológiai eszmélkedés, elmélyülés és megújulás aligha volt a reformáció óta. Pedig mindig történt ilyen, más-más színzettel, intenzitással és szándékkal. Egyházunkban is felbukkantak teológiai irányok. Teológiai iskolák még sem alakultak ki benne hazai körülményei miatt.

Olyan időszakok is voltak, amikor a hazánkban lélekszámba jóval erősebb református testvéregyházzal való teológiai és egyezményes kapcsolatok folytán erősebb hangsúlyt kapott a közös protestáns jelleg, mint a sajátos evangélikus. A közös jelleg pedig nagyon kulturális és nemzeti — kissé nacionalista — irányba tolódott. Nagyon kevesek tekintete esett a teológia és egyházi élet területeire. Nem feledhetjük a külföldről érkező teológiai hatásokat sem, a különböző irányok kisebb-nagyobb begyűrűzését hazánkba. Az ösztöndíjasok révén elsősorban a német teológiai irányok és irodalom hatottak, szinte nemzetiségi különbség nélkül. Mindezt módosították, színezték a svéd, finn és még az angolszász területről érkező teológiai hatások.

A páratlan teológiai egységet a diakóniai teológia kibontakozása hozta, anélkül, hogy egyházunk hitvallásos jellege és hűsége a legkisebb csorbát szenvedte volna. Az evangéliumból nőtt ki, azért krisztocentrikus

veretével teljesen összecseng hitvallásainkkal. Tudjuk, azok is a Szolga-Krisztusról és az Úr Krisztusról tanúskodnak. Ezért nincs szükség azok újjakkal való kicserélésére, de szükséges azok egyre időszerűbb megértése.

A teológiai irányokkal, hatásokkal néha párhuzamosan, máskor azokkal összeshöződően jelentkeztek, érvényesültek az ébredési megmozdulások és kegyességi típusok. Ezeket kisebb-nagyobb hangsúlyeltolódások különböztették meg egymástól. Egyszer egész gyülekezetek kerültek a hatások alá, máskor kis közösségek vagy csoportok alakultak. Előfordult, hogy az utóbbiak a gyülekezetetől elkülönülve éltek és vitték tovább sajátos kegyességüket. Így az ébredési, kegyességi hatások nem egyforma súllyal csapódtak le egyházunk egyes területein. A diakóniai teológia érvényesülésével a megosztó vonások lekoptak, eltűntek javarészt. Áldásai pedig a szolgáló életforma bontakozásával egyesleges mederbe terelődtek.

Negyedik tényezőként említém a politikait. Messze vezetne tüzetes taglalása. A letűnt rezsimmel összefonódott egyház kormányzásában, tagjaiban, de még teológiai gyakorlatában és istentiszteleti életében is magával cipelte a társadalmi megosztottságot és ellentéteket. Mi minden folyt még az egyházon belül is a szegények rovására, és mi minden történt mellőzésükkel! Egyet-mást nehéz felejtetni akkor is, ha elég régóta új szelek fújnak az egyházban szocialista és megújult szociális viszonyok között.

Mit hozott ezen a téren a diakóniai teológia? Komolyan vette a társadalmi, gazdasági, kulturális téren végbement változásokat. Isten akaratából történeteknek fogadta el azokat. Azt gondolom, ennél sokkal többet tett. Hálás volt érte és a maga sajátos eszközeivel, lehetőségével, hitbéli meggyőződésével támogatta a vadonatúj zökkenőmentes és minél áldásosabb kibontakozását. Nem játszotta a kezdeményezőt. Nem készített biblia-teológiai igazolást a változásokhoz. De belehelyezte diakóniájába az istentiszteletnek az élet minden területére kitágított értelmét és főként gyakorlatát. Vagyis minden olyan területre, ahol emberek ügyéről van szó. Azok érdekében terveznek és cselekszenek.

Milyen sajátosságokra célszerű gondolnunk hazai egyházunkban?

Legjobbnak vélem, ha sorra vesszük egyházunk valóságos életének minden olyan területét és gyakorlatát, ahol legjobban szembeötlenek a diakóniai teológia alapján történt újulások, változások. Ehhez elengedhetetlen az előzmények ismételt felvillantása. Csak akkor érzékelhetjük igazán az újulást és változást, ha világosan látjuk mindazt, amihez képest történtek.

1. Egyházunk hitvallásos egyház volt és az maradt

Hitvallási hűség tekintetében általában igazodott egyházunk a nagycsaládhoz. Bizonyos önállóságra mégis törekedett ebben az ügyben. Főként a hitvallások értelmezésében és alkalmazásában. Néhány hitcikkre nagyobb, másokra kisebb hangsúlyt tett, mint a többi evangélikus lutheri egyház. Mindig nagy szerepet töltött be egyházunkban Luther Kis Kátéja és Nagy Kátéja. Tartósan sohasem tévesztette szem elől névadó hitvallásunkat, az Ágostai Hitvallást. Meglepő, hogy az Egyességi Iratot már 1998-ban kézbe adta magyar fordításban. Félreértések eloszlatása céljából ezt újra közre adta Masznyik Endre 1908-ban.

A hitvallási hűség még sem maradt mindig ugyanazon a hőfokon.

Átmenetileg bizony lazaság is bekövetkezett történelme folyamán. Több okból. Néha kedvezőtlen külföldi hatások gyűrűztek be hozzánk ilyen hatással. Máskor hazai eredetű lazítások következtek. A racionalizmussal és pietizmussal összefüggő hangsúlyeltolódások háttérbe szorították a hitvallásosságot. Nemezszer akadálynak tekintették és mellőzték. Több esetben egyházunk kisebbségi helyzete, valamint politikai, nemzeti és nemzetiségi okok uniós törekvéseket bukkantottak fel. Ezeknek persze részben előzménye, részben következménye volt a hitvallási lazulás. Annyi bizonyos, hogy a hitvallási elszíntelenedés igen jelentős lélekszám veszteséget eredményezett, elsősorban éppen a magyar nemzetiségű és nyelvű lakosság körében. Persze ez sem egyformán érvényesült az ország minden területén. A Dunántúl egyes vidékein kevésbé, másutt erősebben. A hitvallási hűség helyére az ún. protestáns szellemiség, más megközelítésben a kultúrprotestantizmus lépett. Ezek is bukkantottak fel értékeket. Ugyanakkor azonban megkoptatták egyházunk sajátos evangéliumi veretét, hitének, gyakorlatának lutheri jellegét.

A többségnek nem kedvező társadalmi, politikai, gazdasági, kulturális renddel való összefonódás nagymértékben feledtette az evangélium szociális mondanivalóját. A hitvallási lazítással együtt ez a körülmény is gyorsította sokak elidegenedését az egyháztól. Közben igen jelentős szekularizáció indult útjára, amelyik a mai napig sem vészett lendületéből.

Az Isten ígéje azonban nincs bilincsbe verve. Reformatori, evangéliumi örökségünk nem halhatott meg, nem mehetett veszendőbe. Széles körben szunnyadozott, választottak, felelősek, inspiráltak révén ismételen felvillogott. Így őrizte, biztosította Isten maga azt a kontinuitást, amelyik egy egészen újnak válhatott alapjává, elindítójává.

A második világháború után ébredési hullám bontakozott ki egyházunkban. Az evangélicizációs mozgalom ébresztő igehirdetése gyülekezeteink jelentős részét megérintette. Mindennapivá vált a Biblia egyre jobb, időszerűbb megértésére és a reformatori örökség alaposabb ismerésére való törekvés. Érdeklődés támadt a hitvallási irataink iránt. Nem kis esemény volt azok új fordításban való megjelentetése. Az új viszonyok között azonban késedelem nélkül szembe kellett néznie egyházunknak nemcsak létkérdésével, hanem küldetésével, szolgálatával is. Ilyen előzmények indították, bontakoztatták ki diakóniai teológiánkat, és vált szükségessé annak alapján a diakóniai életforma. Miért emlegetem mindezt a hitvallásosság összefüggésében? Azért, mert igen határozottan ki kell mondanunk: A diakóniai teológia éppen nem vet árnyékot hitvallásainkra. Sőt abban megértetten, jól értetten a korviszonyokhoz kötöttségtől mentesen érvényesülnek. Vagyis úgy, hogy diakóniai teológiánkban is egyedül az Úr Jézushoz, az élő és szolgáló Jézushoz kötnek. Napnál világosabb, hogy ma egyházunk sajátosságairól csak ennek a teológiának szakadatlan szemmeltartásával beszélhetünk. Ma már az határozza meg teológiai munkáját, tanítását, munkásai képzetését, élete minden területét, valamennyi szolgálatát. Egyházunk éppen a diakóniai teológia érvényesülésével igazán hitvallásos egyház. Az is marad.

2. Az evangélikus sajtószolgálat

Igazában sohasem volt üzlet messze múltra visszatekintő egyházi sajtónk. A szolgálat szempontját sem temette el tartósan akkor sem, amikor azt — enyhén szólva — félreértette. Mégis volt mit újítani

sajtónk dolgában is a diakóniai teológiának. Ebben az összefüggésben nem gondolhatok annak tárgyi és tüzetes tartalmi bemutatására. Az egyes ágaira külön sem. A cikkem keretén belül csupán egy nagyon fontos szempontra mutatok. Diakóniai teológiánk teljes egészében igénybe vette egyházi sajtónkat. Eszközéül. Szinte azt mondhatom: meghódította azt. Munkatársi gárdáján keresztül a diakónia sajtójává avatta sajtónkat. Hiszen azon keresztül kívánták eljuttatni képviselői az új felismerések sorát egyházunk vezető testületeihez, tagjaihoz, egész népéhez. Sajtónk ezért érlelte magába teológiánkat új látásaival és a diakónia szempontjait érlelte saját veretévé. Diakóniát hordozott és végzett úgy is, hogy egész egyházunkat diakóniára mozgósította és mozgósítja. Nem néhány ember izlését tükrözi vagy érdekét szolgálja. A sajtónk valóban a közegyház, azaz egész egyházunk sajtója. Még csoportterületektől is mentes. Altala országos egyházunk diakóniája társadalmi és világtávlatot kapott. Ebben a dialektikus valóságban lépett előre az egyházunkra ma jellemző sajátosságok között. Ez sem lezárt, határához érkezett ügyünk. Továbblépését, fejlődését diakóniai jellege sürgeti, segíti és garantálja. Szintje, becsülete, jelentősége máris nagyot emelkedett.

3. Az evangélikus istentisztelet

Mindig az istentisztelet volt egyházunk életének éltető és népét összetartó középpontja. Függetlenül attól, hogy a rendje többször megváltozott. Gyakran meg is szegényedett. Különösen a magyar gyülekezeteinkben veszített sokat eredeti gazdagságából a lutheri istentisztelet. Az igehirdetés központiségét nem mindig értették helyesen. Az Istennel és az egymással való közösség megélése szenvedett csorbát akkor, amikor minden más eleme mellékessé vált. Ilyenkor többnyire maga az igehirdetés is megszegényedett. Igeszerűségében, időszzerűségében, tartalmában, formájában egyaránt. Néha a stílusának, köntösének szempontja feledtette az időszzerű üzenet fontosságát. Máskor a pusztá igeszerűség feledtette az időszűrséget, a nyelv és forma korszerűségét. Istentiszteleteink legnagyobb megszegényedését a diakónia és az arra való mozgatás hiánya okozta. Sok tekintetben elszakadtak a valóságos élettől, annak sebeitől, megoldatlanságaitól és feladataitól. A közben egyre izmosodó szekularizáció könnyűszerrel távolított el sokakat az egyháztól. Ezt nem lassította nálunk — szemben a katolicizmussal — még évszázados és a családokig érő egyházfegyelem sem.

Ehhez képest hozott lényeges változást a diakóniai teológia. Az istentiszteletet, egyházunknak ezt a nagyon fontos életterületét is megújította, meggazdagította. Besorolta azt a maga egészében az egyház diakóniájába. Vagyis az istentisztelet is diakónia azzal a céllal, hogy a résztvevők szívében hitet ébresszen. A hittel együtt szeretetet, áldozatra, tettekre való készséget. A hívek olyan összetartozását munkálja, amelyik a diakóniai életformában gyümölcsözik és így bizonyítja meg valódinak a Krisztusba vetett hitet. Ezt a nagy célt szolgálja közvetlenül vagy közvetetten az igehirdetéssel együtt az istentisztelet minden eleme. A bűnvallás éppen úgy, mint az istenmagasztalás.

4. Evangélikus egyházszervezetünk és jogrendünk

Mivel az egyház a világban él és emberek a tagjai, ezekre is szükség volt és szükség van. Története folyamán sok változás követte egymást ezekben a dolgainkban is. Bizony nem mindig volt mentes félrecsúszá-

soktól. Igen sokszor döntött az egyházvezetésben — különösen a nem lelkesízi vezetők esetében — a származás, a rang, a pozíció és mellékessé vált a rátermettség, valamint a Krisztushoz és igéjéhez való viszony. A vezetői tisztségek az egyházban is világi rangot visszatükröző pozíciók voltak. A jogrendet pedig a mindennapi gyakorlatból az egyházba átvitt jogászok határozta meg. Nem tükröződött benne és általa az egyház igazi rendeltetése, de magának az egyháznak igazi rendeltetése sem.

Az egyházban mindenkinek és mindennek, személyeknek és eszközöknek egyetlen és közvetlen célja van: az evangélium hirdetése és a szeretetszolgálat töretlen végzése. Az egyházszervezetünk és jogrendünk rendeltetése sem lehet más. Etekintetben ugyancsak újulást hozott diakóniai teológiánk. Eltűntek azok a pozíciók, amelyek a pusztá „díszhuszárság” jegyében fogantak. A tisztségek nem kiváltságot, jogokat, hanem elhívást, megbízatást világosan körvonalazott szolgálatra. Csak több szolgálat teljesítésével járhat együtt több jog. Jogrendünk igazi sajátágát igei és hitvallásos alapja adja meg. Ebbe a szolgálat biztosítása, sőt még a szolgálat minőségének biztosítása is beletartozik. Minden a célra tekint és ez már a diakóniai teológia szárnybontása volt egyházi törvényeinkben, valamint érvényesítése alkalmazásában.

5. Egyházunk tanító gyakorlata

A tanítás is lehet öncélú. Akkor válik azzá, amikor az egyház azért tanít, hogy megnyugtassa a lelkiismeretét: „eleget tettem az előírásoknak”. Megvan a lélekszám, mi kell még. A pénz bőven futja. A saját sorainkon belül könnyen válhatik mindez önértedegasztóvá, különösen akkor, ha a többiekkel való összehasonlításban, a statisztika tükrében azok jóval hátrább állnak. Esetleg a más felekezetekkel való összehasonlításban is babérokat ígér a helyzetkép. Néhol valóban nagy a lélekszám és busások az anyagiak egyházunkban. A gyülekezet köntöse kifejezetten reprezentatív. Ha ilyenkor az alázat fékje nem működik, bizony könnyen átfúrja a dicsekvés az álszerénység vékony falát. Az egyházban a kérdésnek még a legfinomabb formája is túrhetetlen. Ha ilyesmi mégis felbukkan, az annak a félreérthetetlen jele, hogy nem éljük az egész egyházunkkal való szoros összetartozásunkat. Abban ugyanis közös ügyek az örömeik, de nagyon közös ügyek a sebek is. A sebek akkor is izgalmasak, ha nem nálunk, hanem a szomszédban vagy még sokkal odább vannak. Azért említem ezt, mert a rangoskodás mögött bajos volna megtalálni a diakóniai lelkületet. Persze a koldus-morál mögött is aligha van ilyen.

A tanításnak éppen azért mindig tekintettel kell lennie arra, hogy az összetartozás, az egészségért való felelősség nem vérezhet el az egyes gyülekezetek határánál és hátatáján. Akkor különösen nem, ha abban minden megnyugtató. De akkor még úgy sem, ha csak kancsalul festett egek ígérnek könnyű álmokat. Ezért kell a tanítás területén is elhatalmasodnia a diakóniai teológiának. Annak is a hitet kell alapoznia és fel kell készíteni a bármilyen korú tanítványokat a diakóniára, vállalásra, szeretetre, áldozatra. Az egyház minden szavának, minden betűjének ez a célja lényegében. A magasabb szintű hit és erkölcsiség tágitja csak ki a szolgálat határait és társít be olyan szolgálatokba is, amelyekre a világi környezetünk szólít.

6. Evangélikus pásztori szolgálat

Egyidős egyházunkkal ez a szolgálat. Minden elfajulás esetén is megmaradt bizonyos diakóniai jelleg. Bizalmat ébresztett, kapcsolatot teremtett, elérhető távolságban tartott embereket. Segített osztozni mások gondjában, örömeiben. Valamit mindig felvillantott abból a kegyeségből, amelyet elindított a reformáció. A vegyes házasságok révén érlelte az ökuménikus kapcsolatot.

Kapott-e mégis új szint diakóniai teológiánk által a pásztori szolgálat? Sokat kapott. Akkor is igaz ez, ha nem tagadjuk, hogy bizonyos világunkban adott oldalai szerint jelentősen nehezebb lett ez a szolgálat. Pásztori szolgálat közben találkozunk a ma sokat emlegetett „elidegenedés” egyházi vonatkozású, leplezetlen valóságával. Gyakorta találkozunk olyanokkal, akiknek az életében, szívében az egyházuk csak halvány póttartalék. Tudnak róla, de megvannak nélküle. A papa vagy mama eltemettetésén túl kizorult az életük rendjéből az egyházukkal való bármilyen kapcsolat. A problémáikra orvoslást kínálnak a kommunikációs eszközök, vagy egyszerűen „marad a tört vér, fekete folt” azaz a semmit sem ígérő halasztással: majd megoldódnak a megoldatlan dolgok és ezután is lesz valahogy.

Néhány dolgot szívelejünk meg a pásztori szolgálatunkra tekintettel. Mondjunk le az „Add, Uram Isten, de mindjárt” sikerélményéről. Háttha nem történt semmi (mennyi ígéretből valóban nem lett semmi), háttha több történt, mint gondoljuk. Ma az sem semmi, ha valaki megérzi: számon tartanak, valahol fontosnak tartanak, számolnak velem. Akkor következhet ilyesféle, ha nem lóg ki az anyagi érdekeltség a pásztori szolgálatból. Nem lehet továbbá kizárólag egy személy dolga ez a szolgálat. Legyen nyilvánvaló, hogy nem egy ember ügyéről van szó, hanem az egyházéről. Minél több látszódjék abból, hogy a nyáj egyúttal tagjait féltő, adott esetekben segíteni kész pásztor. A már meglévő bármilyen — rokoni, baráti, munkatársi — kapcsolatot figyelembe kell venni a gyülekezetek pásztori szolgálatában. Minden erőszakoskodás fordítva sül el. Egészen más a szeretet, a hűség és az ezekből táplálkozó közös felelősség. A célja még sem ér határához ennek a szolgálatnak a szűkebb-tágabb összetartozás megvalósításával. A szolgálat-vállalás példaadása szolgálatra mozgíthat. Eljuthatnak emberek odáig, hogy ne melég a látóhatáron lenniök, hanem konkrét módon élniök kell a többiekkel való összetartozásukat. A szolgálat szolgálatra segítő erejében jelentkezik igazán diakóniai teológiánk egész egyházi életünket átölelő dimenziója. A pásztori szolgálat nagy ügyében sincs másképpen.

7. Intézményes és gyülekezeti szeretetszolgálatunk

Ezen a területeken találkozunk a diakóniai teológia diakóniában testet öltő formáival, gyakorlatával. Éppen nem határához érkezetten, hanem abban az egyház Urához illő formában, amelyik a növekedést is mindig sürgeti és jelzi. Ha ezekből semmi sem igaz, az már a stagnálás állapota, amelyik a visszaesés, a töpörödés csiráját hordja magában. Csak néhány év alatt is milyen előrelépések közvetlen vagy közvetett tanúi lehetünk! Óriási szemléletváltozások, tudatváltozások történtek ezen a téren a legtöbb gyülekezetben. Ezeket bizony nem egyszerűen az idő érlelte. Az idő mindentől függetlenül szünyhat el üresjáratként, örvendetes és biztató változások nélkül.

Az eddig történt és már tervezett változások okvetlenül összefüggenek a diakóniai teológia által meghatározott igehirdetéssel. Ez a teo-

lógia tehát már sok szívet elért azzal a Krisztussal, aki valóban azért jött, hogy szolgáljon és életét adja sokakért. Ő maga a titka a szívekben és fejekben történt változásoknak. Annak is Ő a titka, hogy a diakóniának sok hívünk szívében sem az egyház a határa, hanem az emberiség, a földkerekség. Mindez sem jelenti, hogy már a csúcsra értünk. Bizony ettől távol vagyunk! Az evangélium azonban Isten ereje ott, ahol nem a Lelket oltogatják, hanem hallják az igét. Hisznek, remélnek, szeretnek, azért tesznek. Ebben a kitágult horizontjában értjük mi diakóniai teológiánkat. Azt tovább kell művelnünk időszerűen és meg kell óvnunk a megcsontosodástól. Attól meg különösen, hogy mot-tóvá, vagy függelékké szegényedjék. Hiszen nem önmagáért van, hanem az életért, emberekért, a jelenért és a jövőöért.

8. Egyházunk és a nemzetiségek

Annak idején így arányították egyházunkban — nagyjából — a magyarokat, németeket, szlovákokat: egyharmad — egyharmad. Mai viszonyaink között azonban más a helyzet. A magyarhoz képest erősen kevesebbedett a magát szlováknak vagy németnek valló gyülekezet. Pedig az erőltetett magyaritáson réges-régen túl vagyunk. A trianoni béke 62 évvel ezelőtt történt. A németek kitelepítése óta is közel 4 évtized suhant el. Ugyanabban az időben sok ezer szlovák nemzetiségű és nyelvű hittestvérünk meg önként hagyta el hazánkat. Mindezt persze fáj-laljuk, mert érzékeny érvágást jelentett hazai egyházunk testén. Töret-lenül valljuk azonban, hogy minden népek elidegeníthetetlen joga, hogy őrizze nemzetiségét és használja anyanyelvét.

Az a meggyőződésünk, hogy az egyházunkban magukat szlovákok-nak vagy németeknek valló hittestvéreink összekötő hidat jelenthetnek a szomszédos testvéregyházakkal és népekkel. Egyházvezetésünk azért mindent elkövet, hogy ahol csak igénylik ezt, szlovákul és németül szóljon az ige. Ennek töretlen és folyamatos biztosítása érdekében alig-hanem többet kell tenniök maguknak a nemzetiségi hittestvéreknek — és kölcsönösség alapján — a környező államok testvéregyházainak is.

Mindezt azért említem hazai sajtóságaink összefüggésében, mert a kívülvalóknál eléggé elterjedt vélemény volt és maradt, hogy az evangélikus egyház német és szlovák egyház. Ez a teljes igazságnak sohasem felelt meg, ma különösen nem felelt meg. Nemzetiségi gyüleke-zeteinket és hittestvéreinket változatlan szeretettel becsüljük meg. Tel-jesen egyenrangú hittestvéreinknek valljuk valamennyit. Minden jog-uk, lehetőségük megvan ahhoz, hogy töretlenül őrizték nemzetiségüket és nyelvüket. Ezzel nem vagyunk és nem leszünk szegényebbek egyet-len egyháznál sem. Sőt az előbb már említett hídszerepük-nél fogva gaz-dagabbak vagyunk általuk.

Ezt a kérdést is konfrontáljuk diakóniai teológiánkkal. Annak az élő Jézus Krisztus a centruma. Őt semmilyen alapon, tehát nemzeti vagy nemzetiségi alapon sem sajátíthatja ki senki. Ezt tudják teoló-gusaink, vezető testületeink és egyházunk tagjai. Akik pedig még min-dig nem tudják, azoknak sürgősen meg kell tanulniok.

Krisztusban Isten a világot szerette és szereti. Szeretete a népek földi életét és örök üdvét egyaránt öleli. Ilyen értelmű jelzést Isten már a választott népnek is adott a próféták által. Néha ugyanis megkülönböztető kiváltságának és nem feladatának tekintette kiválasztott-ságát. Ezért volt időszerű már akkor az üzenet: „Ezt mondta (az Úr): Kévsznek tartom, hogy Jákób törzseinek helyreállításában és a meg-

mentett Izrael visszatérésével légy szolgám. A pogányok világosságává teszek, hogy eljusson szabadításom a föld határáig" (Ézs 49,6). Az ige adóssága és az attól elválaszthatatlan szeretetszolgálat adóssága még kevésbé vesztetheti érvényét egyháza népeinek nemzeti vagy nemzetiségi határainál.

Ún. „magyar vallás” I. István óta nem létezik. Sőt, ha volt ilyen — nem lehetetlen —, nem tudjuk hány szállal kötődött az más népek, rokon és nem rokon népek vallásához. Az evangélium nem mossa el az Isten teremtésében adott valóságokat. Ehelyett megújít igaz emberségre, feltételek nélküli szolgálatra. Olyan igaz hazafiságra is, amelyik tiszteli, sőt védi az emberi jogokat. Kinek-kinek azt a jogát is, hogy nyugodtan tartozzék a saját nemzetiségéhez és beszélje saját nyelvét. Az evangélium nem egymás fölé emel embereket, hanem egymás mellé rendel, nem elválaszt, hanem összeköt, egyesít. A diakóniai teológia kizár minden sovínizmust. Azt is, hogy valamilyen önző szempontból vagy érdekből megtagadjuk magyarságunkat.

Hiszem, hogy legalább fővonalaiban sikerült megmutatnom, hogyan értjük a lényegében egész egyházi életünket meghatározó diakóniai teológiánkat. Mégpedig azokhoz a hosszabb-rövidebb előzményeihez viszonyítottnan, amelyekhez képest tagadhatatlanul nagy változást hozott. Maradjon rajta a továbbiakban is Isten gazdag áldása!

Szabó Gyula

Evangélikus életvitel a felekezetek között

1. Az evangélikus ökumenicitás teológiai alapjai hitvallási iratainkban

Evangélikus hitünk „ősforrásainak” vázlatos áttekintése hozzásegíthet minket mai, ökumenikus magatartásunk jobb megértéséhez, a jövőbeli követendő utunk jobb kimunkálásához. Ezek ismerete nélkül ugyanis sok minden — mai ökumenikus erőfeszítéseinkből — „gyanússá” és „alaptalanná” válhatna. „Gyanússá”: tudniillik azért, hogy nem „belső”, teológiai, hanem „külső”, immanens erők — mint például világunk megosztottsága, a földi élet, a béke veszélyeztetettsége — kényszerített rá minket evangélikusokat az ökumenikus közeledésre más felekezetek iránt. Nem mintha ezek az okok önmagukban is nem volnának elegendők arra, hogy a különböző felekezetű keresztyéneket közös felelősségre bírják! De „alaptalanná” is válna minden mai ökumenikus próbálkozásunk, ha az csak „praktikus alkalmazkodás” volna korszerű, vagy éppen „divatos” egyházi áramlatokhoz, s nem hitünk eredeti tartalmának mai megvallását és megélését jelentené.

Ilyen megfontolások alapján keressük evangélikus hitünk „ökumenikus veretét” — természetesen nagyon vázlatosan, a teljesség igénye nélkül — hitvallási iratainkban.

a) *Evangélikus hitünk „katolicitása”*

Mi ugyan sokszor mondtuk, de valójában magunk sem gondoltuk végig a teljes horderejét — mások pedig éppen eltérő teológiai nézeteink és ellenkező, praktikus felekezeti érdekeink miatt sosem vették

komolyan, hogy mi evangélikusok nem „új hitet” alkottunk és nem „új egyházat” formáltunk. Reformátor eleink egy egyházat ismertek, s ők ennek az egyháznak a hitét és életét akarták megreformálni. Így tesz erről bizonyosságot az Apológia: „A mi lelkiismeretünk teljesen nyugodt... annak tudatában, hogy hitvallásunk igaz, kegyes és *egyetemes*...” (XIV. 3.). S most itt az egyetemesre tesszük a hangsúlyt, miután az igaz keresztyén hit nem is lehet más, mint „egyetemes”, vagyis aminek megvallása és élése az egész egyház felelőssége. „Felekezeti hit” megvallásának ugyanis, sem az anyaszentegyház belső élete, sem a világban betöltött szolgálata szempontjából nem volt jelentősége a múltban és igazából nincs jelentősége ma sem. A „felekezeti hit” megvallása nem is vezet sehová; se egymásra találásra, se közös szolgálatra, hanem csak torzsalkodásra és civakodásra.

Még világosabban áll előttünk evangélikus hitünk alapállása, ha az egyház katolicitását, a *Szentlélek által teremtett egyetemes hit* és az egyház aspektusából vizsgáljuk. A Szentlélek ugyanis nem „felekezeteiket”, hanem *egyházot* teremt. Luther Nagy Kátéjában erről így tesz vallomást: „Hiszem, hogy él a földön egy szent nép és gyülekezet: csupa szent, egy fő, Krisztus alatt, a Szentlélek hívta egybe, egy a hite, a szándéka, a gondolkodása, sokféle adománya van, de egységes a szeretetben, nincs benne szakadás és elkülönülés. En is egyik része és tagja vagyok...” (N. K. II. 51.) Valójában nem más ez, mint a Niceai Hitvallásnak szinte szó szerinti, de mindenképpen tartalom szerinti újrafogalmazása: „Hiszem az egy, szent, egyetemes-keresztyén és apostoli egyházat.” S így érkezőnk el a sajátosan evangélikus hitvallástétel centrumához: ez az egyház ott van, ahol „az evangéliumot tisztán tanítják és a szentségeket helyesen szolgáltatják ki...” (Á. H. VII.) Vagyis a Szentlélek a kegyelmi eszközök által lehetetlen, hogy nem „egyetemes hitet és egyházat” teremt, amikor a „hit által, kegyelemből, Krisztusért” megigazító bizonyosságára vezette el reformátor eleinket. Nekünk bűnös embereknek lehet más véleményünk, más „látásunk” Isten dolgairól, de az lehetetlen, hogy a Szentlélek ne *egy véleményt és egy látást* akarjon ébreszteni a megfeszített és feltámadott Krisztusról szóló evangélium által! Így jóllehet az egyház történeleme során sokan „elhomályosították Krisztus művét, a kiengesztelést és megigazulást szerző Krisztust pedig csupán törvényhozóvá tették — mindamellett *néhány kegyes emberben mindig megmaradt Krisztus ismerete*”. (Ap. IV. 392. — állapítja meg az Apológia fent idézett cikke. Amikor tehát a legsajátosabbnak tartott „evangélikus hitünket” valljuk meg a „*hit által való megigazulás*” tanában, akkor a legsajátosabban „egyetemes-katolikus” hitét valljuk meg az Anyaszentegyháznak.

b) Az evangélikus egyházfogalom „nyitottsága”

Ismert tantételeink — az ökumenizmus aspektusából vizsgálva — szinte az „újrafelfedezés” erejével hatnak ránk. Így lehetünk Luther, minden egyoldalúságot és szűkkeblűséget elutasító egyházfogalmával, amit a Schmalkaldeni cikkekben így fogalmaz meg: „Mert — Istennek hála — a hétéves gyermek is tudja, hogy mi az egyház: A szent hívők és »azok a báránycák, akik hallgatják Pásztoruk hangját« (Jn 10,3).” Mert az az egyházfogalom, ami egyedül az evangéliumra, egyedül Krisztusra épül, nem is lehet más, mint „ökumenikus”. Ugyanez a meggyőződés fejeződik ki az Ágostai Hitvallás — az ökumenikus dialógusban szinte „locus classicus”-nak számító — VII. cikkében: „Az egyház a

szentek gyülekezete, amelyben az evangéliumot tisztán tanítják és a szentségeket helyesen szolgáltatják ki.” Ennek a Krisztus-szolgálatra épülő, a belőle létező egyháznak nincs korlátja, nincs más „határa”, mint az igében és a szentségekben jelenlevő Krisztus maga. Ha más alapról próbálnánk megközelíteni, „megérteni” az egyházat, bizonyosan eltévednénk, s hamarosan beleütköznénk a felekezeti határok áthághatatlanak tűnő sorompóiba. Még világosabban fejezi ki az Apológia az egyháznak a „lakott földre”, az egész világra kitarulkozó nyitottságát, amikor „katolikus = egyetemes egyházzól beszél, nehogy azt gondoljuk, hogy az egyház csupán egyes népek külső, politikai szervezete; hanem ellenkezőleg: mindazok az emberek szerte az egész földkerekségen, akik egyetértene az evangélium tanításában, ugyanaz a Krisztusuk, a Szentlelkük és azonosak a szentségeik, akár megegyeznek az emberi hagyományok tekintetében, akár különböznek”. (Ap. VII—VIII. 10.) Ez az utóbbi megállapítás azonban már átvezet az evangélikus ökumenicitás harmadik csomópontjához, amit így fogalmazzunk meg:

c) *Egység a különbözőségeken*

Sokan talán ezt így mondanák: „egység a különbözőségek ellenére”; de itt többről van szó, mint arról hogy vegyük fel a harcot a különbözőségek ellen, vagy hogy „vágyakozzunk” a szétszakadozottság ellenére is az egyház egységére.

Először is talán arról, hogy mi evangélikusok valljuk: az egyház csak a „különbözőségeken egzisztált” történelme során és léfezési formája ma is ez. Ez nem „beletörődés”, nem „megalkuvás a megváltoztathatatlan”, hanem az egyház „emberi”, „földi realitásának” a megvallása. Az egyház tiszta „desztillációja” nem létezik, csak úgy van egyház, ahogy azt ma is látjuk: „... akár megegyeznek az emberi hagyományok tekintetében, akár különböznek.” (Fenti i.)

„Egység a különbözőségeken” azonban még ennél többet is jelent: jelenti a Szentlélek munkájának szabadságát és gazdagságát, meg Isten szeretetének kibeszélhetetlen, kimeríthetetlen gazdagságát, amivel belealázkodik korok és kultúrák emberi, immanens kategóriáiba és teremti meg a különbözőségeken az Anyaszentegyház csodálatos egységét Krisztusban. Ahogy erről az Á. H. VII. cikkében így teszünk bizonyosságot reformátor eleinkkel együtt: „Az egyház valódi egységéhez elegendő, hogy egyetértés legyen az evangéliumi tanításban és a szentségek kiszolgáltatásában. De nem szükséges, hogy az emberi hagyományok... mindenütt egyformák legyenek.”

d) *Az egyház: a bűnösök közössége*

Igaz ez úgy is, ahogy az Á. H. VIII. cikke mondja: „... ebben az életben sok képmutató és gonosz él közéjük keveredve...” — s ez nem egyszer az egyház történelme során azt jelentette, hogy döntő befolyáshoz is jutottak nemcsak az egyház „jogi”, hanem belső „teológiai” életformájának kialakításánál.

De sokkal inkább igaz úgy ez a megállapítás: — az egyház „bűnösök közössége” —, ha ezen azt értjük, hogy az evangéliumi népe: *a bűnbocsánatból élők gyülekezete*. A bűn az egyházban — hitetlenség, engedetlenség, szeretetlenség formájában — nem „elméletileg” létezik, hanem *valóságosan*: bennünk! Éppen ezért, mi evangélikusok sohasem a tévedhetetlen felsőbbrendűség, vagy a makulatlan életszentség piedesz-

tájról közeledhetünk a másik — tőlünk „különböző” testvér felé, hanem bűneink megvallásával. Mert az egyház a „szentek és az igazán hívők gyülekezete” éppen az által lesz, hogy Isten népe naponta vallja, bánja vétkeit és naponta megtér a kegyelem királyi székéhez, Krisztus bűnbocsátó keresztjéhez. Ezt az Apológia III. Hitágazattal kapcsolatos cikke így juttatja kifejezésre (55): „A keresztyén gyülekezetben azért minden arra rendeltetett, hogy igéből és jelekből napról napra csupa bűnbocsánatot szerezzünk, lelkiismeretünket vigasztaljuk és bátorítsuk...”

Viszont éppen bűneink őszinte megvallása s a bűnbocsánatba kapaszkodó evangéliumi hitünk indít el az őszinte, ökumenikus párbeszédre ezzel a hitbeli háttérrel: „miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek”.

2. Az evangélikus ökumenicitás megvalósulási formái (Rövid egyháztörténeti áttekintés)

a) A *marburgi kollokviumra* (1529) sokan úgy emlékeznek, mint Luther és Zwingli „vitájára”, pedig az sokkal inkább az evangéliumi közösség megtalálásának egyik nagyszerű kísérlete. Még a tulajdonképeni végkifejlete ellenére is! A tárgyalási készség, vagyis a másik véleményét megismerni — s arrogáns elhúzódság helyett — vállalni a nehézségét és kockázatát a másik meggyőzésének: ez az evangéliumi ökumenicitás egész világos jele.

b) Az *Ágostai Hitvallás* (1530) létrejötté maga is az evangéliumi ökumenicitás talán legjelentősebb egyháztörténeti dokumentuma. Erre az előszavában félreérthetetlen célzást találunk. Arra ugyanis, hogy a birodalmi gyűlés: „...tanácskozzék... a keresztyén hit ügyében támadt ellentétekről is, hogy a pártfelek egymás véleményét és álláspontját a vallás kérdésében kölcsönös szeretettel, jóakarattal és türelemmel nyilvánosan meghallgassák, megismerjék és mérlegre tegyék...” (2.)

Tulajdonképpen minden ökumenikus közeledés alfája és omegája ma is: egymás véleményét kölcsönös szeretettel *meghallgassák, megismerjék, mérlegre tegyék!*

c) Az *evangélikus reformáció európai terjedése és megvalósulási formái a XVI. században* szintén az evangélikus nyitottság jeleit hordozza magán. Hiszen a svéd—dán „magasegyházi”, „államegyházi” formátumtól, a dunántúli jobbágygyülekezet puritán egyszerűségű egyházi képletéig szinte minden — egyháztörténetileg létező — variáns megtalálható benne. Rég szétfeszült volna a lutheri reformáció e sokszínűség mellett, ha az evangélium „belső tartása” nem biztosította volna egyre inkább — napjainkig menően — a különböző egyháztestek egységét és összetartozását.

d) A *pietizmus jelentkezése*, mint a megmerevedett lutheranizmus korrekciója. A XVII. sz. második felében Spener és később Francke pietizmusa nemcsak a személyes hit vonalán jelentett a merev ortodoxiával szemben megelevenedést, hanem a terméketlen, „köldöknéző viták” helyett, ökumenikus lelkülettel fordult a körülötte levő világ felé — a szolgáló szeretet indulatával. Ennek kétségtelen jele a kül- és belmisszió megelevenedése: „A belmisszióban jelentkeztek a szociális segítségnek a vonásai is. A távoli vidékekre irányuló külmiszió pedig a szélesebb távlatú egyházi gondolkodást jelentette.” (Ottlyk: Az egyház története. 304. o.)

e) A *magyeresdi egység* (1833) hazai, evangélikus egyháztörténel-

münk olyan jelentős dokumentuma, mely az evangélikus ökumenicitást ékesen bizonyítja. A dunántúli református és evangélikus egyházkerület ugyanis azzal, hogy egymás lelkészi szolgálatát — beleértve az úrvacsorai communiót is — kölcsönösen elfogadta, olyan jelét adta ökumenikus beállítottságának, mellyel nemcsak az akkori és hazai, hanem mai, nemzetközi egyházi kapcsolatainkra nézve iránymutatást jelent.

f) *A modern ökumenikus mozgalmak beindulásánál* — az angolszász hatások mellett — nagyon jelentős szerepet vállalt a svéd evangélikus egyház, és annak érseke Söderblom Náthán. Bizonyára nemcsak a svéd „semlegesség” adresszálta ezt a szerepet a svéd egyháznak, hanem az evangélikus ökumenicitás nyilatkozik meg az emberiség békességéért és életéért való felelősségben. Miközben Európa belesodródott az I. világháború borzalmaiba — evangélikus kezdeményezésre —, már 1914 novemberében „Söderblom svéd érsek kezdeményezésére a különböző európai semleges országok protestáns egyházai emlékiratot intéztek az összes keresztyén egyházhoz, hogy bizonyosságot tegyenek a Krisztus testének egységéről és az egyházaknak az emberiség iránt érzett felelőségéről.” (Ottlyk: i. m. 414. o.)

g) *Az Egyházak Világtanácsa bölcsőjénél* (Amszterdam, 1948) is a világ evangélikusságából — azok, akik egymás testvéri kezét megtalálták — szinte valamennyi képviseltette magát. Tették ezt pedig abban a korban, amikor Kelet és Nyugat között a konfrontáció erősödött. Segítettek hidat verni — átnyúlva szerető kézzel felekezeti, faji, világnézeti szakadékok fölött —, segítettek a világ békéjét megőrizni, segítettek a népek közeledését előmozdítani.

h) *A Keresztyén Békekonferencia* (Első: 1958, Prága) már a jelenkor problematikájával — az atomfegyverkezés elleni harccal — foglalkozva jelzi, hogy benne az evangélikus jelenlét kezdettől fogva az evangéliumból fakadó felelősséggel áll — más testvér egyházakkal együtt — a béke megvédésének ügye mellett.

Ezzel a rövid egyháztörténeti körképpel nem akartam mást, mint jelezni, hogy mai evangélikus életvitelünk formálásánál és alakításánál, az „atyák útját járjuk” a felekezetek között. S a történelemből tanulva — a jót folytatva, a botlásokat elhagyva — kell keresnünk kapcsolataink mai formáit. És valójában hálásaknak is kell lennünk eleinknek azért, hogy a jó kezdetek döntő lépéseit már megtették előttünk.

3. A szolgáló egyház életvitele a felekezetek között

a) *A hit közösségét keressük.* Krisztocentrikus egyházi életünk és szolgálatunk alapvető mozdulata: megosztani mindenkivel az egyház „egyetlen és igazi kincsét” — Krisztus drága evangéliumát. Mi — ebben az összefüggésben értelmezve Jézus főpapi imádságát: „hogy mindnyájan egyek legyenek...” — természetesnek tartjuk, hogy az ige szolgálata által keressük és munkáljuk az egyház hitbeli közösségét. Ezért nagy jelentőségűnek tartjuk az ökumenikus imahét közös igealkalmait, és minden olyan lehetőséget — elsősorban hagyományaink alapján protestáns testvéreinkkel —, amikor közösen csendesedhetünk el a Krisztusról szóló örömhír mellett. A testvéri közösségnek minden másfajta keresése — még a kezdeti látványos sikerek ellenére is — csak szalmaláng élettartamú.

Ez az út nyilván hosszabb, de kibeszélhetetlenül sok áldást rejt magába az egyház igazi közösségének keresésére nézve. Szőlő is megantánit megismerni a másikat, akinek az evangéliummal szolgálni akarok.

Csak amikor különböző felekezetű keresztyének leülnek egymással ószintén beszélgetni, akkor döbbenünk rá, hogy mennyire nem ismerjük egymást. Hogy mennyire „elrajzoltak”, vagy néha még ósdiak is” az egymásról alkotott vélekedéseink. Akiknek szolgálni akarunk az evangéliummal, azt *meg kell tanulnunk szeretni*. Az evangélium ugyanis csak egyetlen légkörben, a „szeretet atmoszférájában” csíráképes. Nem hiába mondja Pál: „Ha embereknek, vagy angyaloknak nyelvén szólok is, szeretet pedig nincs bennem, olyanná lettem, mint a zengő érc, vagy pengő cimbalom.” (1Kor 13,1.) Még a legigazabbnak, még a teológiailag legkorrektebbnek tűnő mondat is üresen koppan és nem ér el a testvér szívéig, sebéig szeretet nélkül. Szolgálatunk diakóniai meghatározottsága tehát nem esetleges hozzátoldás az evangéliumhoz, hanem az evangélium szíve-közepéből, Krisztusból eredeztethető: Ő mindig *szeretve szolgált*. Akikkel az evangéliumon keresztül keressük a közösséget, *azokért meg kell tanulnunk imádkozni*. A testvérért való imádságban azután két dolgot kapunk ajándékba. Az egyik az, hogy megtanulunk megalázkodni elsősorban az Úr Isten, de a más felekezetű keresztyén előtt is, bevallva az evangélium szolgálatára való alkalmatlan voltunkat. Milyen riasztó, mikor hite „teljes fegyverzetében” akar „hatni” a keresztyén ember! A másik „ajándék” pedig az, hogy az imádságban az ember lemond arról, hogy „befolyásolja” a másikat, mert *Isten befolyása*, Krisztus hatása alá könyörgi a testvért. Meg azután annyi minden fontosnak tűnő dolog válik jelentéktelenné, annyi válasszal lesz nem létező, amikor két keresztyén együtt emeli imádságra a kezét a megfeszített és feltámadott Jézus Krisztus felé. Bizonyára mindannyian érezzük az év eleji közös imahetek maradandó közösség-teremtő hatását, még hónapok távolából is! S végül, akikkel a hit közösségét keressük, azoknak *meg kell tanulnunk szolgálni*. Mert az evangélium szolgálata nem „térítgetést” jelent, hanem tényleges szolgálatot: „semmi másra nem tekintve, mint amire a felebarátnak szüksége van” — ahogy azt reformátorunk hirdette. És talán éppen korunk ökumenikus keresztyénsége érkezik el odáig, hogy az egyes egyháztestekre amit Isten rábízott, azzal *végre igazán szolgálni is tudjunk!* Egymás pontosabb megismerése pedig elvezet arra, hogy Istennek Krisztusban hozzánk érkezett szeretetéből olyat adjak hírül a testvérnek, amire ő éppen „éhes”, amire éppen kiszikkadt szívével „szomjas”. Évszázadok során mennyiszor „kínálgattuk” egymást hitünk „igazságaival”, míg rájöttünk: csak diakóniával lesz „kenyérré” az Ige a másik ember, a másik testvér számára!

b) *A közös felelősség egységét keressük.* Mi a más felekezetű keresztyénekkal való kapcsolatot nem csupán az egyház *belső egységének* építése miatt keressük, hanem azt mindig szinkronban látjuk és munkáljuk hazánk, világunk, *az egész emberiség egységének-békességének építésével*. Ezért elképzelhetetlennek tartjuk a világtól elfordult, vagy éppen az emberi jövője ellen épülő egyházi egységkövetéseket. Az alábbiakban azokat az etikai feladatokat vázolnám fel, ahol a felekezetek között a közös felelősség egységét keressük:

Felelőségünk a családi életért olyan feladat, amit csak közös erőfeszítés árán tudunk a Teremtő által tervezett rendeltetésében megőrizni. Korunk családjait ugyanis nemcsak a válások relatíve magas száma miatt fenyegeti a felbomlás veszélye, hanem az elgépiesedett kapcsolatok, az elszegényedett érzelmi viszonyok miatt a belső kiüresedés is veszélyeztetni. Mennyi áldás rejlik abban, hogy vannak olyan egy-

házak, ahol a családokért való közös felelősségvállalásunkat nem terhelik le, a vegyesházasságok „reverzális problémái”. És mennyi a gátja a közösen mentő pásztorális szolgálatnak, ahol ez a kérdés a felekezetek között megoldatlan.

Felelőségünk a becsületes munkáért, még inkább sejteti ennek a közös felelőségnek a nagyságát. Egy nép élete a munkáján dől el, mert nemcsak a jelenünk, de jövőnk alapjait is, a mai nap becsületesen elvégzett munkájával rakjuk le. S ahogyan szinte a szemünk előtt tűnik el a szellemi és a fizikai munka közötti különbség, ahogyan ma már nemcsak az iparban, de a mezőgazdaságban is egyre több a magasan kvalifikált munkás, annál inkább látnunk kell az elherdált idő, az elpocsékolat anyag pótolhatatlan veszteségeit. A mai, világszerte feszített gazdasági helyzetben, nem engedhetjük meg magunknak azt a „luxust”, hogy érvágásszerűen folyjon el tőlünk rengeteg érték a felelőtlen munka miatt. Ehhez feltétlenül a munkával kapcsolatos keresztyén, erkölcsi felfogásunk „egyeztetése” és közös képvisellete kell, hogy itt előbbre jussunk.

Felelőségünk közösségi értékeinkért. Itt én elsősorban most nem csak a társadalmi tulajdon megőrzéséért való közös felelősségünkre gondolok, hanem kitágítva közös értékeinket: környezetünk védelmére. Megazután azt is gondolom, hogy ez a kettő valahogy úgyis összefügg. Aki az egyikre nem vigyáz, felelőtlen az a másikkal kapcsolatban is. Nem lehet minden ember mellé egy „ellenőrt” állítani, aki vigyáz, hogy ne szemeteljünk, ne szennyezzük be környezetünket, vizeinket, a levegőt, hogy ne tépjük le a virágokat, ne tördeljük ki barbár módon a frissen ültetett fákat. Erkölcsi tartást kiépíteni, hogy „gazdának” érezze magát valaki a hazájában, csak közös erőfeszítés árán lehet, ahol „minden szószék” — természetesen a „világi szószékeket” is beleértve — összefog. Ehhez kell keresztyének között is a közös felelőséget kiépíteni.

Felelőségünk hazánk és világunk békéjéért. Napjaink kemény valósága, hogy nincs még egy olyan törékeny dolog a világon, mint a népek békéje. De napjaink komoly felfedezése az is, hogy a békét nemcsak óhajtani kell, hanem azért tenni is kell valamit. A Hegyi-beszéd kifejezésével élve: „szerezni, munkálni kell a békét”. Az emberiséget — mióta az esztét tudja — egyre rafináltabb módon a tudomány előrehaladtával: ölni tanították! A mi korunk feladata — és ehhez kell a keresztyéneknek is összefogniok tesvér szívvel —, *megtanítani békében élni az emberiséget*, mint ami az egyetlen alternatíva a megmaradásra! Először azt hiszem a gyermekeinket kell megtanítani békésen játszani. Azután pedig a felnőtteket kell ránevelni arra, hogy a kisebb-nagyobb konfliktusait tanulják meg a „*tárgyalóasztal mellett*” elintézni. Népek érintkezésében — ami korántsem a diplomaták dolga, gondoljunk csak a turizmus millió és millió kapcsolatára — micsoda felelőség van a keresztyének vállán a népek megértése és békénk megőrzése dolgában?!

c) *Nem keressük a „minden áron való” egységet*. Éspedig elsősorban nem azért, mert féltjük felekezeti „hadállásainkat”. Hanem sokkal inkább azok miatt a teológiai megfontolásaink miatt, amikről korábban szóltunk. Az alábbiakban ezt fejtenék ki egy kicsit részletesebben:

Itt elsősorban a Dar-es-Salaam-i Nagygyűlésre készített magyar hozzászólás idevágó részére utalnék, mely őszinte, egyenes szó ebben a kérdésben (167.): „... az egyház igazi egységéhez elég az egyetértés a Krisztusról szóló bizonyágtételben, de nem elég a szervezeti egyesüléshez. Ezért ragaszkodunk az evangélikus egyház különállásához...”

Ehhez azonban hozzátartozik még a fenti hozzászólás nagyon jelentős megállapítása az ökumenikus különbségek pozitív funkciójával kapcsolatban. (168—169.): „A keresztyén testvéri szeretet alapján fel kell tételeznünk, hogy az eltérő tanítás mögött is a Krisztusra mutató bizonyosságátétel szándéka áll...” — tehát a különböző keresztyén bizonyosságtételek — „tartalmukkal kiegészíthetik egymást.”

A különbségek „elvtelen” bagatelizálása, vagy erőszakos megszüntetése nemcsak híveink hitében és egyházhűségében okozhatna zavart, hanem a figyelmet a lényegesről az adiaforonra, a Krisztus-centrumból a periférius kérdésekre irányítaná. Sajnos az egyháztörténelem — mint mindenre — erre is szolgáltat példát: amikor a külső „uniót” erőltetve próbált egységet építeni az egyházban. S ettől még nagyobb lett a „Krisztus köntösén” a szakadás.

d) *Nem akarjuk „megmanipulálni” egymást.* Ezzel azt a szándékunkat akarom kifejezni, hogy ökumenikus kapcsolataink sokoldalú építése során nem az egyházi „diplomácia” sikerei az irányadók, hanem azoknak *egyházi jellege* lesz a mértékadó. Testvérként leülve egymás mellé, eleve már nem a magunk sikere motiválja erőfeszítéseinket. Méginkább lesz így ez a közösen hordozott felelősség, mások felé irányuló szolgálata közben. Ökumenikus kapcsolataink tisztaságánál ugyanis feltétlenül szem előtt tartjuk Urunk szavát: „Aki meg akarja tartani az ő életét, elveszti azt...”

e) *Mint örök életre elhívtak* keressük egymás kezét. Ökumenikus kapcsolataink egyik nagyon lényeges vonásának tartjuk végül ugyanis azt, hogy a hit egységének a keresése és világunk közös szolgálata mellett — *közösen valljuk meg a reménységünket az egy üdvösségről.* Hisz a Jelenések könyvének látomásában az igazi, a teljes „ökumenikus gyülekezet” ajkán hangzik fel az ének. Akik „minden nemzetből és törzsből, népből és nyelvből” kiáltják: „Az üdvösség a mi Istenünké, aki a királyi széken ül, és a Bárányé!” (Jel 7,9—10).

Összefoglalva az eddigieket talán még annyit állapítsunk meg: az evangélikus ökumenicitás reformatori, genuin örökségünk; ahogy az egyházunk történelme során mindig, úgy ma is keresi megvalósulási formáit. Mindannyian felelünk azért, hogy Krisztus fópásztori imádsága áldásra teljesedjen rajtunk.

Csizmazia Sándor

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Hitvalási Iratok I., II. (Budapest, 1957.)
Edmund Schlögl: Theologie der lutherische Bekenntnisschriften (München, 1948.)
Dr. Nagy Gyula: Egyház a mai világban (Budapest, 1967.)
Jézus Krisztusban új közösség (Budapest, 1977.)
D. Káldy Zoltán: Új úton (Budapest, 1970.)
Dr. Ottylyk Ernő: Az egyház története (Budapest, 1979.)
Niels Haselmann: Kirche im Zeichen der Einheit (Hannover—Göttingen, 1979.)
Confessio Augustana — Den Glauben bekennen (Güttersloh, 1980.)
Katholische Anerkennung des Augsburgischen Bekenntnisses? (Frankfurt am Main, 1977.)

Lutheránusok vagy evangélikusok vagyunk?

A történelmi önelnevezésből kell kiindulnunk.

A reformáció megindulásakor Luther és társai nem szétfeszíteni törekszének a régi egyházi kereteket, hanem azokat megújítani és belsőleg az evangéliummal megtölteni. Nincs tehát külön elnevezés. Csak az 1526-i speieri birodalmi gyűlésen hozott határozat ad lehetőséget, hogy a reformációhoz csatlakozott fejedelmek és szabad királyi városok a maguk területén új rend szerint szervezkedjenek. Ettől kezdve a birodalmi gyűlésen mint „evangélikus rendek” lépnek fel egységesen. Ez tehát az első önelnevezés. A másik is szorosan kapcsolódik ehhez, mert amikor ugyanezen a gyűlésen a régi hithez ragaszkodó többség kimondja, hogy az egyházi újításokat meg kell szüntetni, az evangélikus rendek az éppen távollevő V. Károly császárhoz tiltakozást (protestációt) jelentenek be és erről nevezték az evangélikus rendeket protestánsoknak. (Ez tehát nem az evangélikusok és reformátusok közös elnevezése.) Már a következő évben 1530-ban kerületi sor az Ágosta (Augsburg) várába összehívott birodalmi gyűlés megtartására, ahol is az evangélikus rendek közös hitvallását Luther távollétében, de szellemi irányítása mellett Melancthon fogalmazza meg és terjeszti elő. Ennek nyomán bővül így az önelnevezésünk, hogy ágostai hitvallású evangélikus. Ez az elnevezés ugyanis kifejezi legfontosabb sajátos hitvallásunkhoz való ragaszkodásunkat. Nem kívánok itt további egyház vagy teológiatörténeti eszmefuttatást végezni, de ezt még olykor precízebbé is tették eleink azzal, hogy a meg nem változtatott ágostai hitvallás (Augustana Confessio invariata) megszorítást is hozzá tettek. Luther Márton azonban maga tiltakozott az ellen, hogy a reformáció népét az Ő nevére „lutheránusnak” nevezzék. A magyar evangélikus egyház mindig is tartotta magát ehhez és így nevezte önmagát: ágostai hitvallású evangélikus egyháznak. A második világháború befejezése után ez az önelnevezés egyszerűbb, rövidebb lett: evangélikus egyház.

Nem így volt külföldön. Itt nem kívánom részletezni a németországi, az észak-európai, az amerikai, sőt az ifjú egyházak önelnevezésének útját, de általában a lutheránus jelzőt használják. Erre még visszatérek majd dolgozatom során a porosz unióval kapcsolatosan.

Magyarországon a lutheránus elnevezést az ellenfeleink használták. Már az 1523. évi 54 tc. így hangzik: „Méltóztassék a királyi felségnek, mint katolikus fejedelemnek minden lutheránust, ezek pártfogóit, valamint e felekezethez csatlakozókat, mint nyilvános eretnekeket és a szentséges Szűz Mária ellenségeit fejvesztéssel és összes javaik elvételével büntetni.” A következő 1525. évi 4. tc. „A lutheránusok szintén mind kiirtandók az országból és bárhol találtatnak, nemcsak az egyházi, hanem a világi személyek által is akadály nélkül fogattassanak el és égettessenek meg” (Lutherani omnes comburantur...) Ez a lutheránus elnevezés az ellenreformáció során egyre jobban pejoratív tartalommal telik meg és lassan csúfnév lesz belőle. Ez a nép között a vulgáris „lutyi” csúfnévvé alakult. Bár az utóbbi időben veszített a lutheránus elnevezés a pejoratív hangzásából, és már a gyülekezeteinkben is kezdik emlegetni, még többször állnak értetlenül híveink a

Lutheránus Világszövetség elnevezés előtt és megkérdezik, miért nem Evangélikus Világszövetség. Még kell bizonyos idő ahhoz, hogy a lutheránus elnevezés hazánkban teljes polgárjogot nyerjen.

De van egy másik vetülete az evangélikus elnevezésnek is. Tudjuk, hogy sokáig a reformátusok is használták az evangélikus elnevezést. Helvét hitvallású evangélikus református egyházzal beszéltek. Ez is gyakran megtévesztő volt hazánkban belül is, de még jobban külföldön. Ennek is van történelmi oka, mert a harmincéves háborút lezáró vesztfáliai békében, 1648 óta, bizonyos védelmet jelentett itthon is az evangélikus név és ezzel éltek a reformátusok is.

Fel lehet vetni a címben szereplő kérdést tartalmi szempontból is. Lutheránusok azaz lutheriek vagyunk-e?

Ma amikor olyan hangsúlyos az ökumenikus gondolkodás, szinte megdöbbenne néznek arra, aki a sajátosan lutherit kívánja, mint aki megbontani akarja ezt a szépen elszintelenedő hitképet.

A történelem példája mutatja, hogy ez távolról sem volt így. Tolna megyében, ahol Szegedi Kiss István vezetésével a megindult reformáció lutheránus vonala kálvinivá lett és a hercegszöllősi zsinaton a lelkesek kálvinista kánonokat fogadtak el, az egyszerű emberek annyira tudtak különbséget tenni, annyira értették teológiailag az eltérést, hogy amikor Bognár György menekült győri lutheránus lelkész a Duna mentén Belgrád felé halad és megtudják, hogy lutheránus így marasztalták: (Payr Dunántúli Egyh. 493 lap) „Isten hozta kegyelmeitek édes predikátor uraim, ... tanítások minket Isten szent igéjére, kereszteljétek a mi fiainkat és leányainkat, keveset tudunk immár mi az igaz keresztény hitből.” Benne éltek hatalmas református és akkor unitárius tömegben, de a lutheránust vallották igaz hitnek. Nem volt mind-egy, nem oldódtak fel az atyafiságos ölelésben. Gyülekezeteinkben ma más a helyzet.

Híveim teológiai tisztánlátása egészen minimális. Miben van a nagy történelmi egyházak egymástól való eltérése, alig néhányan értik. Evangélikus öntudatuk alig több, mint a név, hogy mi evangélikusok vagyunk, mert itt kereszteltek meg. Talán még valami kevés történelmi emlék, pl. a gályarabok, de hogy az hogyan is volt, az már erősen ködbe vész. A gyülekezet hitben élő tagjainak kereszténysége is szintelen. Elmosódnak benne egyházi és egyházon kívüli vagy éppen kisegyházi hatások és azt érzik inkább többletnek, hogy Ők már nem tartoznak egyik felekezethez sem, Ők a keresztényének. Sajnos ez a vonás még több teológusunkon is fellelhető. Miért éppen evangélikus lelkészek, csak, mert ezt a teológiát végzik. A veretes lutheránus teológia csak nyomokban található. Nem szeretnék senkit sem megbántani ezzel, de azért írom le, hogy aki rádöbben mégis szavaim igazára az tudatosan vizsgálja tovább a dolgot és tudatosítsa magában és gyülekezetében a lutheri örökséget és bátran képviselje azt, mert Luther valóban az evangélium lényegét ragadta meg teológiai munkálkodásában és az ma is jó út az egész kereszténység számára.

Erre a belső tisztázódásra, sajátos színünk világos látására szükség van az ökumenikus törekvések miatt is. Amikor a világ evangélikus-sága, illetve annak képviseletében az L. V. Sz. (Lutheránus Világszövetség) akár bilaterális megbeszéléseket folytat, mint pl. az anglikánokkal, az ortodoxokkal, a római katolikusokkal való párbeszéd, akár az Egyházak Világtanácsa keretében fáradozik a jobb megértés és annak nyomán kialakuló közös világszolgálat érdekében, akkor fontos

ennek a lutheránus identitásnak a jó megragadása és annak tisztázása. Szükség van erre egy belső ok miatt is. Bármilyen meglepő, így van maga a világ lutheránizmusa sem egységes. Ennek világos jele, hogy nem valamennyi nemzeti lutheránus egyház tagja a Lutheránus Világszövetségnek, mert vannak egymás felé is fenntartásaik. Ezek a fenntartások lehetetlenné teszik egymással az oltár és szöszék közösséget is. Van olyan helyzet is ahol a faji előítélet ossza meg fehérekre és feketére az evangélikus gyülekezetet, és ahol nemzetiségi alapon van egymás mellett három lutheránus egyház is, bár a kapcsolatuk elég laza (pl. Jugoszláviában).

A világ és benne a magyar evangélikus egyháznak is feladata ilyen körülmények között, hogy elmondja a maga bizonyosságtevését, teológiai-lag átgondolt nézetét, felfogását az L. V. Sz. keretében a világ mai problémáiról. Nagy örömmel állapítom meg, hogy ebben a tekintetben noha kis egyház vagyunk hazánkban, világviszonylatban is óriási munkát végeztünk, hiszen egyházunk hozzászólásaira akár az L. V. Sz. akár E. V. T. által felvetett kérdések voltak felfigyeltek. Ezek a hozzászólások örvendetesen jó lutheri teológiai alapúak voltak, talán éppen ezért lehettek ennyire előremutatóak.

A másik feladatunk, hogy erősítsük a belső lutheránus közösséget. Azt hiszem a magyar evangélikus egyház ebben is örvendetesen elől járt és az a rendkívül széles külügyi szolgálat, amely az utóbbi 20 évben különösen aktívvá vált mutatja, hogy mennyire törekedtünk ennek a belső közösségnek építésére nemcsak a szomszéd de a távolabbi lutheránus egyháztastekkel is.

A harmadik feladat, hogy a sajátos lutheránus vonások felismerése azoknak kiművelése ne a különállás szemléletét erősítse az ökumenizmussal szemben, hanem éppen a saját határozott szín megmutatása az igazi testvéri közösségig segítse és ne színtelenítse, elbizonytalanítsa az ökumenikus együttműködést. Hiszen már sokszor megmutatkozott, hogy a Lutheránus teológia olyan középvonala a keresztyén teológiának amely éppen pozitív megoldásra segítheti a jelentkező feszültségeket. De ezt éppen azzal végezheti, hogy sajátos színét következetesen érvényesíti. (Itt most csak utalok arra, hogy egyházunk diakónia teológiája a szabadság, a szeretet, a szolgálat hármasságában mennyire egyedüli igazolt életfolytatása a keresztyén ember mai feladatai között e világban, úgy, hogy Jézus Krisztus evangéliumát elegyítetlenül adja tovább, helyes missziói feladat meglátással.

Ezek után vizsgáljuk meg közelebbről evangélikus vagy lutheránus „profilunkat”.

A lutheri reformáció sohasem volt valamilyen partikuláris mozgalom, hanem az első pillanattól fogva az egész keresztyénség számára szólaltatta meg a megtisztított evangéliumot. Ezért az egész munkája, léte nemcsak egy bizonyos irányú teológiai bizonyágtétel, hanem az ősi keresztyénség megújítása, amiben az istentiszteleti rend éppen úgy benne van, mint a keresztyén életforma, kegyesség, erkölcsi rend. Mindez együtt a lutheri reformáció műve.

Ebből adódóan a lutheri reformáció az egyetemes hitvallásokra épült és jól átgondolta Luther az Isten teremtési rendjének aktuális feladatait (gondolok pl. a világi hivatás értékelésére). Jézus Krisztusnak, mint Megváltónak a munkáját (a kereszt teológiája) és a Szentlélek tevékenységét (az egyház életét), így kapott a középkori triumfáló, hatalmi gögben élő egyház, benne korrekciót az igazi evangélium-

mal szolgáló lutheránus egyházi életben. Ezért hangsúlyozza Luther mindenkor, hogy az egyház elalkudhatatlan feladata, kötelessége, hogy az evangéliumot tisztán és igazán hirdesse és a szentségeket Krisztus rendelése szerint szolgáltassa ki. Csak így egyház.

A középkori kath. egyházban az emberi cselekedetekre, ceremóniára és a szervezeti (püspöki) keretére került a hangsúly. Ebben élte a maga kegyességét. Luther az igében kapott hit általi megigazulásra, Krisztus irgalmára, az ebben kapott feladatra, hitben való élésre tette a hangsúlyt és ezzel az evangélium szívét ragadta meg, ez lett az orientálási, tájékozódási pont a lutheri teológiában. Ebből fakadt az a megigazító hit, amelyben szükségképpen vannak a jó cselekedetek, hiszen ha igazi hit attól el nem választható a jó cselekvése, mint fától a gyümölcse.

Eppen ez a Biblia központi üzenetét megszólaltató lutheri megigazulás tan példázza, hogy a mai evang.-róm. kath. dialógusban a közben a II. vatikáni zsinatban megújult ró-m. kath. nézet a megigazulás dolgában milyen messzemenően összecseng az evangélikus teológia felfogásával.

A lutheránus teológiának egy másik ilyen sarkalatos tétele a törvény és az evangélium ügye. Ha a törvényre teszünk nagyobb hangsúlyt az törí, zúzza és megkeményíti, elkedvetleníti az embert és kétségbeesésbe kergeti, ha az evangélium kap nagyobb hangsúlyt, „olcsóvá” válik a kegyelem. Luther ezt nagyon világosan látta és ezért kap olyan hangsúlyt egész teológiai felfogásában a kettő elválaszthatatlan egysége. Ez is maradéktalanul hűséges követése Jézus Krisztusnak, akinek szolgálata mindig ez a kettő együtt. A törvény Isten teremtő akarat, hogy az Ő törvényét, akaratát komolyan vegyük, ennek még rendszerinti betöltésének követelése is nyilvánvalóvá teszi képtelenségünket a betöltésre, azaz bűnben való elveszettségünket, Isten előtt nem állhatunk meg. Itt ment meg az evangélium, Krisztus irgalmas lehajlása az elveszetthez, aki így Krisztus hitben mégis elfogadhatja az üdvösséget. A lutheránus teológiában a törvény és evangélium feszültsége odavisz Luther személyes hitharcához. Ennek világos, tiszta megértése éleltel telik meg amikor magát a reformátort érzem mögöttem, a kolostori cellában keresztre függesztett szemű szerzetest, de ott van mögöttem Pál apostol, ott van Anselmus és végtelen sora azoknak az igazi keresztyéneknek, akik e hitnek ezt a harcát megvívták. Hadd hívjam fel itt a mai teológus és pápi nemzedék figyelmét egy elfelejtett kitűnő magyar teológiai műre, Urbán Ernő disszertációjára, amelyet Canterbury Anselmus Cur Deus homo-járól írt Krisztus keresztje címmel. Annak súlyos tételeit újra átmeditálva értjük meg a lutheránus teológia mélységeit a hit által való megigazulás és a törvény és evangélium dolgában. Akkor éli át azt a csodálatos örömet az ember, örülök, hogy lutheránus vagyok.

Újabbban újra jelentkezik az evangélikus egyházban nyugaton olyan szemlélet, amely hajlik a törvény betöltésének útja felé és bizonyos etikai követelményeket szab. Ilyen körülmények között csak még nagyobb hangsúlyt kell kapjon, hogy a hitből fakadó cselekedetek kell, hogy meglátszódjanak, de gyökerük mindig az evangélium és nem az én teljesítményem.

Lutheránus identitásunk újabb fontos tétele, ahol az embereknek az evangéliumot igazán hirdetik, ahol bűnök bocsánata van, ahol keresztség és úrvacsora kiszolgáltatik, ott Jézus Krisztus van jelen.

Ő munkálkodik és Ő tartja meg egyházát. Így ismertető jele az egyháznak az ige hirdetése és a szentségek helyes kiszolgálása. Ebben az összefüggésben kiemelem a magyar egyházunk lutheránus bizonyosságtevését, amely ezt a tételt Luther szellemében úgy gazdagítja, hogy az evang. szerint az ígehirdetés nemcsak szó, hanem tett is Jézus ígehirdetése beszéd és szeretetszolgálat, mindig egy lélegzetre. Az ilyen szolgálatban van jelen Jézus. Az ilyen egyház nem emberi alkotás, hanem Istené és ezért az Ő védelme alatt is van.

Ugyancsak lutheránus sajátosságunk az egyetemes papság. Minden keresztyén embernek feladata, hogy Isten gyermekévé legyen, és ezzel együtt jár, hogy a maga életében az evangélium erejét szóval és cselekedettel, az életében tanúsítsa. Ez mindenkit hitbéli és szolgálatbéli aktivitásra kell indítsón. (Itt jegyzem meg, hogy gyülekezeteinkben az ilyen lutheránus aktivitás még elég ritka.) Vannak több helyen akikben van de másféle aktivitás. Önérvényesülés, nyugtalanság, olykor izgágaság. Luther úgy gondolta ezt a szolgálatot, hogy a család fő előből otthon foglalkozzon a saját háznépével. Otthon mutassa meg a maga hitben megújult élete gyümölcseit, ezért tett akkora hangsúlyt a családi áhitatra, a Kis Káté családi használatára. Úgy látom, hogy ezen a téren kellene egyházunknak a jövőben továbblépnie. A keresztyén család bázisán épült és gyarapodott az lutheránus egyház és amikor a magyar egyházunk történelmének legsúlyosabb idejét élte a gyászévtizedben és az artikuláris évszázadban ez a családi kegyesség volt erőforrása ahol nem voltak lelkészi és tanítói.

Ugyanakkor a jó rend érdekében rendeli egyházunk a lelkészi hivatalt. A lutheránus jelleg a pásztori vonalban van. Luther pásztorokul rendeltnek látja a lelkészeket. Ez tükröződik ismert sekrestye imádságában. Újabbban a lutheránus egyházban világszerte foglalkoztak a róm. kath. párbeszéd kapcsán az apostoli szukcessió kérdésével. Tudjuk a katolikus egyház erre igen nagy hangsúlyt tesz és a hitelesség egyik jelének tartja. Bizonyos, hogy van benne valami és időről időre felbukkan közöttünk is. Úgy gondolom, mégis nem centrális probléma. A katolikus egyházban is van bizonyos bizonytalanság valóban megszakítatlan volt-e az apostoli utódlás, de ez csak formális kérdés, mert a lelki, hitbéli utódlás egészen kétségtelen, ez pedig a Szentlélek hiteliségi jele és ez elég a számunkra ma is.

Igen fontos pontja a lutheránus teológiának, hogy Luther nyomán, aki a Kis Kátében a Miatyánk magyarázatánál a mindennapi kenyér értelmét úgy tágítja ki, hogy beleveszi az élet minden területét, a jó szomszédot, a jó állami felsőbbiséget, az időjárást stb. is, olyan szociáletikát nyit meg előttünk, amely minden időben, a világ rendjének bármi változása közben aktuális, mert Isten emberszeretetét hangsúlyozza és ennek nyomán minket is az emberért való felelősségre indít. Ebben a teológiai szemléletben a világ nem idegen terület, ahol vagy nem léphet be a keresztyén, vagy ha belép elbizonytalanodik. Ez a lutheránus örökség az egyház világi feladatának legaktuálisabb megragadása. A reformáció idején a kor kegyesség ideáljával a szerzetességgel fordult szembe és mutatta meg előremutató módon a világi hivatás fontosságát, ma újra Isten teremtési rendjére mutat, benne az ember életének védelmére, a béke érdekében a háború elleni elkötelezésünkre, általában arra amit Jézus így fejezett ki: szeresd felebarátodat mint önmagadat. A földi dolgok Isten jó adományai, amelyek nem gonoszok, hacsak az ember gonosszá nem teszi őket. Az igével kell és lehet az emberi önzést, indulatokat, irigységet, gyűlölséget megváltoztatni, hogy

az ember Isten ajándékaival jól és helyesen élhessen. Így a lutheránizmus elhatározta magát a világidegen puritánizmustól és részt vett mindazokban a törekvésekben jó szívvel, amelyek az emberiség javát, előrehaladását, biztonságát célozták másrészt felelősséget vállalt az el-esett emberek, inséget szenvedők, hajléktalanok megsegítésében, általában részt vett a szociális problémák megoldásában, olykor még olyan messze is elment, hogy közösséget vállalt az elkeseredett népek szabadságküzdelmével, fegyveres harcával is.

Isten a világi törvényekben is megmutatja a maga szeretetét. Ezért a világban rendet és nem Kaoszt akar. Erre a rendre az embereket használja fel. Ez a szolgálat amikor az egyház a szeretet és az igazság hirdetője. Ebben is érvényes, hogy a törvényt és evangéliumot együtt hirdeti. Rámutat a hibákra és azokat elítéli, de rámutat a szolgálat elkötelezésére és azt segíti.

A lutheránus teológia sarkalatos tétele még a két birodalomról szóló tanítása. A világi és a lelki területe az életnek. Isten mindkettőben Úr és munkálkodik. Ezt a tanítást különféle időben, különféle módon értékelték. Volt amikor az egyház és a világ teljes szétválasztását, máskor az egyház alávetését az államnak értelmezték belőle. Luther azonban nagyon világosan utal arra, hogy a keresztyén ember két világ polgára, szolgál a világban munkájával, tisztas, megbízható hűséges magatartásával és hitével, szeretetével, áldozatával, melyben mennyei Urára tekint.

Fontos Luther állásfoglalása a Biblia ügyében. A Biblia Isten ígéje, középpontja az evangélium Isten szabadító üzenete, hogy megváltotta az embert, ezért alapelve lett: sola scriptura. Mégis úgy, hogy nem a fundamentalista inspirációs elmélet alapján, hanem a korszerű tudományos eszközökkel felderített és még jobban megértett, ige tekintélyének alárendelve magát. Egyházunkban normatív tekintélyű a Szentírás. Bár az utóbbi időben a róm. kath. egyház is sokat lépett előre a Szentírás értékelésében, mégis ott csak kontextus szerepe van egyházi tanítás és hagyomány mellett. A lutheránus egyházban hitvallás és a Szentírás normája. Egységkötelék. Ugyanakkor tisztán kell látnunk, hogy mégis vannak a mai életben olyan kérdések amelyekre a hitvallásaink és a Szentírás nem adnak választ, mert annak idején nem voltak kérdések vagy nem merültek fel. Ma viszont talán nagyon is élesen vetődnek fel. Ezeknek a dolgában pl. a magyar evangélikus egyház a józan ész szerepét emelte ki, egy másik evangélikus közösség a batak egyház pedig új hitvallást készített, amelyben ezekre a kérdésekre is feleletet adott. Mindezzel összefügg az evangélikus egyházban világszerte a teológiai munka megélénkülése.

Talán érdekes lehet dolgozatom összefüggésében egy rövid végigpillantás a lutheránizmus teológiai irányvonalán. A németországi reformáció tulajdonképpen az 1648-as westfáliai békében, amely a harmincéves háborút lezárta jutott győzelemre. Teológiai fejlődésében ez az orthodoxia kora, amely tulajdonképpen visszahatás az ellenreformáció harcára. Olyan törekvés, amely nagyon szigorú hitvallással akarta megőrizni a sajátos lutheránus vonásokat. Ezzel a merevséggel együttjárt bizonyos kiszáradás is. Ezt elevenítette meg, mint válasz a XVII. századi pietizmus. Amely teljesen hangsúlyozta a biblia szerepét a hitéletünkben és a személyes hit valamint a közösség fontosságát. Ugyanakkor individualista irányával és a hitvallásosság háttérbe szorulásával negatív hatása is volt. A polgári társadalom kihívására adott válaszként lép fel a felvilágosodás teológiai iránya, amely pedig

a predikációt morális és pedagógiai jellegű eszme-futtatássá tette. Csak a XIX. század hoz újulást, amely megint visszahatás a felvilágosodás szikkasztó hatására és ez 1917-ben a reformáció 400 éves évfordulója alkalmából Luther életművének renaissance-ához vezet. Ez ad lökést és a dialektikus teológia Isten értelmezése, a kinyilatkoztatásról szóló tanítás új felfogása, az ige központi jelentőségének új hangsúlyozása viszi tovább a teológiai gondolkodást. Legújabbban a világ társadalmi, politikai, gazdasági, népesedési problémáinak kihívása állítja új felelet-kényszere elé az evang. teológiát. Ebben a konfrontációban a világtávlatú lutheranizmus a megszólított és korunk várja a teológia válságát.

Itt egy excursust kell tennem. A lutheránus teológia történetnek van egy negatív válasza a lutheránus identitásra. Ez a porosz unió ügye. Történelmileg érthető, hiszen az orthodoxia idején az evangélikus és a református irányzat nagyon élesen szemben állt egymással. A harmincéves háború után egy irénikus mozgalom békíteni akart, és a hitvallásosság, a sajátos szín feladásával unióra, egyesülésre törekedtek. Ez valósult meg a reformáció háromezredes évfordulóján, amikor is a porosz király hatalmi szóval hozta létre az uniót. A hatalom szava ugyan győzött, de még így is a sziléziai lutheránusok Breslau (Boroszló) központtal külön szerveződtek. A sajátos hitvallási szín feladása nem bizonyult egészséges megoldásnak. Magyarországon is voltak uniós törekvések éppen Kossuth Lajos volt az egyik irányítója ennek, de a megvalósulás elmaradt.

Ha most ezek után felvetem a címben jelzett kérdést, Lutheránusok vagy evangélikusok vagyunk? És értem alatta, hogy igazán Luther követői, igazán az evangélium népe, akkor azt kell mondanom, hogy mindkettő inkább cél, mintsem adott valóság. Ha elnevezésnek tekintem, nincsen probléma, mindkettőt szívesen lehet vállalni, és nincs is szükség további jelzővel, vagy értelmezővel való kiegészítésére. Ha azonban megvalósulását nézem, úgy látom ugyanott vagyunk mint az előttünk levő nemzedékek. Újra és újra meg kell vizsgálnunk lutheránus identitásunkat és újra és újra korrigálni kell benne az esetleges tévedést, félreértést. Erre nagyon jó ez a kérdésfelvetés. Nyilván a két megjelölés együtt adja helyes identitásunkat. Az a mi nemzedékünknek is a feladata, hogy komoly önvizsgálattal kérdezze meg lelkészeinket, teológusainkat, gyülekezeti tagjainkat értjük-e jól a reformátori teológiát és tudjuk-e alkalmazni. Gondolok olyan témákra, mint a megigazulás, a ker. ember szabadsága, a törvény és evangélium stb. mai szemléletnek megfelelő újra gondolása, mai nyelven való újra megszólaltatása. Még tovább megyek el kell ezekben jutnunk az etikai következményekig, mert különben elmélet az egész. Egyházunk most is kapott olyan kiemelkedő tudással, hittel, invencióval, a kor problémáit jól látó szemekkel megáldott lelki tanítókat, püspököket, professzorokat akik ebben vezetni tudnak. El kell azonban ennek jutnia minden lelkészünkhöz, hogy a maga helyén ugyanezt végezze és korszerű lutheránus lelkész legyen, mert csak úgy jut el a híveinkig. Ebben óriási segítség diakónia teológiánk, amely lutheránus teológia, de nem szabad benne megállni, tovább kell fejleszteni, újra gondolni, ha kell korrigálni valamelyik részletét, így vagyunk lutheránusok és így leszünk is azok, hiszen minden nemzedékben újra kezdődik és valósul meg. Még a legdrágább hagyomány is csak jelzőtábla, amely azonban utat mutat és irányt jelez, de nekünk kell újra járnunk rajta és megvalósítani. Ez elmélyült teológus munkát kíván. Sok tanulást az atyáktól,

ahogyan Luther tette, még több alázatot, meditálást, csendben Isten előtt, ahogyan Luther tette, még több imádságot, hogy az Úr vezessen az Ó lelkével, úgy ahogyan Luther tette.

Egyházi feladatnak pedig az egyetemes papság szemléletében kibontakozó családi kegyesség felé teendő lépést látnám, az ehhez nyújtható szellemi és lelki segítséggel.

Sólyom Károly

A polgári vallás- és egyházzociológia

(Megközelítési kísérlet)

Nem arról van szó, hogy az alábbi rövid dolgozatomban a téma minden aspektusát érinteni tudnám. De fel szeretném hívni a figyelmet mindazokra a történeti-társadalmi összefüggésekre, a jelentősebb irányokra és elméletekre, s azok képviselőire, (mintegy bibliográfia szerűen is) amelyek és akik segíthetnek jobban megérteni a címben felvetett kettősséget. Végül pedig elvezethetnek a válasz részbeni megfogalmazásához. Három fő téma érintését tartom fontosnak.

1. A szociológia mai helyzete a tudományok összességében.
2. A vallásszociológia fejlődése, maga definiálása, jelentősebb elméletei, összefüggés a „régí” és „új”¹ vallásszociológia között.
3. A keresztyénség szociológiája feltételezi a keresztyénség specifikumát. A teológia és szociológia közötti kapcsolatok² és a kutatások lehetőségeit.

1. A szociológia megjelenését hosszú történeti folyamat előzte meg, amely változásokat hozott a társadalomról való gondolkodásban és olyan társadalmi-történeti szituációt alakított ki, amely szükségszerűen igényelte is a szociológia megjelenését. A megtett út igen jelentős fejlődést mutatott. A szociológia leszakadt a társadalomfilozófiáról és szaktudománnyá vált. (E fejlődési folyamat részletes elemzésétől most eltekintek.) A módszertani sokféleség³ ellenére lényegileg két fő irányzat tapintható ki. Egyrészt a szociológia specializálódása, — ugyanez a folyamat a vallás és egyházzociológia körében is jelentkezett — másrészt törekvés a teória és empiria közötti egységű megteremtésére.⁴

Eközben jutott el a hazai szociológiánk is odáig, hogy meghatározhatta önmaga szerepét, társadalmi funkcióját. Minthogy minden tudománynak az az elsődleges funkciója a társadalom számára, hogy rendezett ismeretanyagot nyújtson a jelenségekről, folyamatokról világos, hogy a szociológia is ebben a keretben mozog. Az sem kétséges azonban, hogy tárgyából, megközelítési módjának sajátosságából következően a szociológiának sajátos helye is van ebben a keretben. A specifikumot elsősorban abból kiindulva foghatjuk meg, hogy a társadalomban folyó minden tevékenység, akár politikai, akár gazdasági, kulturális vagy más jellegű, strukturálisan és funkcionálisan az egész társadalom viszonyaiba ágyazódik be.⁵

2. A társadalomtudományok kezdettől fogva jelentős figyelmet szenteltek a vallási jelenségeknek. A klasszikusok számára (Emile Durkheim, Auguste Comte, Max Weber, Karl Marx) a vallások strukturális és történeti-fejlődési szerepének vizsgálatára szinte magától értetődő feladat volt egy átfogó társadalomelmélet keretében. Max Weber, Gazdaság és társadalom című munkájában nem jut el a vallás lényegének

megfogalmazásáig. Módszertana — ha lehet egyáltalán sommázní — sokkal inkább vallástudományi mint szociológiai. (Jellemző az egész korai vallásszociológiára a szubsztanciális kérdésekkel való foglalkozás). M. Weber kutatásaiban négy alábbi fázist jelölhetünk meg:

1. primitív korszak (alapvető formák, animizmus, mágia, tabu, totemizmus)

2. átmeneti korszak (polyteizmusból a monoteizmusba, a mágia gyakorlatából az istentiszteletre, a tabuból az etikára)

3. tetőpont korszaka (univerzális monoteizmus, pietista és asketikus etika)

4. a krízis mai állapota (a szupranaturális megkérdőjelezése)

Weber szerint az asketikus protestantizmusban végbement racionalizációt alapvetően két ok hozta létre. Először: a protestantizmus alapvetően alkalmas volt erre a racionalizációra. Az üdvözülés utáni keresés nem alapozódott sem a passzív szemlélődésre, sem a szentségekre, hanem az etikai cselekvésre, aktivitásra. Másodsor: a burzsoá társadalmi rétegek domináns elhelyezkedése a nyugati asketikus protestantizmuson belül döntően arra az erkölcsi rendszerre épült, amely a mindennapi életre terelte a figyelmet. Láthatjuk Weber analízise a protestantizmus erkölcsi rendszere és a korai kapitalizmus gazdálkodási szelleme, légköre közötti kölcsönhatások vizsgálatára korlátozódik. Egyben döntőnek véli a protestantizmus hozzájárulását a kapitalizmus kialakulási folyamatához. Gondolatainak vitatható pontjait vagy éppen azok teljes komplexitását ezúttal nem célunk elemezni. Jelentősége így is kardinális. Felismerte a vallásos tevékenység is egy adott társadalom viszonyaiba ágyazódik be.

Kortársa Émile Durkheim a Vallásos élet alapvető formái c. művében (*Les formes elementaires de la vie religieuse*) a vallási fenomen pozitívista leírásával kezd, különösképpen is alkalmazva a szent és profán kettősségét, de végül is egy definícióig jut el. Ebben a vallás egy általános társadalmi funkcióját állapítja meg. Nem fogadja el a vallástudományi megközelítést. Így saját korának tudományos tendenciáit is megelőzi.

Említést érdemel Ernst Troeltsch, aki a korai vallásszociológia — kiváltképp lutheránus szempontból kiemelkedő alakja. Modern tipológiát ad pl. a szektákra vonatkozóan. (*Die Soziallehren der christlichen Kirchen und Gruppen*, Tübingen 1912)

Nagyot lépve az időkben, Thomas Luckmann kísérlete a vallás társadalmi funkciójának a meghatározására, már a 60-as évek vallásszociológiai problémáihoz vezetnek bennünket. Könyvében — A vallás problémája a modern társadalomban, *Das Problem der Religion in der modernen Gesellschaft* 1963 — a durkheimi tradíció elindulva megállapítja, hogy a nyugati társadalomban a vallás egy speciális intézmény (egyházi-papi szervezet) formáját vette fel. A vallás — e formája retorikussá és jellegtelenné vált. A differencializálódott és specializálódott nyugati társadalomban nincs már „közös és hivatalos vallás” mert ez a társadalom éppen a differencializálódás és specializálódás folytán elvesztette „átfogó jelentési rendszerét.” Miatán az egyének szüksége van vallásra, teremti magának egy privát vallást, egy „lát-hatatlan” vallást.

Még tovább lép Peter Berger, aki nem titkolja a marxizmus szellemi hatását. Művének, *Egy vallásszociológiai teória elemei* (*The sacred Conopy, Elements of a sociological theory of religion*, 1967) megítélése szerint a vallás és társadalom dialektikája abból áll, hogy az ember

által létrehozott transzcendens valóság objektivizálódik, elidegenül és mint saját belső lényegéből fakadó önállóság visszahat a gondolkodásra, a cselekvésre, a társadalomra. A vallás — véleménye szerint — a jelentésnek egy olyan rendszere, amely előrevetítődött egy „szent világ-mindenségbe”. A nyugati társadalomban ez a „szent kozmosz” (cosmos sacral) elvesztette plauzibilitását. A folyamatot — amelyet szekularizációnak nevez — történetileg is feltárva elemezve abban a judaizmus, a keresztyénség, a protestantizmus szerepét. A szekularizáció szociológiai elemzése ma sem vesztett aktualitásából. A vallásszociológia tehát a vallás általános jelentés rendszerét igyekszik feltárni azaz a társadalmi-vallási tényeket tanulmányozza. Így például különböző társadalmi környezetben tanulmányozza a vallásgyakorlást, az Egyházat mint „intézményt”, de olyan kérdéseket is felvet, hogy miként járul hozzá a vallási gondolkodás a kulturális értékrendszer, a szociális rend, az integráció kialakulásához, vagy Iszlám és a politika, a karizmatikus mozgalmak közéleti szerepe... sorolhatnánk még a 80-as évek témáit.

Az elméletibb vonal mellett párhuzamosan — helyenként átfedésekkel — megtaláljuk az ún. egyházzsociológiát. A Gabriel le Bras⁶ által ismertté vált empirikus irányzat megingatta az európai szociológia helyenként nagyon filozófikus és spekulatív jellegét. A második világháború utáni időkben igen erőteljesen fejlődött az empirikus egyházzsociológia. Lényegileg ez az irányzat⁷ bontakozott ki rendkívül markánsan a 60-as években, de még napjainkban is jelen van. Kétségtelenül meghatározta látványos, gyors fejlődését az a tény, hogy kiindulási koncepciója⁸ az egyházak stratégiájának szolgálatában állt. Különösen is érvényes ez a megállapítás az NSZK-ban folytatott vizsgálatokra vonatkozóan. Itt ugyanis azt remélték, hogy a különböző felmérések eredményei nyomán megtalálják azt a „kulcsot” amivel megakadályozhatják az egyházi élet lanygulásának folyamatát. „A szociológiát az egyházak olyan időpontban fedezték fel, amikor nem létezett széles elméletileg rögzített vallásszociológiai diszciplína... Az újabb vallásszociológia kérdés felvetését éppen ezért határozták meg teológiai, lelkeszi, egyházi érdekek.”⁹ Ez az empirikus egyházzsociológia vizsgálta a gyülekezet funkcióját, strukturáját, a kiscsoportok hovatartozását, jellemzőit, kapcsolatait gyülekezetben, egyházon belül. Természetesen a jól megfigyelhető — a vallásszociológiai kutatásokat hosszú éveken át determináló — irányzatnak is akadnak különféle elképzelései, definíciós bizonytalanságai is. Néhány a már említett irányzat képviselői közül: „Az ifjúság által felvetett problémákat is tanulmányozni kell. Vallási érdeklődésük központi kérdéseit, intellektuális és kulturális életüket... Vizsgálni kell a házasság koncepcióját... Egy szóban a vallásszociológiának szorosan kapcsolódnia kell a pszichológiához és az általános szociológiához.”¹⁰ F. Fuerstenberg a kutatás más irányát javasolja. „Az egyház háromféle formát ölt fel. Az első a fraternitás típusa. Jellemzője: személyes kapcsolatok az individumok és kiscsoportok között. A második egy szervezett, intézményesített forma. A harmadik egy olyan forma, amelyben az egyház mindenekelőtt a hatékonyságra, a szociális gazdasági politikai befolyás megszerzésére igyekszik. Ennek extrém formája az államegyház”.¹¹

A szociológia majd a vallás és egyházzsociológia rövid áttekintése után nézzük milyen véleményeket találunk a teológia és a szociológia kapcsolatára vonatkozóan.

3. R. Mehl tanulmányában megpróbál rámutatni hol rejlenek e kérdés legnagyobb problémái, egyben jelzi a kutatás szükségszerű határát

is. „Ha a szociológia elemzi az egyház vagy a gyülekezet vallási életét felhasználva például G. Le Bras kritériumait és módszerét, akkor nem igényelhet más csak azt, hogy a felületi jelenségeket érinti és nem az élő hitet”.¹² A vitába a német egyházzsociológia is belép. J. Matthes állásfoglalása a teológus R. Mehl vonalát látszik erősíteni. „Van aki a szociológiában egy profán tudományt lát, amelynek semmi alapvető jelentősége nincs az egyház és a teológia számára, mások azt mondják, bizonyos szociológiai ismereteknek van mondanivalója a teológiai gondolkodás, az egyházi élet, a lelkeszi gyakorlat számára... Egy harmadik irány még egy lépéssel tovább megy és úgy vélekedik, hogy lehetséges a szociológiai megfogalmazás magáról a szervezett egyházzról, annak különböző szociális megjelenési formáiról”.¹³ E témáról írott tanulmányában világosan kifejti. „A keresztyénség szociológiájával ebben az értelemben foglalkozni, lehetővé teszi a teológusok és szociológusok együttműködését, ami nem csupán kíváncsi, hanem szükségesség. S hogy az együttműködés értelmes legyen, függ attól mennyire képes a keresztyénség teológiája a maga részéről több lenni mint az explicit vallás teológiája”.¹⁴

A vitában az ellenvéleményt P. Berger képviseli, aki tagadja a fent említett dialógus szükségességét. „Egy empirikus diszciplína esetében a keresztyén hit a vallás fenomenjének egyszerűen csak egy más esete. Empirikusan ennek a különbségtételnek nincs értelme... Egy olyan szociológiai elméletnek — amelyet itt értünk — egyáltalán nincs szüksége arra, hogy együttműködjön a teológiával...”.¹⁵ A keresztyénség specifikuma nehezen értékelhető a szociológia módszereivel, de a hit különböző megjelenési formái, amelyek a hétköznapi életre is kihatnak befolyásolják a különböző döntéseket, már szociológiai értelemben mérhetők.

Összefoglalva

A 60-as évek polgári kutatásainak egyik legnagyobb korlátja a regisztratív jelleg volt. Számátalan vizsgálat tárta fel, hogy mely országban milyen társadalmi rétegek járnak a templomba, tartanak kapcsolatot az egyházzal, olvasnak rendszeresen Bibliát stb. De kevesen jutottak el addig, hogy az adatok mögött levő összefüggéseket feltárják. Megmutatva a belső motívumok okát. A hatások irányát. Így például mit tudhatunk meg nem csupán a társadalmi tudat oldaláról, hanem a teológiai gondolkodás, a vallásos élet, a hitélet tükrében a társadalomról. Felismerve a kölcsönhatások tényét. Nem elég csupán demográfiaiilag azt kutatni hol tart a keresztyénség, a protestantizmus, hanem azt is vizsgálni kell, hogy szimbólumai milyen tartalmat, világgépet képviselnek ez által milyen irányban befolyásolják a társadalmi tudat fejlődését. A kérdés másik oldalán úgy érzem jogos a kritika. A teológusok gyakran a teológia fejlődését, az elméletek egyszerű átalakulásának tekintik anélkül, hogy elegendő figyelmet szentelnének a szociopolitikai realitásnak, amelynek fejlődése, változása vissza tükröződik. A keresztyénség szociológiája tehát általánosságban is, de leszűkítve egy-egy rész területre — követve mintegy a szociológia szakosodását — számtalan új lehetőséget kínál úgy az átfogó elmélet mint az empiria vonalán is.

Három részben próbáltam a téma komplexitását érzékeltetni. Számos összefüggés további részletezést, kritikai elemzést kíván. Hisz akár

Weber, Durkheim vagy Berger — önkényesen kiemelve őket — külön tanulmányt kívánna. A polgári vallás és egyházzociológiáról szoltam. Nem kívánom megkerülni a hazai kutatások értékelését. Munkámat tehát nem tekintem befejezettnek.

Lehel László

JEGYZETEK

1. E meghatározást J. Matthes alkalmazta az alábbi művében. Die Emigration der Kirche aus der Gesellschaft Furche-Ferlag, Hamburg 1964 Kirchengesellschaft und Sozialethik. 75—93. old.
2. R. Mehl: Sociologie du christianisme et théologie; Social Compass X 3 1963. 285—292. old.
3. G. Baum: Sociologie et théologie Concilium 91/1974. c. cikkében a szociológiai kutatás öt módszerét határozza meg.
4. T. W. Adorno: Gesellschaftstheorie und empirische Forschung Soziologie zwischen Theorie und Empirie, München 1970.
5. Kulcsár Kálmán: A társadalom és a szociológia. Bp. 1972.
6. Introduction a l'histoire de la partique religieuse en France. Paris 1942/45.
7. D. Goldschmidt, F. Greiner, H. Schelsky: Soziologie der Kirchengemeinde Stuttgart 1960. Az empirikus egyházzociológia meghatározó munkája.
8. Ezt az egyházzociológiai kiindulási koncepciót bírálja P. Berger: La religion dans la conscience moderne. Ed. du Centurion. 1971.
9. T. Luckmann: Neuere Schriften zur Religionssoziologie in Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie. 12. Jgang. Heft 2. 315—326. old.
10. F. G. Dreyfus: Methodologische Probleme der Religion. Soziologische Forschung in Frankreich. Kölner Zeitschrift für Soz. und Soz. psych. 14. Sonderheft 6. 1962.
11. F. Feuerstenberg: Religionssoziologie. in Die Religion in Geschichte und Gegenwart Tübingen 1961.
12. R. Mehl: Sociologie du christianisme et theologie.
13. P. Berger: La religion dans la conscience moderne. 272— 285. old.
14. J. Matthes: Religion und Gesellschaft. to. I. Rowohlt Hamburg 1967. 118. old.
15. P. La religion dans la conscience moderne. 272—285. old.

Betegek lelkigondozása

Sok gyülekezetben él még az a tradíció, hogy a beteghez lelkészt hívnak. Sok lelkész szolgálata fontos részének tekinti a gyülekezet betegeinek rendszeres látogatását, gondozását. Sokunk tapasztalata, hogy a beteg ember nem mérhető az egészségesek mértékével. Szükséges tehát egy áttekintés arról, hogy mik azok a jegyek, melyek különösen is jellemzik a beteg embert.

Munkámban elsősorban Hárdi István könyvére támaszkodtam (Pszichológia a betegágynál, Budapest 1980.) Hárdi István egyike azoknak, akik hazánkban legalaposabban foglalkoztak ápoláslelektannal. De a téma iránt érdeklődőknek ajánlom Polcz Alaine—Pertorini Rezső Orvosi pszichológia a gyakorlatban (Budapest 1977) c. könyvét, valamint J. H. van den Berg Der Kranke (2. kiad. Göttingen 1974) c. munkáját és Sajtóosztályunk kiadásában megjelent Cserhádi—Balikó „A megrepedt nádat nem töri el” c. áhítatoskönyvet.

A beteg emberről elsősorban azt kell elmondanunk, hogy *a betegségre való reagálása nem független személyiségétől*. A különböző típusú, különböző háttérű emberek másként reagálnak a betegségre. Nem lehet tehát egy sémát felállítani. Mégis megfigyelhetünk olyan sajátosságokat, melyek sok betegre jellemzőek lehetnek.

Hárdi István magát a betegséget a következőképpen határozza meg: „Az emberi szervezet csodálatos világában valamilyen hiba támad.” Ez elsősorban *fenyegetettséget* jelent. Az addig egészséges ember, aki erejével, idejével gazdálkodni tudott, a jövőjét megtervezhette, egyszerre átéli, hogy mégsem tartja olyan biztosan kézben az ügyeit, mint azt előzőleg gondolta. Váratlan akadályok keresztelzhetik terveit. Számolnia kell a bizonytalannal is. A beteg ember nem tudja pontosan fölmérni, meddig tart a betegsége, milyen következményekkel kell tartania. Különösen a betegség első szakaszában, vagy elnyúló betegségeknél dominál a bizonytalanság. Sok kérdés motoszkál ilyenkor a betegben, s kérdéseire választ szeretne kapni. Valóban kulcskérdés, hogy a beteg még egészséges korában hogyan értékelte az életet, mit tartottak fontosnak, s tud-e alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez. (Pl. egészen más annak a betegnek az esete, aki valódi értéknek csak a teljesítőképességet tartotta, s most szembe kell néznie azzal a ténnyel, hogy ő hosszabb ideig nem tud a megszokott szinten teljesíteni, mint annak, akinek az önértékelése nem attól függ, hogy mit képes létrehozni. Az Istenben bízó embernek hosszabb ideig megmarad a reménysége, mint annak, aki csak saját magára épít.) Nem elhanyagolható az sem, hogy milyen környezetből jön a beteg. Számíthat-e a család támogatására, segítségére, vagy teljesen magára van utalva, esetleg kifejezetten tehernek érzi magát.

A betegség *krízishelyzet* lehet a beteg és a környezet számára is. Éppen amiatt, hogy sok esetben át kell alakulnia az értékrendnek, tartalmat kell nyerniük talán sokszor hangoztatott szavaknak (pl. az Istenre való hagyatkozásról). Szükség van a segítségre.

A beteg *kiszolgáltatott*. Nem tudja magát ellátni, nem tudja a szükséges dolgokat beszerezni, rá van utalva az orvosokra, ápolónőkre, családtagokra, látogatókra. Egyesek nehezen tűrik ezt a helyzetet, mások ölyannyira alkalmazkodnak, hogy tartósan fejlődésük alacsonyabb fokára esnek vissza (regresszió).

Másfelől a betegség *előnyt is jelenthet*. (Freud: „Krankheitsgewinn”.) A beteg megmenekülhet bizonyos, számára kellemetlen feladattól, kötelességek teljesítésétől.

Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a betegség *gazdagodást* is jelenthet. A betegség kikapcsol a hétköznapiok feszítő tempójából, alkalmat ad a magabizálásra, új értékek felfedezésére, új élműciók feldolgozására.

A beteg ember *rászorul embertársaira*. Aki felelősséget érez mások iránt, az nem rázhatja le magáról a betegekkel való törődés követelményét. Éppen azért, mert a beteg nehéz helyzetbe került, amit egyedül sokszor nem tud megoldani. Nem véletlen, hogy az emberségességhez hozzátartozik a betegek meglátogatása (Jézus is utal erre az utolsó időről szóló példázatában). Van den Berg fent említett könyvében tanácsot ad a látogatóknak. Ezeket a tanácsokat röviden szeretném továbbadni:

1. Természetesen kell viselkedni. Az együttlérést egyszerű szavakkal is ki lehet fejezni, teátrális mozdulatok és hangsúlyok nélkül is.

2. Rá kell szánni az időt a beteglátogatásra. Ez nem azt jelenti, hogy hosszú időt kell a betegágnál tölteni. Sokszor negyed óra is elég. De az a negyed óra legyen teljesen a látogatásra szánva, érezze a beteg, hogy most csak ő fontos, senki és semmi más.

3. Éppen ezért ülünk le a beteg ágya mellé (nem a betegágyra!). Olyan helyzetet válasszunk, ami a betegnek sem kényelmetlen. Legyen meg az a térbeli távolság, ami minden beszélgetésnél természetes.

4. Nem szabad elfeledni, hogy a beteg, beteg. Hamar elfáradhat, betegségének lehetnek olyan tünetei, melyek kellemetlennek teszik számára a hosszú látogatást. A legjobb figyelni a betegre. Észrevesszük, ha nyugtalan, nem reagál a mondottakra, távozásunkra vár.

5. Nem szabad túl hamar megszokni a beteg beteg voltát. Ez egyrészt azt jelenti, hogy újból és újból meghalljuk panaszait, nem vesszük egyszerűen tudomásul a betegséget, mint megmásíthatatlant. Másrészt nem szabad kizárni a beteget az egészségesek életéből, nem szabad úgy beszélni az eseményekről, mintha azok őt már nem érintenék.

6. Nem szabad ellenszenvet mutatni a beteg testtel szemben. Ez az ellenszenv minden egészséges emberben megvan, éppen ezért arra kell ügyelnünk, hogy szavunkkal vagy magatartásunkkal kifejezzük. Helytelen, ha egészségünkkel „tüntetünk” a betegszobában.

7. Helytelen kikerülni a betegség komolyságáról való beszélgetést. Ha beleképzeljük magunkat a beteg helyzetébe, ha arra gondolunk, hogy hasonló esetben mi mit várnánk el a látogatótól, valószínűleg megtaláljuk a beteg számára is hasznos megoldást.

8. Nem szabad a betegről másokkal beszélni, ha ő maga is jelen van. Ez a beteget „tárggyá” alacsonyítaná le, emberi voltában alázná meg. Az alvó, az öntudatlan, sőt a halott ember méltóságát sem szabad megsérteni.

Mit tehet a lelkész?

A lelkész egyik feladata az, hogy az egészségeseket fölkészítse az esetleges betegségre. Egy olyan értékrendet kell felmutatni, amiben helye van a betegségnek. Nem szabad elhítnie a rábizottakkal, hogy az élet problémamentes, hogy semmi nehézséggel sem kell szembenézniük. Ha valaki számol az előre ki nem számítható nehézségekkel, de életét azokkal együtt Isten kezében tudja, az könnyebben viseli a betegség terheit is.

A betegség, éppen a helyzet váratlan volta, vagy súlyos volta miatt, az új szituáció megélése sok érzelmet, emóciót hoz felszínre a betegben. A lelkész nagy szolgálatot tesz azzal, ha *meghallgatja* a beteget, alkalmat ad arra, hogy ezeket az érzelmeket megfogalmazza, kimondja.

A krisztusi magatartás a betegekkel szemben a *szolidaritás*. Nem szabad megfélemedkezni arról, milyen nehéz a beteg helyzete. Nem szabad magára hagynunk őt ebben a helyzetben. Együttérzésünkről kell biztosítanunk. Közösen kereshetjük a választ kérdéseire. Jó, ha ezt a lelkész nem a mindent tudó és értő pozíciójából teszi, hanem mint olyan, aki társa a keresésben. Ugyanakkor nem titkolhatja tapasztalatait, megvallhatja hitét, a beteg embert is szerető Istenre irányíthatja a figyelmet. Nézzük, mit tehet a lelkész bizonyos típusok esetében:

Van beteg, akinek magatartására a *küzdelem* a jellemző. Ez a beteg mindent megtesz a gyógyulásért, együttműködik az orvosokkal, betartja a rendelkezéseket. A lelkész feladata — amellet, hogy szívből kívánja a beteg gyógyulását — az, hogy felkészítse a beteget arra az esetre, ha a gyógyulással kapcsolatos reménye nem válna valóra. Az egészségen túli értékekre hívja fel a figyelmet. Jézus szavának szellemében: „Mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri, de lelkében kárt vall.”

Ennek a magatartásnak ellenkezője az, ha valaki *kapitulál* a betegség előtt. Passzív válik, eleve vesztesnek érzi magát, semmi reményt sem lát a gyógyulásra. A lelkész nála épp a másik oldalt erősítheti. Rámutathat arra, hogy neki is van szerepe a gyógyulásban. Utalhat Jézusra,

aki egy ízben maga is megkérdezte a beteget: „Akarsz-e meggyógyulni?”

A *kerülő magatartás* egyszerűen nem akar, nem mer tudomást venni a betegségről. Nem megy orvoshoz, nem vállalkozik a kórházi kezelésre, a beteg „homokba dugja a fejét”. A beteget konfrontálni kell helyzetével. Segítheti őt az a tudat és tapasztalat, hogy beteg voltában sem esik ki Isten kegyelméből, betegen épp olyan kedves neki, mint egészségesen.

Elsősorban az orvosok feladata a *diagnózist* közölni a beteggel, mégis sor kerülhet rá, hogy tanácsot kérnek a lelkipendőzótől, vagy segítségét kérik a súlyos diagnózisról éppen tudomást szerzett beteg számára. A diagnózis közlésénél mindenképpen számba kell venni a beteg teherbíró-képességét. Egyrészt joga van tudni a betegnek, hogy az orvos mit tart az állapotáról (s azt is, hogy az orvos esetleg tévedhet), másrészt nem szabad brutálisan közölni komoly dolgokat. A szeretet, melegség, tapintat elviselhetőbbé teszi a súlyos igazságokat is.

Ha ki nem mondottan is, de eddig is ott bujkált a sorok között a gondolat, az, ami oly nehézvé teszi a betegség elviselését, az azzal való foglalkozást: a betegség halállal is végződhet. Sőt: az élet halállal is végződhet. Szívesebben kikerüljük ezt a gondolatot. Pedig valamikor közelebb állt ez a gondolat az emberekhez. Az énekeskönyvben található esti énekeink többsége ezzel a gondolattal fejeződik be. A régiek azzal hajtották álmra fejüket, hogy számoltak a lehetőséggel: többet nem ébrednek föl. Az utóbbi években fejlődött rohamosan a tanantológia tudománya. A Lelkipásztorban több tanulmány is megjelent ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban. Számolnunk kell betegeink reagálására: a tagadásra, lázadásra, alkudozásra, míg eljuthatnak a halál tényének elfogadásáig.

Arról, hogy a beteggel közöljék-e várható halálát, eltérőek a vélemények. A magyar orvosok között általánosan elfogadott eljárás, hogy igyekeznek eltitkolni a betegség súlyos kimenetelét. Helyesnek látszik, hogy ha a beteg jelét adja annak, hogy számol közeli halálával, ne térjünk ki, hanem beszéljünk vele gondolatairól (félelmeiről), próbáljuk fölkészíteni.

Az Isten irgalmáról, szeretetéről szóló örömhírt kell vinnünk betegnek, egészségesnek egyaránt. Embertársaink felvállalása mellett egyet tehetünk még, s ezt meg *kell* tennünk: kitarató imádságba kérjük számukra a hit ajándékát.

Csepregi Zsuzsanna

Reformáció sorozat

Énekeiben imádkozó Luther Mi Atyánk, ki vagy mennyekben...

Az egy év híján 500 esztendővel ezelőtt született Luther Márton a következő évben, de már ezekben a hónapokban is fokozott mértékben kerül a világ lutheránussága érdeklődésének középpontjába. Egyházunk is komoly tanulmányi munkával készül a jubileum megünneplésére. Reformáció ünnepéhez közeledve Luther igen jelentős személyiségének és kegyességének csak egy kicsi részletére, az imádkozó, még közelebről: énekeiben imádkozó Lutherre figyelünk.

Luther imádkozó életének a gyökereit abban a családi körben kell keresnünk, amelyből elindult az életúton. Gyermekkoráról nem sokat tudunk, csak annyit, amennyit ő, maga mond el későbbi visszaemlékezéseiben. Ezekben nem tér ki gyermekora minden részletére. Emlékezetében inkább azok az események villannak fel, amelyek mély, sokszor fájó nyomot hagytak életében. Ezért beszélt szüleinek nehéz sorsáról, ami azután a későbbiekben nagymértékben javult, amikor a paraszt ősöktől származó Luther János bányász, majd bérlő lett. Ezért jutnak eszébe a fenyítések, amelyekkel nevelték szülei. Nevelése azonban a kor szellemének megfelelően vallásos, hívő nevelés volt. Természetesen az otthon kapott hit nem azonos a reformátor által később felismert hittel, amelyik gyermeki bizalommal csüng az Atyán. Hiszen az az Isten- és Krisztus-kép, amelyet az akkori gyermekekbe súlykoltak, egészen más volt, amint amit később a Szentírás olvasása közben megismert Luther. Egyszer maga mondja el: „Gyermekkoromtól fogva úgy szoktattak, hogy el kellett sápadnom, és meg kellett rémülnöm, ha Krisztus nevét hallottam. Mert engem csak arra tanítottak, hogy őt szigorú és haragos bírónak tartsam” (Virág, Dr. Luther Márton önmagáról 12.). Ebből egyenesen következett, hogy a középkor emberei oda-sodródtak a félelmetes Krisztustól a hús-vér szentekhez, akiket sokkal közelebb állónak éreztek magukhoz. Luther maga mond el egy ilyen esetet. Egyetemista korában Erfurt közelében, Stotternheim falu mellett hatalmas viharba került, és a villám közvetlenül mellette csapott le. Ezt mondja erről: „A haláltól körülvéve, Szent Annát, a bányászok védőszentjét hívtam segítségül és megfogadtam, hogy kolostorba lépek: »Szent Anna segíts, én szerzetes leszek!«” (I. m. 26.) Luther egyik, nem egyházi életrajz írója, R. Friedenthal, Luther élete és kora című munkájában a reformátornak éppen az előbbieken idézett felkiáltásával kapcsolatban azt írja: „Hogy egyébként a Luther családban imádkoztak volna, arról a reformátor sohasem tett említést” (17.). A mi számunkra az azonban nem lehet kétséges, hogy Luther a bányászok védőszentjének segítségülhívását otthon tanulta meg. Mélyen benne volt a lelkében, különben egy általa elmondott válságos helyzetben nem tolatkodtak volna ajkára az imádságnak éppen ezek a szavai. Tizenöt éves korára, ma így mondanánk: középiskolás korára emlékezve maga

Luther mondja el. Kotta Orsolya asszonyra utalva, hogy „1498-ban egy előkelő, vallásos asszonymál kaptam szállást, aki áhítatos éneklésemért és imádkozásomért igen megkedvelt”. (Virág, dr. Luther M. önmagáról 17.). Ha Luthernél az éneklés és az imádkozás csupáncsak a koldulás eszköze lett volna, amit diákkorában elsajátított, akkor ezzel aligha téveszthetett volna meg egy mélyen vallásos asszonyt. Összefoglalva elmondhatjuk, hogy „mély és valódi igazságérzetet, gondolkodásában és cselekedeteiben nyíltságot és mély kegyességet örökölt Luther szüleitől”. (Dr. Pláfy, Krisztus tanúja 10.)

Ez az örökölt és a reformáció felismeréseiben megtisztult kegyesség ragyog át Luther imádkozó életén. Igen sok imádsága maradt ránk. Énekeskönyvünk imádságos része ezek közül többet közkinccsé tett. A gyülekezetek tagjai leginkább a reggeli és esti imádságait ismerik. Arra azonban már kevesen figyelnek fel, hogy Luther a versírás Istentől kapott ajándékán keresztül is nagy szolgálatot tett és tesz ma is egyházának. Verseit azzal a szándékkal írta, hogy dallammal ellátott imádsággá legyenek a hívek ajkán és szívében. Énekeskönyvünk sok szép lutheri éneket megőrzött és az egyház használatába adott.

Luther egyik igen szép éneke a Mi Atyánk, ki vagy mennyekben kezdetű. Ma este ezen az éneken keresztül hallgatjuk Luthert, a nagy imádkozót, aki minket is meg akar tanítani kitartó és buzgó imádkozásra.

Ebben az éneken a magyar fordításon is átsugárzik az a mélyes bizalom, amellyel írója Istenhez fordul. Isten mindnyájunkat egyformán gyermekének tart. Ezért szólíthatjuk így: Mi Atyánk! Ez előtt az Atya előtt fel lehet tární gyengeségeinket, el lehet mondani erőtlenségünket. Kérhetjük tőle, hogy legyen segítségünkre az imádkozásban és az elfogadásban, mert nélküle még imádkozni sem tudunk. Csak ő teheti könyörgésünket a szív teljességéből, szívünk mélyéből fakadó imádsággá.

Az imádság így lesz összekapcsoló, közösséget formáló erővé. Ugyanazt az Istent szólíthatjuk meg Atyánkként, akit Jézus nevez annak. Ezzel testvéri közösségbe kerülünk a menny és föld hatalmas Urával, Jézussal, és tagjaivá leszünk Isten nagy családjának. Így alakul bennünk és közöttünk az a közösség, amelyben az „én”-t felváltja a „mi”, az egyén belesimul a közösségbe, annak részévé lesz, úgy is, hogy részesül annak áldásaiban, de úgy is, hogy részt vesz annak gondjaiban és feladatainak megoldásában.

Hogyan valósulhat meg bennünk mind ez? Úgy ha az Isten szentsége és tisztasága átjárja a mi életünket, megtisztít és szentté tesz minket is, hogy amint Ő szent, mi is azzá legyünk. Isten ezt az élet-újulást a Jézus Krisztusban testté lett igében munkálja. Luther teológiájának a közepéhez érkezünk ezzel. Számára az Ige Isten legszentebb ajándéka, amelyen keresztül az újteremtés csodáját végzi. A Schmalkaldeni Cikkben, az evangéliumról szóló részben azt mondja a reformátor: „Isten kegyelme gazdagon árad: először a hirdett igében, amelyben a bűnök bocsánata hirdettetik az egész világnak. Ez az evangélium igazi szolgálata. Ez által az ige által lesz „nekünk is szent” Isten neve, és pedig úgy, „ha Isten igéjét tisztán és igazán tanítják és mi' aszerint szentül élünk Isten gyermekeihez illően” (KK). Luther számára ezért életbevágóan fontos az ige tisztasága. Saját magán tapasztalta, hogy az emberi gondolatokkal elegyített ige mennyi gyötrelmet idéz elő — gondoljunk Luther szerzetesi vergődéseire —, és

mennyi veszedelmet rejt magában. Ezért hadakozik a hamis tanítás ellen és ezért kéri Istentől, hogy „tévelygéstől óvd nyájadat”.

A világban a Sátán pusztító, félrevezető hatalma még mindig érvényesül. Ebben az énekben azért kéri Luther, hogy Isten országa, királyi hatalma jöjjön el és érvényesüljön közöttünk is. Isten terjessze ki felettünk uralmát azzal, hogy küldje hozzánk Szentlelkét, aki ajándékaival munkálkodik közöttünk, és megtöri a Sátán erejét, és így ad egyházának védelmet.

Ezzel Isten akarata valósul a világban, aki mennynek és földnek egyaránt Ura. Őt nemcsak a világ egészét érintő kérdésekben kérhetjük, de az egyes embert foglalkoztató sorskérdésekben is számíthatunk rá. Amikor szenvedések zúdulnak ránk Ő akkor is megértő Atyánk, akire hagyatkozhatunk. Tervében benne van a szenvedés, mint próbatétel, de végső szándéka minden rossznak az eltörlése.

Ezért törődik velünk Isten testi vonatkozásban is. A mindennapi kenyérrel mindazt megadja nekünk, amire a test és élet fenntartására szükségünk van. Az eredeti szöveg szerint többek között békétlenségtől, vizzálytól, járványtól való szabadítás mellett békeiséget kér Luther. Ismert előttünk a Kis Kátében található magyarázata a mindennapi kenyérről. A reformátor vallja, hogy Isten felhatalmaz bennünket mind annak a keresésére, ami testi, földi fennmaradásunkhoz szükséges.

Sorozatunkban a következő kérésekben szereplő ajándékok külön szerepelnek más énekek kapcsán, ezért ezekkel most nem foglalkozunk. Az utolsó vers bátorító bizonyosságát azonban ki kell emelnünk. Abban eredetileg Luther az „ámen” jelentését és biztatását részletezi. A magyar fordításban a doxológia, az Istent dicsőítő befejezés is megtalálható. Azonban a fordítás és az eredeti szöveg egybeeseng abban, hogy az ima meghallgatását biztosra veszi.

Ezért dicsőítjük Istent, miközben szolgájára, a nagy reformátorra gondolunk, aki Krisztustól kapott mély átéléssel írta meg ezt az éneket. Tanított általa bennünket, de ugyanakkor tanúskodott is arról a bőkezű Atyáról, akinél kéréseinkkel bátran kopogtathatunk. Azzal készülünk ebben az esztendőben a reformáció megünneplésére, hogy tanuljuk meg reformátorunktól a Krisztusban megismert Atyát bizalommal kérni, hogy imádságunkat meghallgató szeretetért ezzel a szép énekkel is dicsőíthessük Őt.

Pintér János

Ez a szent tízparancsolat

1505. július 17. Luther életében döntő volt ez a nap. Ekkor lépett be az erfurti Ágostonrendi szerzetesek kolostorába, szerzetesnek. Mi befolyásolta őt döntésében? A félelem és az ahhoz kapcsolódó fogadalom. Élete egy veszélyeztetett helyzetében fogadalmat tett. Szerzetes lesz, ha abból minden baj nélkül kimenekül. Hozzátartozóit, ifjú társait meglepte ez a váratlan elhatározás. Tiltakoztak ellene, próbálták őt lebeszélni. Luther, bár megbánta hirtelen tett fogadalmát, annak mégis eleget tett.

A kolostorban a legkiválóbb szerzetesként készült Isten szolgálatára. Nagy szomjúsággal nyúlt a Biblia után. Egyre jobban elmélyült

az ige igazságában és egyre inkább megragadta őt az Isten szeretete. Élete komoly kérdésévé lett: mit akar tőle az Isten? Egész életét Isten akaratához kötötte úgy, ahogyan azt igéjében kijelentette. Nem a maga feje, értelme alapján szólt és cselekedett, hanem engedte, hogy Isten vezesse, tanácsolja, formálja minden dolgában.

Mennyire nyilvánvaló Isten igéjéhez kötöttsége Isten kétféle igéjének, az evangéliumnak és a törvénynek az értelmezésében. Amikor azt látta, hogy az evangéliumot meghamisítják, nagyon éles kijelentést tett. A keresztyén embernek a hit teljesen elég ahhoz, hogy kegyes legyen és nincs szüksége semmilyen cselekedetre. Szabad minden törvénytől és parancsolattól. Az üdvösséget nem lehet jócselekedetekkel elérni vagy kiérdemelni. Az üdvösség Isten drága ajándéka. Ingyen kegyelemből, a Jézus Krisztusban való hit által, aki mindent elvégzett, hogy üdvösségünk legyen. Csak ennyiben és ezért vagyunk szabadok a törvénytől és annak minden követelésétől.

De ugyanúgy figyelt Isten akaratára, amikor szembe kellett szállnia szélsőséges rajongókkal, akik azt hirdették, hogy a keresztyén embernek nincs szüksége a Tízparancsolatra. Őt nem köti az Isten törvénye. Ezzel a rajongó felfogással szemben hangsúlyozta, hogy a keresztyén ember szabadsága nem jelent önkényes szabadosságot. Nem mi döntjük el, hogy mi és hogyan kell cselekednünk. Nem mi válogatjuk meg, hogy mi a jó. Gondoljunk arra, amit Luther a Nagy Kátében, a parancsolatok magyarázatának végén ír: „Íme hát a Tízparancsolat! Az isteni tanításoknak kivonata arra nézve, mit tegyünk, hogy Istennek tetsző legyen egész életünk! Az igazi forrás és csatorna, — belőle kell előbuzognia és kiáradnia mindannak, ami jócselekedetszámba mehet!” Isten nem tette félre a Tízparancsolatot. Nem vette le keresztyén életünk napirendjéről. Sőt abban mutatta meg akaratát, jelöli meg keresztyén életünk cselekvési irányát és területét.

Ugyancsak Luther írja a Tízparancsolat magyarázatának befejező soraiban: „Nem hiába parancsolja az Ótestámentum, hogy fel kell írni a Tízparancsolatot minden falra és utcasarokra, sőt még a ruhákra is! Nem azért, hogy azt ott hagyjuk írott malaszként és viseljük a látszat kedvéért..., hanem hogy szemünk előtt legyen az szüntelen, elménkben forogjon állandóan és irányítson minden tettünkben és egész lényünkben. Tegye ezt gyakorlattá naponként mindegyikünk a legkülönbébb körülményei közt..., mintha ez lenne szeme elé írva minden helyen, ahová csak néz, ahová csak megy és ahol éppen áll.” Hogy szemünk előtt legyen szüntelen, elménkben forogjon állandóan. Ezért írta meg ezt az előbb énekelt éneket is, amelyben tömören feldolgozta a Tízparancsolatot, hogy Isten népe azt énekelve, imádkozva is megismerhesse bűnét, de ugyanakkor jól megtanulja, miképp lehet az élete kedves az Úrnak, ahogyan azt énekeltük a 11. versben.

Isten előbb ad, csak azután parancsol

Nem véletlen az, hogy a Tízparancsolat bevezetéssel kezdődik és azon épül fel, abból következik minden követelése. „En, vagyok az Úr, a te Istened!” Mielőtt Isten bármit is kérne tőlünk, parancsolna nekünk, előbb ad, megajándékoz. Isten önmagát adta nekünk Jézus Krisztusban. Benne mellénk állt, értünk és javunkra tesz mindent. „Abban nyilvánul meg az Isten szeretete irántunk, hogy egyszülött Fiát küldte el Isten a világba, hogy éljünk őáltala. Ez a szeretet, és nem az, hogy mi szeretjük az Istent, hanem az, hogy ő szeretet minket, és elküldte a Fiát engesztelő áldozatul bűneinkért.” (1Jn 4,9—10) Magunktól fel sem tudjuk fogni, el sem tudjuk képzelni, mennyire szeret az Isten. És

ő ennyire szeret! Pál apostol, amikor megragadta őt az Isten szeretete, szinte felkiáltott: „Aki tulajdon Fiát nem kímélte, hanem mindannyiunkért odaadta, hogyan ajándékozna nekünk vele együtt mindent?” (Rm 8,32) Jézus Krisztussal együtt mindent! Talán sokakban felvetődik a gondolat a Tízparancsolat kapcsán, micsoda tilalomfa-rendszer a keresztyénség. Tele van tiltásokkal: ezt ne tedd, azt ne kívánjad. De gondoljuk csak meg, minden parancsolat mindenekelőtt Isten szeretetének ajándékaira emlékeztet. Önmagát adta nekünk. Nevét segítségül hívhatjuk. Elhetünk az igével, a szentségekkel. Ő adta szüleinket, előjáróinkat. Isten ajándéka az élet, a hitvestársunk, gyermekeink, a családunk. Anyagi javaink, munkaképességünk. Minden más teremtménytől megkülönböztetett azzal is, hogy beszélni tudunk, hogy ki tudjuk magunkat fejezni. Az Ő ajándéka, hogy törvényes rendben élhetünk. Embertársaink vannak, közösségben élhetünk egymással és egymásért. Az ajándékozó Isten szeretetének gazdagságával fordult felénk, hogy mi is gyermeki bizalommal forduljunk feléje. Örömmel higgyünk Benne és higgyünk Neki.

Hit által cselekedhetjük Isten akaratát

Luther az első parancsolatról — Ne legyen más Istened — írja, hogy az nemcsak az első, hanem a „legfőbb” parancsolat is, „amelyből, mint forrásból folyik és kell folynia minden másnak”. Így állít minket ez a parancsolat az első és fő kérdés elé: hiszünk-e Istenben, mégpedig úgy, hogy Őt mindennél jobban féljük, szeretjük és bízunk Benne? Istennel való viszonyunk, kapcsolatunk a hitelenség, a bűn miatt megromlott. Isten ezt a kapcsolatot állítja helyre, amikor úgy hív hitre, hogy ő maga teremti azt bennünk. A hit így lesz az ember válasza engedelmisségben és hálaadásban Isten határtalan szeretetére. Vagyis Isten az ő parancsolataiban elsősorban nem az ember cselekedeteit követeli, hanem magát az embert, hogy teljes szívvel szeressük Őt, aki előbb szeretett minket. S ha Ő a mi Istenünk, akkor felismerjük, hogy a Benne való hitet és a Neki való engedelmisséget nem lehet egymástól elválasztani. Mert az Istennel való közösségben, a hitben csak úgy maradhatunk meg, ha cselekedjük az Ő akaratát, megtartjuk az Ő parancsolatait. S aki betölti az első parancsolatot, betölti a többit is.

Istent nem lehet szeretni emberek nélkül

Az sem véletlen, hogy Isten úgy követel magának, hogy egyben odafordít felebarátaink felé. Jézus Krisztus is így foglalta össze Isten parancsolatait: „Szeresd az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből.” És: „Szeresd felebarátodat, mint magadat.” Ez a minden parancsolatot összefoglaló két nagy parancsolat szorosan összetartozik. Így mondja ezt Luther a Nagy Kátében: „Ugyanígy áll a dolog a többi parancsolattal is, amelyek felebarátainkkal szemben köteleznek bennünket. Itt is az első parancsolat erejéből kell meríteni mindent ahhoz, hogy atyánkat, anyánkat s minden felsőbbiséget tiszteletben tartsunk, alárendeljük magunkat és engedelmeskedjünk nekik... Fonhatjuk így tovább is e fonalat. Ne okozz felebarátodnak szenvedést, kárt, erőszakkal ejtett sérelmet, s ne légy ártalmára semmiképpen se, akár testéről, akár feleségéről, akár vagyonáról, akár becsületéről vagy jogairól van szó, mint ahogy a parancsolatok egymásután tárgyalják azt... Ellenben tégy jót mindenkivel, segítsd és munkáld előmenetelét mindenkinek, ahogy és ahol csak tudod, egyedül az Isten kedvéért és az ő tetszésére... Láthatod ekként, hogy az első parancsolat mennyire kútfeje és forrása a többinek; mind valamennyin áthúzódik és viszont valamennyi ehhez tér vissza.”

Istenszeretetet és emberszeretetet! Isten szeretetében csak úgy maradhatunk meg, ha cselekszük az Ő akarátát. Hitünk is akkor élő, ha megtartjuk az ő parancsolatait. Mégpedig boldogan és hálából mindazt, ami mennyei Atyánk kedvére van és jó, hasznos és üdvösséges felebarátainknak itt a földön. „A Krisztus segítsen minket, Ki nekünk Közbenjárónk lett” Isten akarátának komolyan vételére és teljesítésére.

Povázsay Mihály

Bűnösök hozzád kiáltunk — imádság igaz bűnbánatért

Luther életének talán legkülönösebb, a mai ember számára a legtitokzatosabb időszaka az a tíz egynéhány év, amikor szerzetesi csuhát öltve keresi lelke békességét. Elindul a lelki tökéletesedés útján, az érdemszerzés egyre magasabb iskoláit hagyja maga mögött, eljut az emberi teljesítőképesség végső határáig. Eközben egyre kétségbeesettebben tapasztalja, hogy egy lépéssel sem jutott közelebb az áhított tökéletességhez, sőt elviselhetetlenül nehezedett rá Isten kérlelhetetlen igazsága.

Az önsanyargató Luther

1505-ben, teljesítve fogadalmát, Luther belép az ágostonrendiek kolostorába. Erfurt hat kolostora közül ez volt a legszigorúbb. Apja és diáktársai mindent megkíséreltek, hogy a jogi pályán szép reményekkel indult ifjút eltérítsék szándékától. Luther azonban felégette maga mögött a hidat. Nem akart többé világi sikereket, csak Isten előtt akart tökéletes lenni. A rendtársak valóban megállapíthatták, hogy Luther irigylésre méltóan haladt a szentté válás útján. Felfelé ívelő pályájának állomásai a következők:

- 1505 — ágostonos szerzetes
- 1507 — ordinálása Erfurtban
- 1508 — Wittenbergben egyetemi tanár
- 1509 — Bibliai baccalaureátus
- 1510 — római küldetésben (mint erre méltó személy)
- 1512 — Teológiai doktorátus, az Ágostonrend kerületi főnöke

Lássuk azt is, hogy mi áll az emberi, egyházi elismerések hátterében. Luther így emlékezik vissza erre az időre:

„Én súlyosabb szenvedéseket állottam ki a szerzetességben virasztásaimmal, böjtjeimmel stb., mint bárki azok közül, akik ma követnek engem. Szinte eszelősen és betegesen rabja voltam a régi babonának, testem és egészségem nagy kárára. Az éjszakákat átvirasztottam, böjtöltem, imádkoztam, korbácsoltam, kínoztam testemet, hogy az engedelmség parancsát betöltssem és tisztaságban éljek. Télen majdnem megfagytam a miséken... a legszigorúbb télben is csak egy ócska csuha volt rajtam... én, dr. Luther Márton bizony megöltem volna magamat...”

Luther egyre mélyebben átértett imádsága az önsanyargatásban a 130. Zsoltár: De profundis... A mélységből kiáltok hozzád Uram!

Ekkor még a porig megalázott, az igazságos Istenre tehetetlenül haragvó Luther kérdi imádságában:

„Ha te mindazt számba veszed,
Amit vétettünk ellened:
Ki állhat meg előtted?”

A kolostorok aszkéta szerzetese mindent egy lapra tett fel: *képes vagyok* mindenről lemondani, mindent elszenvedni, minden jót megcselekedni *én magam, egyedül*. Mit ér a szüzesség, engedelmesség, szegénység hármasság fogadalma, amikor elemi erővel tör az emberre a számba vehetetlen bűnök áradata!

— *Az emberek jótettei hívságnak bizonyulnak*

Luther egyházas korban élt. Eszközei is egyházasak voltak: gyónás, imák, aszkézis stb. Egyházas cél lebegett a szemei előtt: a bűnbocsánat és az egyház tanítása szerinti üdvösség elnyerése. A szent életre képtelennek tartott laikusok számára zseniális újításként kínálkozott a bűnbocsánat pénzben való megvásárlása. Úgy tűnik, hogy ez a hatalmas „üdv-szolgáltató ipar” évszázadokon keresztül — kisebb zökkenőktől eltekintve — biztosítani tudta a lelki igények kielégítését.

A mai ember hasonlóképpen keres valamit, amivel a jövőt rendezni tudja. A különbség csak annyi, hogy a középkori ember számára a jövő a túlvilági, örök üdvösséget jelentette, a mai, ún. modern embernek viszont nincsenek örök perspektívái. A túlvilág helyett a „rövid távlatú”, „földi” üdvösségre vágyik és eszközei is ennek megfelelően földiek.

Meglepő a hasonlóság mégis az eszközök tekintetében: ma is az önsanyargatás tűnik a legeredményesebb módszernek!

Milyenek a mai önsanyargatók? Például szorgalmas önkéntes munkások, akik a földi paradicsom megteremtéséért semmilyen testi, fizikai áldozatot nem kímélnek. Karikás szemű, agyonhajszolt emberek, akik először családi házáért gürcöltek, majd jött a kocsis és most balatoni villa miatt nyugtalan az álmuk. Ha arra gondolunk, hogy az aszkézis mindig valami nagy értéknek — idő, erő, képesség — az értelmetlenül pazarló feláldozása, akkor talán bizonyos mai fiatalok jutnak eszünkbe. Akik a percnyi üdvösségért önként és sietve dobják el maguktól az igazi értelemben vett otthon minden ajándékát és szülő, testvér, igazi barát nélkül kínlódnak a maguk választotta úton. Sokszoros árat fizetnek egy korán letépett, fanyar-éretlen gyümölcsért.

Bár tiszteletre méltó és szükséges a tudomány aszkézise, szintén magán hordja a hiábavalóság bélyegét. A tudomány folyton változó „Ismeretlen istensége” sem éri be kevesebb áldozattal, mint Luther „igazságos Istene”.

Ebben a környezetben talán mi magunk is elbizonytalanodunk. Talán minket is vonzanak a rövid távra szóló megoldások. Még az örök célról prédikálunk, de gyakran már csak másodállásban — főállásban valami jól jövedelmező aszkézist gyakorlunk.

Luther alázatosan vallja meg Isten színe előtt:
„Az emberek jótettei hívságnak bizonyulnak...”

Eddig azt tapasztalta, hogy minden áldozat kevés — most egyenesen azt mondja, hogy felesleges, hiábavaló.

Az ember nem képes a bűn rontását ledolgozni!

Azért az Úrra építetek, nem saját érdememre

Amikor az ember a bűnből való szabadulás útját keresi, amikor az üdvösség elérésén fáradozik, helyesen sejtí, hogy a bűnbocsánat és üdvösség csak szenvedés és áldozat árán szerezhető meg. Csak ott téved, ahol a középkori egyház és kezdetben Luther is tévedett; hogy az ember képes meghozni ezt az áldozatot. Luthert Staupitz figyelmezteti a bűn valódi súlyára és Krisztus egyedüli áldozatára: „Jegyezze meg, hogy Krisztus valódi megváltó és maga pedig valódi bűnös...”

Élete legnagyobb felfedezéseként emlegeti Luther, hogy megértette, valaki már megjárta előtte a szenvedés útját, kiegyenlítette a mérhetetlen tartozást — nem ezüsttel, arannyal, hanem drága vérével. Nemcsak Luther fogta fel ennek jelentőségét, hanem emberek ezrei szabadultak meg a lelkiismeret elviselhetetlen terhei alól. Nem maradt egy ember ügye, mert Krisztus váltságára nemcsak egy bűnös szerzetes építhet, de ráépülhet az egész egyház a maga gyarlóságával. Krisztus váltsága csak igazi bűnbánat árán lehet a miénk. Isten igéje előtti őszinte és feltétlen kitérkezésére van szükség; feladni a tuskés védekezőállást és teljes bizalommal, hittel Isten ígéretere támaszkodni:

„Szívem erős bizodalma Az Istennek kegyelme.
Ígéjében hirdetteti, Hogy a bűnöst el nem veti,
Benne bízom mindenkor.”

A szolgálat aszkézise

A reformáció kihúzta a talajt minden érdemszerző cselekedet alól, de mégsem tette feleslegessé az emberi cselekedetet. Az önmegváltás továbbra is lehetetlen, de a hálás szolgálat lehetősége megnyílik az ember előtt. A bűnbocsánat elfogadása kötelez: „Amit Krisztus tett s tanított, Csak hirdesd s cselekedd azt...”

Ne felejtsük el, hogy a szolgálat, Krisztus szavai szerint kereszt-hordozás. Pál apostol pedig egyenesen arról beszél, hogy a szolgálatra alkalmassá az önsanyargatás teszi az embert: „...megsanyargatom és szolgálatra alkalmassá teszem a testemet...” (1Kor 9,27)

Értsük helyesen! Nem a világtól elvonuló életformát kell felvennünk, hanem mások javára kell odaáldoznunk az életünket. Luther fellépése nyomán felpattant a kolostorok ajtaja és az önsanyargató szerzetesek kiáramlottak a világba. Akkor erre volt szükség. Ma talán jobban kellene tudatosítanunk — főként lelkészeknek —, hogy Krisztus szolgálata más, szigorúbb erkölcs kötelező. Nem élhetünk magunknak, nem szabadíthatjuk fel magunkat még állampolgári jogainkra hivatkozva sem. Igenis szent életre, becsületes munkára, tiszta házasságra kell törekednünk másoknál jobban! A keresztyén ember másokat segítő, megszabadító szolgálata önmagunktól nagy áldozathozatalt, lemondást követel. Ez az egyetlen értelmes és hasznos aszkézis.

Ne feledjük: az önsanyargató Luther is a mi Lutherünk! Szentté nem avatjuk — azt csak Isten teheti az emberrel a bűnbocsánat ajándékával —, de szolgáló életének példáját jó lelkiismerettel és örömmel követjük.

Győri Gábor

Jer örvendjünk keresztyének a bűnbocsánatért

(351.318.)

A köztudatban az a gondolat él, hogy a reformáció a 95 tétel kiszövegzésével kezdődött. Valójában ekkor fejeződött be Luther hosszú éveken át tartó lelki vívódása.

Azért lépett kolostorba Luther, hogy a magasabbrendű keresztyén tökéletességet megszerezze, Isten kegyelmét kiérdemlje. A Római levél tanulmányozása során jutott el az 1,17: „Az igaz ember hitből él” kijelentés üzenetének megértéséhez. Már 1509-ben foglalkozott evvel az igével, amint erről egy könyvbe írt lapszéli jegyzet tanúskodik. 1515 után prédikációiban és egyetemi előadásaiban egyre tisztábban szólal meg az Evangélium hangja. Majd eljutott Róm 1,17 alapján „Isten igazsága” egészen újszerű értelmezéséhez. Meggyőződött arról, hogy Isten azt igazítja meg, aki felismeri bűnös voltát és egyedül a kegyelemben bízik. „Ekkor elteltem örömmel és úgy éreztem, hogy újjászülettem és tárt ajtókon keresztül a paradicsomba léptem be.”

A Luther lelkében végbement fordulatot részleteiben pontosan nem ismerjük. 1503-tól 1513-ig, tehát a kolostorba lépésétől lelki fordulatáig terjedő időről nagyon kevés emlékünks van. Ezért van nagy jelentősége a „Jer örvendjünk” kezdetű éneknek. Mert ez őszinte vallomás Luther lelki fordulatáról.

A reformátor kezdettől fogva látta, hogy az éneknek hatalma van. Először barátait biztatta, hogy írjanak gyülekezeti énekeket hozzá. 1523-ban írta első énekét: „Jer örvendjünk.” Ami belső vívódása volt a kolostorba lépésétől a 95 tétel kiszövegzéséig, az mind benne van ebben az énekben. Az ének személyes jellege mellett a kutatók arra is rámutatnak, hogy az ének szövege szoros kapcsolatban van a Minden-szentek ünnepe miséje rendjével. A bevezető ige (introitus) 33 Zsolt 1. Az ünnep evangéliuma: Mt 5,1—12. A Hallalujában Mt 11,28 verse szólal meg.

Az ének dallamát német paraszttballadák modorában írta Luther. Van kutató, aki azt állítja, hogy régi búcsújáró énektől vette át a dallamot. Első ütemei a dallamnak trombita zengésre emlékeztetnek, akár csak az „Erős vár” dallamánál.

Bevezetés: Az ének első verse

Luther 1545-ben megjelent énekeskönyve előszavában ezt írta „Romlott, dacos szívvel nem lehet énekeseket énekelni. Vidámnak, örvendzőnek, bátornak kell lennie az emberi szívnek, ha énekelni akar. Isten a mi szívünket és akaratunkat vidámmá teszi az Ó Szent Fia által, akit ezért küldötte a földre, hogy minket büntől, haláltól, ördögtől megszabadítson. Aki ezt komolyan hiszi, az kénytelen erről vidáman szólni és énekelni, az csak arról tesz bizonyosságot, hogy még nincs benne hit és nem az új, örömteli szövetség gyermeke, hanem a régi mogorva szövetség alá tartozik.”

Luther öröme buzdító felhívása önvizsgálatra indít. Megtettem mindent azért, hogy „ifjak-vének” együtt legyenek az Isten házában? Családom tagjai velem vannak? Imádkoztam templomba indulás előtt azért, hogy Isten fiatalokat is gyűjtsön össze Szentlelkével?

Az öröm egybekapcsolja Isten megváltott népét. „Keresztyéneket” buzdít éneklésre Luther. A testvéri egységet munkálja a közös éneklés. Ennek egyik bizonyosága, hogy Luther éneke a reformátusok énekeskönyvében is megtalálható: 298. ének (R. Berde Mária fordítása).

Rabságban, kétségek között. 2., 3. vers

Luther gondolkodásában az ember életének alapkérdése az Istenhez való viszonya. Ezért lett számára gyötrő kérdéssé, hogy bűnös ember létere hogyan állhat meg az igazságos Isten színe előtt. A kolostori cella csendjében megvívta lelki küzdelmét. Amikor felismerte teljes elvesztségét mélységes bűnbánatban Krisztus Keresztje alá borult. Elnyerte bűnei bocsánatát. Bizonyosságra jutott afelől, hogy ingyen, kegyelemből, a Krisztus Jézusban való hit által Isten előtt megigazul az ember.

Elveszett, megítélt, elkárhozott voltát Luther akkor látta meg, amikor megbizonyosodott afelől, hogy a szent Isten és a bűnös ember között Jézus Krisztus a közbenjáró. A bűn nagyságához tartozik az, hogy aki benne vergődik az nem képes felismerni elvesztett voltát. Péter a nagy halfogás után döbbent rá igazán arra, hogy mi lakik benne. A Jel. könyvének tanúsága szerint a megváltás művének befejezésekor döbbenek rá Isten megmentettjei arra, hogy honnan szabadította ki őket Krisztus. Nem lehet senkitől elvárni azt, hogy magától felismerje bűnei nagyságát.

A múlt eseményeiről szóló beszámolóiban mindig ott érezzük Luther szavai mögött az apostoli vallomást: Isten kegyelméből vagyok, ami vagyok. „Semmiféle orvosság és tanács nem segített volna rajtam, ha nem jön és nem üti fel a Bibliát maga Krisztus és lett igéjével tanács és vigasztalás számomra” — írta Luther.

Az Atya könyörült rajtam. 4. vers

Luther az üdvösséget sokkal komolyabban vette, mint akkor bármely keresztyén. Az ő számára nem volt üres beszéd, amit Szentírás a bűnről mond. Isten rettenétesen haragszik a bűnre! Őt nem lehet kifizetni darabszámra kimért elégtételekkel. Ő az egész embert, az egész szívet kívánja magának. Mivel a bűnt Luther nagyon komolyan vette, rájött a maga teljes tehetetlenségére. Minthogy a kegyelmet is nagyon komolyan vette, ráeszmélt a kegyelem teljes mindenhatóságára. Azért gyötrődött, mert végtelen komolysággal fogta fel a bűnt. Azért nem volt gyötrelme reménytelen, mert ugyanolyan komolysággal szemlélte a kegyelmet is.

A magával tehetetlen, elveszett csak egyet tehet, minden alku feltétel és egyezkedés nélkül rábízta magát Isten kegyelmére. Nem azt mondja: — Adok, hogy adj! —, hanem kegyelemre kiszolgáltatja magát Istennek. Mint a háborúban foglyul esett ember, akinek nincs mit remélni és követelni. Akinek nem lehet másra számítania, csak kegyelemre, annak a kegyelmére, aki őt elfogta.

Így esik a reménytelen bűnös is Isten hatalmába, ha komolyan veszi bűnét és Isten kegyelmét. Nincs más kiút!

Ez a tökéletes átadás az emberben a hit által valósul meg. Hinni az Evangélium szerint annyit jelent, mint feltétlen engedelmességgel, de egyúttal föltétlen bizalommal Istenre hagyni magunkat. Ezért szól az ige Luther szívéhez: „Kegyelemből hit által!”

A Fiú megváltott! 5. vers (a régi 6. vers, mert az 5. v. kimaradt)

A bűnös akkor is bűnös marad, ha hisz. De a hívő bűnössel egy csodálatos fordulat történik. Aki magát Istenre bízta, azt Isten igaznak tartja Szent Fia engesztelő áldozatáért. Még bűnös s máris igaz!

Ha egyszer magamat Istenre bízom, teljesen az Ő kegyelmére, akkor életre méltó bűnös vagyok. Amikor gyermeki bizalommal közeledek Istenhez, akkor az Örökkévaló az ő szentsége és az én bűnöm közé Fiát állítja oda. Istennek minden haragja, amely a bűnöst kellene, hogy összetörje Krisztusra öntetik ki. Ugyanakkor felfoghatatlanul Isten szeretete, amellyel az Ő Egyszülött Fiát elárasztja, ráárad a bűnös emberre. Egyszerre bűnös és igaz! Ezt Luther nagyon sokszor elmondta, leírta. Ebben jut kifejezésre az a hihetetlen öröm és felszabadulás, amely eltöltötte Luther lelkét akkor, amikor elveszítette a maga erejébe vetett bizalmát. Amikor egészen rábízta magát az örökkévaló Istenre, a kegyelemre. Amikor elismerte, hogy nem érdemel egyebet csak kárhozatot, akkor egyszerre diadalmasan tapasztalta, hogy ő mint bűnös ember megtisztulási kísérletei ellenére sem érdemel mást, csak ítéletet és kárhozatot.

Befejezés. 6. vers (a régiből a 7. v. kimaradt) utolsó v.

Luther az igehirdetés és tanítás egységét kezdettől fogva látta. Saját életében is egységbe olvadt a kettő. Az egyetemen tanított — közben maga is állandóan tanult! Vasárnaponként prédikált.

A Kis Kátéban a 3. parancsolatot magyarázva az ünnep megszenteléséről írja: Isten... „igéjét és az igehirdetést meg ne vessük, hanem szentnek tartjuk, örömet hallgassuk és tanuljuk”. E sorokból világosan kiderül, hogy Luther a tanítással nem a felekezeti küzdelemre buzdított. Nem az ő tudománya megőrzésére serkentett. Luther számára a megszentelt keresztyén élet a Jézus szerinti cselekedetet, a Mester követését, az Evangélium tanítását jelenti. Azt is mondhatjuk, hogy szava mögött fölfedezhető a missziói parancs. Isten országa terjesztésére buzdít. Szemlélete szerint minden megkeresztelt Krisztus követő feladata és tiszte Jézus missziói parancsának teljesítése.

Közvetlenül a Krisztus utáni időkben élt nagy keresztyén tudós, Alexandriai Kelemen írta, hogy az első keresztyének „egész élete zengő ünnep. Dicséretekkel műveljük a földet, himnuszt harsogva hajózzuk a tengert, még az ebédet is zsoltárok hangja szenteli meg.”

(A reformációi sorozat lehetőségét nyújt arra, hogy a gyülekezeti tagokat bevezessük az ének meditáció módszerébe. Ezért az előadás — igehirdetés egyes egységei előtt olvassuk fel vagy énekeltesük el a megfelelő énekverseket.) Amelyik gyülekezetben a reformátusokkal közös az együttlét, ott külön lehetne megszólaltatni a református és evangélikus énekverseket, ez alkalmat ad a fordítások összehasonlítására. (Így tudatosíthatjuk, hogy miből indul ki gondolatsorunk. A vázlatban jelölt igehelyeket is megszólaltathatjuk a Luther idézetekkel együtt, akár gyülekezeti tagok bevonásával is.)

Ferenczy Zoltán

„Jövel Szentlélek Úristen!”

(Dt. 236. Új 229)

Az első reformátori szelleműnek mondható énekeskönyv 1524-ben jelent meg Wittenbergben Johann Walter összeállításában és ebben Luthernek egy „Jövel, teremtő Szentlélek” kezdetű pünkösdi éneke is szerepelt, mely eléggé hevenyészett fordítása volt az ismert középkori latin himnusznak, de mellyel a reformátor sem volt elégedett. Ezért — valószínűleg még ez év pünkösdjén — írta a jóval kifejezőbb „Jövel Szentlélek Úristen” kezdetű énekét. Ennek első versszaka szintén a középkorból származó antifóna 15. századi német átköltése, melyet Luther művészen csiszolt és még két versszakot írt hozzá. Nehéz időben született meg ez az azóta nagyon közkedvelté vált szép pünkösdi ének.

Néhány történeti adalék

Wartburgi tartózkodása után 1524-ben Luthernek több irányban kellett harcolnia.

Ebben az évben keltett feltűnést Erasmus könyve: „Diatribae de libero arbitrio”, amelyben arról írt, hogy az üdvösség megszerzésében szabad akarata van az embernek. Luther válaszában nagy alaposággal fejtette ki, hogy Isten előtt az ember teljességgel bűnös, ezért csak Isten végtelen kegyelme mentheti meg.

Ez év pünkösdjén a zürichi városi tanács elfogadva Zwingli radikális reformjavaslatait, a templomból eltávolította a képeket, az orgonát, sőt még a harangokat is, és az oltár helyébe egyszerű asztalt állítottak. A hír hamar eljutott Wittenbergbe is, felkavarta a kedélyeket, s előre vetítette árnyékát annak a teológiai vitának, amelyet az úrvacsora emlékülneppé, hitvallási aktussá való felváltását váltott ki. (Marburgi kollokvium, 1529) Luther „makacs biblicitással”, de gyermeki hittel vallotta: Krisztus szavai a döntőek, mert Isten a szentséget nem a mi kegyességünkre alapozta, hanem igéjére! Krisztus az úrvacsorában nem „reprezentálódik”, hanem van (est) mindenki számára: a hívőnek életre, a nem hívőnek ítéletre.

1524 júniusában avatta szentté a pápai egyház a meisseneni Bruno püspököt. Luther véleményét „Az új bálvány és régi ördög ellen, amelyet Meissenben emelnek” című fejtegetésében foglalta össze. Az írás gondolataira rábukkanunk pünkösdi énekünkben is: „Láthatod, nem szenteket kell segítségül hívni, hanem Istent kell imádni — mondja — az egyetlen közbenjáró Jézusért. Mert csak Ő segít, hogy a nyomorúság ne szakítson el minket az Atyától!”

Alig néhány hétre rá (Júl. 5-én) a reformátor egyik kedvelt, fiatal barátja Nesen Vilmos az Elbán csónakázott ismerőseivel. A csónak váratlanul egy úszó farönknek ütközött, s Nesen vízbefordult, megfulladt. Az esetet Melanchthon, de talán még Luther is látta a partról. Másnap Lang Jánosnak írt levelében így számol be erről: „Nesen barátunk a vízbeveszett nagy bánatunkra, s ellenségeink diadalára, a Krisztus evangéliumának káromlására. A sátán majdnem megölte priorunkat is, de a csoda megőrizte őt. Isten egyidőben tud igen közel és nagyon messze lenni tőlünk!”

1524 augusztusában égettek meg könyveivel együtt egy Wittenbergből érkezett könyvárúst Magyarországon.

Ekkor tört ki a német parasztháború, amelynek követeléseivel ugyan egyetértett Luther, de a vérontást meg felforgató, dühödött és értelmetlen pusztításait már keményen elítélte, vállalva, hogy magatartásával sok ellenséget is szerez.

Míndezekben a harcokban — a pápisták, humanisták, rajongók miatti harcában — Luther egyedül az evangéliumi tanítás és az igehirdetés tisztaságáért küzdött. Nem volt hajlandó engedni, hogy az emberi érdekek és okoskodások elhomályosítsák az ige tiszta tanítását. Harcaiban, vitáiban Luther nem a hibátlan és tökéletes hős szerepében tetszelgett. Ő nagyon is ember volt, önmagában erőteljes, gyenge, bűnnel és kísértésekkel viaskodó ember, akinek létkérdése volt, hogy ne maradjon egyedül nehéz óráiban. Szerzetes korában Staupitz János, a rendfőnök volt lelki támasza. Ebben az időben pedig Bugenhagen (1485—1558) vette át ezt a szolgálatot. Ez a higgadt pomerániai buzdította, vagy korholta. Gyóntató atyja volt néki, akinek Luther elmondhatta minden belső nyomorúságát. Így az élet gyakorlatában tapasztalta meg Luther, mit jelent a vigasztaló, a bátorító, a pártfogó, aki nem hagy cserben nehéz óráinkon. Az emberi szó bizonyosságtevésében, a feloldozásban, a hirdetett evangéliumban a Szentlélek eszközeit látta, hitte és fogadta el szüntelen.

Ennek a háttérnek az ismeretében gondoljuk végig énekünket. „Jövel, Szentlélek Úristen, töltsd be szíveinket bőven mennyei ajándékokkal, szívbeli szent buzgósággal.” *A Szentleket kéрни kell, mert nem belőlünk való szellem Ő, Istennek a Lelke! Mivel isteni Lélek, ezért csak egy úton jöhet hozzánk: Isten ígéje és a szentségek által.* A rajongók legfőbb hibájának azt tartotta Luther, hogy „a legalul levőt teszik legfőbbé”. Abban ugyanis, hogy Isten velünk kettős módon cselekszik — külsőleg és belsőleg — ebben egyetértett velük. Külsőképpen cselekszik Isten az evangéliummal és a szentségekkel, belsőleg pedig a Szentlélek és ajándékai által. A vitás kérdés az volt, hogy ez milyen sorrendben történik. A belsőt akarják bírni a külső előtt, sőt attól függetlenül, s a külsőt Istennek úgy tetszett, hogy Ő a külsőn kezdi és a belső csak ezután és ezáltal történik. A rajongók azonban ezt feje tetejére fordítják! A belsőt akarják bírni a külső előtt, sőt attól függetlenül, s a külsőt teszik bensővé, vagy megfordítva.

Kérünk kell hát a Lelket, hogy jöjjön az ige által, s aztán töltsd be szívünket hittel, ajándékaival. Ő visz, vezet egységre, közösségre. Ő az egyház teremtője. A püskösi Lélek. Az emberi szellem csak Babel-tornyot tud építeni, s hordozza annak következményeit. Isten Lelke azonban egy hitre, egységre visz. Gyülekezetet formál. Testvérré tesz. A Szentlélek nem világi birodalmat teremt — azt csak puskával, karddal és páncéllal lehet — mondja Luther. A Lélek eszköze azonban az egyszerű emberi szó: az igehirdetés. S az Ő országa a prédikáció-ország. Ahol Isten ígéjét hirdetik, ott a Lélek közösséget teremt, egységbe von, hiszen a törvénnyel bűneinket tárja fel, evangéliumával pedig Isten vigetelen kegyelmét közli a Jézus Krisztusért.

„Te szentségnek új világa, vezess ígédnek útjára...” *A Szentlélek olyan, mint a világosság, beragyoq életünk és a világ sötét rejtekeibe is. Így azután vezetni tud, utat mutat. Sőt bátorít a továbblépésre. Arra tanít, hogy Istent atyánknak higgyük, valljuk a Krisztusért. Luther így tanít: „A gonosz szándéka az, hogy az ember Krisztust istensége nélkül, Istent pedig Krisztus nélkül tárja a szemünk elé. Nagy mester a sátán abban, hogy e kettőt szétválassa! De értsük jól: csak a Fiában lesz Isten számunkra Atya, a mi Atyánk — vagy pedig egyáltalán nem*

atyánk. A Szentlélek vezet erre a gyermeki látásra és bizodalomra az igével." Ezért énekeljük: „Jézus legyen csak bizodalunk!”

Míg az ének második verse Luther gyermeki lelkületéről árulkodik, amellyel ő az egész reformáció ügyét oly egyszerű, természetes hittel és bizodalommal hordozta, addig a harmadik versszakban előtűnnek Luther férfiás vonásai, a tusák, küzdelmek között élő férfié. Valamit megsejthetünk ebből a magyar fordítás szövegéből is, de az eredeti német vers harsogva tesz bizonyosságot: „Nun hilf uns fröhlich und getrost in deinem Dienst beständig bleiben, die Trübsal uns nicht abtreiben"... aztán: „dass wir ritterlich ringen”.

A keresztyén élet, a hitben való megállás nem hull az ölünkbe! Szüntelen harc ez. (Pál: Ama nemes harcot megharcoltam... II. Tim 4,7.) Ebben a harcban, kísértések és próbák között, a megtántorodás és csüggedés közepette a Szentlélek ad oltalmát, s ha Ő a vigaszunk, a Pártfogónk, általa célba is érkezőnk!

A gyermeki hívő lelkület mellett mégis harcos kedvű, az evangéliumért mindig vitára kész ez az Istenre hagyatkozó ember. Ezért pünkösti imádsága sem csupán kérés, könyörgés Lélekért, hanem a meghallgatás bizonyosságában már boldog hálaadás, dicsőítés: „Dicsőség legyen Istennek!”

Meglepő, hogy Luthernek ezt a nagyszerű énekét csupán több mint száz esztendő múlva találjuk meg magyar énekeskönyvben (Várad, 1648). A Zengedező Mennyei Kar 1696-os lőcsei kiadásában csak a dallamára utalnak a templomszentelési éneknél. Ma mégis ökumenikus énekként használjuk örömmel.

A hitet sokszor közönyösen vevő korunkban, ahol pedig annyira szükség van a közösség, a testvériség valóulására, énekeljük buzgóbban énekünket! Amikor oly erőtlennek érezzük keresztyénségünket, pedig hatalmas feladatok várnak reánk környezetünkben, nagy világunkban egyaránt, kérjük buzgóbban a Lélek ajándékait! „Jövel Szentlélek Úristen!

Bencze Imre

Jer, kérjük Isten áldott Lelkét

1. Az énekről

Első verse a 12. századból való, melyhez Luther hozzáfűzte a saját költésű 2., 3. és 4. verset. Noha az első és a többi versszak között 300 év különbség van, még a német szöveget vizsgáló himnológusoknak is feltűnik, mennyire alkalmazkodott Luther az eredeti vers nyelvezetéhez: mintha az egész ének egy öntvény volna, olyan egységes. Luther ezt az éneket a Formula missae-ben az úrvacsora utánra ajánlotta, de minden rendtartás beiktatja az istentisztelet valamelyik pontjára. Dallama pentaton mestermű, gazdag ritmikája (fél, negyed, nyolcad, pontozott nyolcad, tizenhatod értékek váltakozása) a Szentlélek Úristen gazdagságára utal.

Fordítása Csomasz Tóth Kálmántól való. (Református énekeskönyv 234.) E szöveg került be énekeskönyvünk Új részébe is (703), kis változtatással. Új énekeskönyvünkben (232. ének) a még meglevő eltéréseket kiküszöböltük. A lutheri szöveget nagyszerűen követi a költői, teológiai-lag is értékes fordítás. Érdemes a 2. vers eredetijére figyelni: „Lehr

uns Jesum Christ kennen allein, dass wir an ihm bleiben", és a 3. versére: „Dass wir uns von Herzen einander lieben und Frieden auf einem Sinn bleiben.”

2. Az igehirdetési sorozatba való illesztésről

A sorozat előző tagja az igaz hitért és a Szentlélek ajándékaiért való könyörgést fejtette ki. Ezért ne szóljunk a nem Luthertől származó első versről. Következő igehirdetésünk pedig a halálra való készületről szól a Már megyék békén, örömmel alapján. Ezért az ének ilyen vonatkozású sorairól se szóljunk az átfedések elkerüléséért. Így igehirdetésünk célja: mutassuk meg, hogy a Szentlélek milyen módon teszi igazi keresztyén közösséggé a gyülekezetet, az egyházat.

Kérjük meg a gyülekezetet, nyissa fel énekeskönyvét, hogy az igehirdetés folyamán az énekre való utalásokat követhesse. Az igehirdetés előtt elolvashatjuk az ének tartalmához nagyon illő ígét: Kolossé 1,18—23. verseket.

3. Az igehirdetés egyik lehetséges vázlata

Bevezetés: Luther a Jer, kérjük Isten áldott Lelkét énekében a Szentlelket arra kéri, hogy az egyház, a gyülekezet igazi keresztyén közösség legyen. Hogy akiket a Szentlélek az egyházba gyűjtött, és akiknek hitet adott, azok valóban átélhessék a közösség nagy áldását. A mai korban, amikor minden szervezeti integráció ellenére az emberek egyre távolabb kerülnek egymástól, hadd legyen a gyülekezet az a hely, ahol a közeledés és a közösség megvalósul az emberek között.

a) Az igazi egyház Krisztus-közösség

„Hogy csak Krisztus légyen Mesterünk” (énekünk 2. verse)

„Minden tekintetben ő legyen az első” (Kol 1,18)

Az emberek a történelem folyamán sok mindenre egyesültek, szövetkeztek. A célok között volt nemes és volt gonosz is. Emberi oldalról nézve az egyház is ilyen közösség. Alapjában véve valami jóra való egyesülés, mégis eltérhet eredeti céljától. És amíg emberi szándékok és cselekedetek alakítják ezt a közösséget, addig megvan a veszély arra, hogy a jóból rossz származzék. Reformációra is ezért volt szükség. Luther tudta jól, az egyház úgy maradhat meg az Isten által meghatározott jó szolgálatánál, ha középpontjában Krisztus van. Ha „Krisztus marad Mesterünk”. A mai egyháznak és gyülekezetnek is ez a kulcsa: Krisztus maradjon a középpontban.

Nincs más garancia arra, hogy igazán egyház maradjunk, csak ha szüntelenül Jézusra figyelünk. Ha szavunkat Jézus szaván, evangéliumán mérjük le. Ha cselekedeteinket Jézus tétével, mértékével mérjük meg. Ez nem csupán értelmi funkció, hanem annál több. Jézusban kell maradnunk. János 15 értelmében: „Ha valaki nem marad énbennem, kivetik, mint a lemetszett vesszőt... tűzre vetik és elégetik.” Ennyire éles a Jézusban maradás kérdése az egyházban.

b) Az igazi egyház szeretet-közöség

„Tiszta szívből mindenkit hadd szeressünk, Egyességben és békében éljünk” (énekünk 3. verse)

„Békességet szerzett a keresztfán” (Kol 1,20)

Az egyház, a tanítványi közösség látható, érzékelhető része a közösségből áradó és az általa tettekben is megvalósuló szeretet. Ez a szeretet egyszerre kapcsolja össze e közösségekben levőket, és egyszerre tárul ki mindenki felé. Egyrészt mi „egyességben élünk”, másrészt „mindenkit szeressünk. Hiába a hit közössége, ha nem valósul meg emberileg érzékelhetően a szeretetben. Hányakat űzött el az evangéliumtól a keresztyének között dúló viszály, személyek közötti feszültség. És milyen nagy missziói erő van abban, ha a keresztyén közösség szeretettel fordul a kívülről gondja felé, segítséggel, önzetlen szolgálattal. Ahol nincs, vagy alig érzékelhető a szeretet, ott jó, ha felülvizsgálja magát a keresztyén közösség, vajon Krisztushoz tartozik-e még?

c) Az igazi egyház megtartó közösség

„Össze ne hagyj esnünk” (énekünk 4. verse)

„Megmaradtok a hitben szilárdan és egyenesen” (Kol 1,23)

Korunkban sokat beszélünk az emberi tartásról. A keresztyének is ki vannak téve a veszélynek, hogy elvesztik önmagukat, emberségüket. Az élet küzdelmeiben ebből a szempontból állandó veszélyben vagyunk. A keresztyén közösség segítséget nyújt tagjainak. Megerősít, de nemcsak a hitben, hanem ezzel összefüggésben az életben való megállásban is. E nélkül a tartó erő nélkül könnyen magányosokká válhatunk és sor-sunk: elbizonytalanodás, megingás, összeroppanás, a nihilizmus szomorú folyamata. Ez a minket állandó veszélyben tartó „ellenség”, amiről énekünk szól, ami „romlást készít nekünk”. Valóságos ellenség ez, ami egzisztenciánkat veszélyezteteti konfliktusokkal terhes, nehezen elviselhető századunkban.

Befejezés: Luther pontosan tudta, hogy mik a kritériumai az egyház megmaradásának. Maga is sokat küzdött, hogy az evangélium tanítását követő gyülekezetek megmaradjanak. Írt, prédikált, tanácskozott, vitázott a nevelésért, a tanításért, fáradozott azon, hogy a gyülekezetek egységét meg ne bontsa a rajongók tevékenysége.

Minden emberi fáradozása mellett azonban tudta, mindezért könnyörögnie kell a Szentlélek Úristenhez, hogy fáradozása ne legyen hiábavaló. Ezzel a könyörgéssel, Luther énekében elmondott imádságával fordulunk mi is Urunkhoz.

Trajtler Gábor

„Már megyek békén, örömmel...”

(789/500)

Életrajzi adatok

Luthert negyvenéves kora után sok betegség kínozta, s tette próbára. Munkatempója és munkabírása mégis szinte töretlen volt. Nagy energiával végezte professzori, igehirdetői, lelkipásztori szolgálatát. Wittenberget és benne gyülekezetét az időközben pusztító pestisjárvány idején sem hagyta el. Sokfelől igényelték és kérték szolgálatát, tanácsait. Háza nyitva állt fejedelmek és egyszerű emberek előtt egyaránt. Köztudott, milyen „forgalom” volt Lutherék otthonában, ill. asztala körül.

Könyveinek száma egyre nőtt. Mondják, a méretek érzékeltetése végett, hogy ha egy ember le akarná írni Luther összes munkáját, 30 évre lenne szüksége. Pállal együtt elmondhatta: „Többet munkálkodtam, mint azok összesen.” (2Kor 11,23)

Honnan volt mindehhez ereje és energiája? Az imádság volt számára az az erőforrás, amelyből rendszeresen merített! S lám, milyen eredményesen! Nem ritkán előfordult, hogy nehéz időszakokban órákat töltött el az imádság küzdőterén(!).

Luther arcvonásainak megrajzolásához hozzátartozik a következő is: bizony, a család megélhetési lehetőségei nem voltak bőségesek. Luther nem fogadott el pénzt könyveieréért. Így érthető, hogy számára megtartó erő és megvallott, megélt igazság lett: „Minden gondotokat hagyjátok órá, mert neki gondja van reátok!” (1Pt 5,7)

Az *evangélikus erőforrás a halálban*, ez Luther számára nem volt üres szólam. Átélt és megélt valóság és hittapasztalat volt. Ezért prédikált ő személyes gyászában és saját halálával is erről a bizonyosságról.

1. Halálosan beteg kislányát, a 14 éves Magdalénát így készítette fel a nagy útra: „Kislányom, ugye szívesen maradnál édesapáddal, de szívesen mész mennyei Atyádhoz is?” — „Igen, drága apám, úgy, ahogy Isten akarja.” S miközben a kislány haláltusáját vívta, apja sírva és imádkozva ott térdelt ágya mellett. Magdaléna édesapja karjában halt meg. Feleségét így vigasztalta Luther: „Kedves Katám, arra gondolj, hová ment!” Barátai előtt így vallott: „Lélekben boldog vagyok, test szerint szomorú. Csodálatos dolog az, hogy egyrészt tudhatjuk, hogy ő békeességben nyugszik, mégis gyászolnunk kell.”

2. Élete utolsó éveiben a betegségek mellett az is nyomasztotta Luthert, hogy a reformáció hívei között terjedt a közömbösség és sok vita volt. Ugyanakkor látnia kellett, hogy a császár megsemmisítő csapásra készül a reformáció hívei ellen. Isten megkönyörült rajta, s nem kellett megérnie, hogy kitört a (schmalkaldeni) háború.

Közismert az, hogy Luther „utolsó műve” a mansfeldi grófok kibékítése volt. 1545—46 telén többször járt Eislebenben, hogy a felkérés szerint a békéltetés szolgálatát elvégezze. Legutolsó otlétekor munkáját siker koronázta. Nem volt könnyű szolgálat ez. Többször prédikált szülővárosa templomában ez idő alatt, utoljára február 16-án (!), s akkor Mt 11,25—30 alapján mondott igehirdetést.

Február 17-én kötötték meg az írásbeli megállapodást a megbékélt grófok, s ezt Luther is aláírta. Bár légzési nehézségekkel és szív működési panaszokkal kínlódott, mégis együtt volt barátaival aznap este. Majd lepihent. Éjjel egyóra körül felriadt... Az ezután következőkről Martin Coelius helybeli lelkész így számolt be: „Amikor már érezte, hogy a vég nincs messze, háromszor így szólt: 'Atyám, a te kezembe ajánlom lelkemet!' Utána elhallgatott; mi megráztuk és Doktor Jonaszal együtt így kiáltottunk: 'Tisztelendő atya, Jézus Krisztusban és abban a tanításban akar meghalni, amelyet hirdetett?' Ő így válaszolt: 'Igen' majd jobb oldalára fordult és pár percet aludt. Aggudalommal telve pálinkával és rózsaeccettel dörzsöltük pulzusát, verőereit... — Hajnali 3/43-kor egy nagyot sóhajtott és békésen csendben kilehelte lelkét.”

Luther halála után találták meg azt a cédulát, amelyre 16-án jegyzett fel néhány mondatot, köztük ezt is: „Bizony koldusok vagyunk, ez így igaz!”

Február 19-én az eislebeni templomba vitték holttestét, ott Coelius lelkész prédikált, majd a választófejedelem rendelete szerint 22-én Wittenbergbe szállították Luther holttestét, s a vártemplomban ravatalozták fel. Ott ravatalánál Bugenhagen prédikált 1Tessz 4,13 kk alapján. Az egyetem nevében Melancthon búcsúzott. Többek között ezeket mondta: „Nyílt, bátor arcvonások, egyenes tekintet... Jó muzsikos volt. Szépen zengő hangja volt, akár énekelt, akár beszélt. Szerette a festé-

szetet és az orgonamuzsikát. Summázva: amikor a mi Urunk az evangélium csodálatos világosságát akarta kinyilatkoztatni, választott magának egy szíve szerint való férfit; s ehhez a nagy — csak az apostolokéhoz hasonlítható — munkához megajándékozta őt ezekkel a szép képességekkel... — Ő meghalt, mégis él!”

A mai énekünket (amelynek dallamát is ő szerezte) Luther Simeon éneke, a „Munc dimittis...” (Lk 2,29—32) alapján írta. Hogy mekkora a szövegi és gondolati hasonlóság, s mégis milyen személyes vallomás az ének szövege, legjobban akkor derül ki, ha mondatról mondatra összehasonlítjuk őket:

„Mostan bocsátod el, Uram, szolgálodat
beszéded szerint békességgel,

„Már megyek békén örömmel, Hív az Isten.
Órá nagy bizva nézhet fel Csendes szívem.
Mert az ígélet betelt, S nem halál vár,
csak álom.

mert meglátták szemeim üdvösségedet,

Ezt Jézus Krisztus végzi el, Hú Megváltóm.
Őt nézem már boldog szemmel. Benne látom
üdvösségem, életem Ínségben és halálban.

amelyet elkészítettél minden nép
szeme láttára,

Őt küldted, Uram, benne adsz Békességet.
Nyájába is te hívogatsz Minden népet, Míg
az ige jóhírét Mind e világ meghallja.

hogy megjelenjék világosságul a
pogányoknak,
és dicsőségül népednek, Izráelnek.”

Őt adta világosságul A pogánynak. Ő leszen
örök pásztoruk Órá várnak. Ő lesz néped,
Izráel, Vígsága és dicsősége!”

(Jónak látnám, nemcsak az összehasonlító elmondást, hanem így a párhuzamos leírást is bemutatni a gyülekezetnek; s a vizuális élménnyel gazdagított összehasonlító elemzés, hatékonyabbá teheti szolgálatunkat!)

Luther így prédikált Simeonról: „A vén Simeon immár farkasszemet néz a halállal. Testén-tagjain érzi, hogy egyre közelebb kúszik hozzá. Mint ahogy az öregember napról napra hanyatlik. Simeont azonban ez nem bántja, sőt kívánja, hogy legyen meg mielőbb. Semmit sem búsul, hogy meg kell halnia, sőt üdvözlí a halált, mert látta a Megváltót. Ha nem így volna, nem tudná örvendező szívvel fogadni a halált.

A kegyes Simeon azt szeretné, ha belátnánk, hogy Megváltóra szorulunk. Megváltónkul pedig azt kell elfogadnunk, akit nem ember talált ki, hanem maga Isten rendelt. Benne nem csalódhatunk, mert biztos nála a segítség. Hiszen e Gyermekek azért van, hogy Isten akaratóból rajtunk segítsen. Akinek tehát ez az Isten-küldötte Megváltó a Megváltója — az nyugodtí lehet.

Azon fordult meg minden, hogy Simeonnal meglássuk a Gyermecket, karunkra vegyük, dédelgessük és csókoljuk, bizodalmunkat belévessük, örömünket, vigaszunkat tőle várjuk. Mert ha szilárdan hisszük, hogy a Gyermekek Istentől jőtt Megváltónak, magától jön a békesség, és se bűn,

se halál nem rettent többé. Hiszen éppen ezek *ellen* van Megváltónk." (Jer örvendjünk keresztyének, 42. o.)

Enek-igehirdetésében és a fenti sorokban maga Luther prédikál nekünk. De ugyanilyen nyomatékosan használhatjuk fel az életrajzi adatokat is.

1. A békeesség forrása a beteljesedett ígéret. Jézus Krisztusért miénk az üdvösség. Ez a hit a keresztyén ember napi vigasztalása, bátorítója, megtartója. Istenünk Jézus Krisztusban mindent nekünk adott. Legyőzte a halált, s a megtüport fejű kígyónak már nincsen hatalma azoknak az életében, akik

2. „boldog szemmel” Jézus Krisztusra néznek. Hatalma és győzelme korlátlan. De hála az Istennek, aki a győzelmet adja nekünk a mi Urunk Jézus Krisztus által!”

3. A megtalált öröm, béke és üdvösség bizonyágtételre hív. Minden ajándékunkat haszonra kaptuk az Istentől. Hogyan is lehetne véka alá rejteni a meggyújtott lámpást? Hogyan is lehetne magunknak megtartani az ajándékba kapott, Jézus Krisztusért elnyert békeességet, reménységét, erőt. Az ige jó hírét hallja meg tőlünk az egész világ!

4. Szolgálatunk jutalma, hogy Jézus dicséretében egy lesz a megváltottak serege. Azok, akik már itt ismerik és már hirdetik őt, azok, akik szavunkra Urunk Lelkének áldása nyomán ezután hisznek majd Őbenne. Régi és új népe magasztalja őt, most és mindörökké!

Lehet-e anélkül befejeznünk most, hogy a „Nunc dimittis”, ill. a Luther-ének kapcsán ne szóljunk úrvacsorai liturgiánk befejező imádságáról? Nem lehet anélkül befejezni! Az ott megtalált békeesség a napi szolgálatba való elbocsátásban éppen úgy a miénk, mint majd az utolsóban. Az örök készenlét áldása és öröme, nyugalma és békeessége mindazoké, akik Simeonnal, Lutherrel és másokkal együtt „meglátják a Gyermeket, karukra veszik, dédelgetik és csókolják, bizodalmutat belé vetik, örömeiket, vigaszukat tőle várják”, vagyis életben és halálban csak benne bíznak!

Luther ebben az énekben nemcsak hittel imádkozik, de prédikál is, hogy mi is így imádkozzunk!

Ittész János

Erős vár a mi Istenünk!

A reformáció diadaléneke, evangélikus himnuszunk a ma esti előadás témája.

Mielőtt az egyik leghatalmasabb Luther énekről szólnánk, röviden néhány gondolatban összefoglaljuk a reformáció szándékát és mai örökségét, amelyet továbbadásra ránk bízott Isten.

A reformáció Luther személyes hittapasztalatában gyökerezik. A kegyelmes Istenre való ráatalálás Isten ígében, a Bibliában olyan belső változást indított el benne, amely a reformáció további eseményeinek alapja. A személyes hit és bizalom Isten iránt feltétele a keresztyén életnek, amelyet Isten az Ő ígében keresztül ajándékoz az Őt keresőknek.

A reformációban Isten az evangéliumot, az örömhírt akarja érvényre juttatni, amely Krisztus keresztségében, halálában és feltámadásában jut legjellemzőbben kifejezésre. Ezért nekünk sincs fontosabb feladatunk, mint ennek az isteni mentő eseménysornak a meghirdetése.

A reformációban adta Isten ajándékul azt a felismerést, hogy örök életünk egyedül hit által, ingyen kegyelemből a Krisztusért fogadható el. Az ember semmit sem tehet üdvösségéért, csupán isteni ajándékként elfogadja. De az elfogadott kegyelem és örök élet ígéretet mozgósít az ember segítésére és a felebarát szeretetére.

A reformáció felismerései közé tartozik az a tény, hogy az egész teremtett világ a maga egészében Istené, ezért nincs különbség sacralis és profán, szent és hétköznapi között. Isten egész életünket és minden feladatunkat megszenteli. Egész életünk istentisztelet lehet a világ javára.

A reformáció vallotta az Újszövetség alapján az egyetemes papság tanítását, amely szerint mindnyájan elkötelezettek vagyunk Isten ígéje hirdetésére.

A reformáció tanítása alapján ma is valljuk, hogy a hit és üdvösség kérdéseiben Isten ígéje, az élet mindennapi feladataiban pedig a hit által megvilágosított értelem igazít el bennünket.

E rövid és teljességre igényt nem tartó bevezető után mélyedjünk el Luther diadalénekében. Mit üzen ma nekünk ez az ősi himnusz?

Némi merészséggel állíthatjuk, hogy Luther élete győztes keresztyén élet volt és ez a győzelem fejeződik ki személyes vallomással telített költői művében. Tudjuk, hogy voltak kísértések, közismert, hogy éppen bűnei és vádoló lelkiismerete indította a kegyelmes Isten keresésére. De ahogyan Isten őt felhasználta ígéje megtisztításában, egyháza megújításában, az nyilvánvaló jele „győztes” keresztyén életének. Méltán kérdezhetjük tehát:

Miben rejlik a győztes keresztyén élet titka?

1. *Egyedül Istenre építünk, benne bízunk.* Ő erős várunk és oltalmunk. Luther énekét a 46. Zsoltár alapján írta. Izrael hívő serege trónralépési zsoltárként énekelte az óév és újesztendő fordulóján: Isten az új évben is, mint az őesztendőben Uruk, oltalmuk és erősségük lesz. A zsoltár — feltételezés szerint — arra a történeti eseményre vezethető vissza, amikor Kr. e. 701-ben Szanherib asszír király rettegésben tartotta Jeruzsálemet, majd váratlanul elvonul és a város épségben maradvá megmenekül.

A 46. zsoltárt azonban eszchatologikus himnuszként is értelmezik. „Vagy úgy áll a dolog, hogy a költő nagyon eszchatologikus hangulatban élt, mert a jelene a vég és a vég a jelene volt — úgy mint a János Jelenések Könyvének szerzője — vagy úgy, hogy jelenének nagy szűkösége tekintetét a végidők nyomorúságára irányítja és ez alkalom arra, hogy hitének erejét magában mozgósítsa, amely mozgósítás az utolsó időkben, amely több mint egy szempillantás s ez meggondolandó!

Ebben az esetben a zsoltár keletkezését hasonlóan kell elgondolnunk Luther énekével. Mindegyik esetben a mindenkori jelen idő története eszchatológiai-mitológiai történelemek gondolatát és hangulatát ébreszti és mindkettőtől való félelem az isteni segítség bizonyossága által győzhető le.” (Otto Eissfeldt: Kleine Schriften. Erster Band, Tübingen, 1962)

Luthert kortársai megfélemlíthetlenné ismerték, de feljegyezték róla, hogy nehéz óráiban Melanchthon Fülöpöt hívta énekelni. S ajkukon felcsendült a dinamikus erejű himnusz: Ein feste Burg ist unser Gott! (Koren Emil: Irgalmadat éneklek)

Félelmek, végkatasztrófa lehetőségének szorongása közt élő mai embernek egyetlen lehetősége Istenre nézni, benne bízni, s Nála lehet ol-

talmat találni. Míg egyfelől mindent el kell követnünk az ember által előidézhető pusztulás bekövetkezte ellen, másfelől szabad biznunk és remélnünk, hogy Isten hatalmasabb minden emberi cselvetésnél és gonosz ármánykodásnál.

2. *Józanul számolunk az emberi erő végeességével.* — Erőnk magában mit sem ér, mi csakhamar elesnénk. — Írja Luther. „Önön erőnk csak délibáb és bizony esnénk esten” fordítja József Attila. Elbizakodottságra vallanak Ernst Bergmann (†1907) lipcsei filozófus professzor szavai: Hívd segítségül magad, oh ember, a szükségben, így megszabadíthatod magad és önmagadat imádhathod!

Mennyivel valóságosabb Melanchthon és Jonas Justus magatartása Luther halála után, amikor Weimarba érkeztek harmadik barátjukkal Kreuzigerrel letörve és bánatosan, s egyszeriben az egyik ház ablakából énekszó hallatszott. A szolgálóleány az Erős várunkat énekelte. A himnusz hallatán megbátorodtak, erőt nyertek és odaszóltak a leánykának: Énekelj, énekelj, kedves leányka. Nem is tudod, kiket vígasztalsz most.” (Koren: i. m.)

Estendeink múlásával testi erőnk is csökken. Barátokat és társakat veszítünk el, akik támaszaink, biztatóink voltak az életküzelemben. Bizony szellemi-lelki erőnk is elszivárog, mint repedt korszóbból az olaj. Saját kudarcaink, hiábavaló fáradozásaink, emberekben való csalódásunk mind-mind energiánkat emészti.

Luther és reformátor társai tudtak valami nagy titkot önmaguk véges erejének ismeretén túl. Az élethez, szándékaink megvalósításához, terveink véghezviteléhez Isten erejére van szükségünk. S ezért boldogan, szívesen és gyakran énekeltek. Mert az éneklésben erő rejlik. Együtt erőt nyerünk felülről, mint akik a közösségben átélnek, hogy harcukban, küzdelmükben Istenre számíthatnak. Mellettük áll. „Hadak hadnagya / Igaz Isten maga, / Ó győzni fog a harcban.” Szabédi László (†1959) ford. Most, amikor új énekeskönyvünk kerül a kezünkbe, biztasson Luther és reformátor társai példája erőtlenségünkben éneklésre, hogy felülről erőt nyerjünk, vígasztalást kapjunk.

3. *A Gonosszal szemben Jézust hívjuk segítségül.* Luther számol a Gonosz jelenlétével a világban. Bibliái kijelentés alapján áll, de saját életében is megtapasztalja. Luther énekét minden bizonnyal 1527 végén írja, amikor Pack Ottó szász kancellár hamisított okmánnyal a vallásháború híret terjesztette. Hesseni Fülöp elindult ellene seregeivel, s Luther végzetesnek találta e megrendítő tényt, többször beszél ekkor a Gonosz hatalmáról, hiszen átélte: „e világ minden ördöge ha elnyelni akarna...”

Az ének a Gonosz megrajzolásának drámai feszültségével és legyőzőjének diadalmas meghirdetőjével a csúcsra érkezik. Luther jól látja, hogy az embernek a hátán vagy a Gonosz vagy a Krisztus lovagol. „A történetinek a metafizikai mélységekbe vitele Luther saját világnéze- te, amely bibliai alapokon nyugszik.” (Otto Eissfeldt: i. m.) Luther mondotta egy alkalommal: minél több az elintéznivalóm egy napon, annál többet imádkozom. Minél több a kísértés, annál kitartóbban kiál- tok Istenhez.

Az ősi evangélikus himnusz így tanít nemcsak evangélikus öntu- datra, rendíthetetlen hitre, de mindig kész imádkozó magatartásra a Gonosz cselvetésével szemben. „A világ úr / Tombolhat vadul, / Sem- mit sem tehet, / Ó megítéltetett. / Megrendül egy szavunkra.” (József Attila fordítása)

Egyháztörténeti évfordulók

Egymást segítve

Százötven éves a „nagygeresdi egyezség”

A dunántúli evangélikus és református egyházkerület a kölcsönös templomhasználat és a lelkészi szolgálat több területére vonatkozóan — 1833. május 15-én; tehát: 150 éve — szerződést kötött egymással. Ezt a megállapodást az egyháztörténet a „nagygeresdi egyezség” néven tartja számon. Bár csak a Dunántúlon volt kötelező érvénye, a hasonló tárgyú és jellegű „kéri szerződés” (a Tiszavidék számára 1930) mellett, mint szokásjog, szinte az egész országra kiterjedt.

Szükségessége

1. Az ellenreformáció következtében a hazai protestantizmus kisebbségi helyzetbe került. Több helyen csak evangélikus, vagy csak református templom és lelkész volt, noha a másik protestáns egyháznak is, kisebb-nagyobb számban voltak hívei azon a területen. Tisztázni és szabályozni kellett a protestáns egyházak kisebbségi, gyakran szórványhelyzetéből adódó problémáikat és feladatokat.

2. Az ún. „uniós törekvés” nyomán egyrészt valóban közelebb került egymáshoz az evangélikus és a református egyház, másrészt viszont éppen a nagygeresdi egyezséggel a két egyház világosan elhatárolta magát valamilyen színtelen, hitvallásos veret nélküli „egyesült protestáns egyház”-tól, és rendelkezett a mindkét részről fenntartandó hitvallásos jelleg mellett, gyakorlati együttműködés részleteiről.

3. A már említett, kéri szerződésnek is ösztönző hatása volt a Dunántúltra vonatkozó szerződés létrejöttére.

Létrejötté

Már 1831-ben, a dunántúli evangélikus egyházkerület közgyűlése, majd 1832-ben a református egyházkerület közgyűlése küldött ki egy-egy bizottságot a szerződés megtárgyalására és elfogadására. A közös tárgyalások eredményeként Nagygeresden evangélikus részről Kis János püspök, Beliczay Jónás esperes, Kiss József lelkész és több egyháztag, református részről pedig Tóth Ferenc püspök, Nagy Mihály esperes és ugyancsak több egyháztag írta alá a szerződést.

Rendelkezései

különösen a templomok és temetők kölcsönös használatára, a ve-yesházasságokra, a lelkészek kölcsönös szolgálataira, kiemelten pedig a filiákban és a szórványokban élő kisebbség lelkigondozására vonatkoznak. A figyelem kiterjedt pl. az egymást kölcsönösen kisegítő lelkészek anyagi szolgáltatásaira, a templomok renoválására és a temetőkre is.

Noha ez az egyezség, a kérivel együtt, 1900-ban érvényességét vesz-tette, a két hazai protestáns egyház egymást segítő szolgálatának még hosszú időn keresztül gyakorlati eligazítást adó dokumentuma maradt, sőt, bizonyos mértékben jelenünkre is kihat.

Dr. Barcza Béla

4. *Hiszünk az ige hatalmában és végső diadalában.* Az ige kőszálként megáll, megszégyenül ki bántja — írja Luther. A reformátor semmiben sem bízott jobban, mint az Ige hatalmában. Közismert tény, ha Wittenbergben a gyülekezetben egy kérdésben bizonytalanság vagy vita kerekedett, Luther egy hétig prédikált esténként a felvetett témában, s bízott benne, hogy az Ige elvégzi a megvilágosítás munkáját.

Ez az ige hatalmába vetett hit csendül ki a 4. versszakból isteni erőteljességgel. Méltán mondta a katolikus olasz zenetudós, Fortunato Santini (†1862): „És milyen sok felemelő órát köszönhetek Luther énekének, az Erős vár-nak! Nem ismerek ennél hatalmasabb, megragadóbb éneket. Úgy hangzik, mint mennyből jövő harsonaszó... Amikor Luthert a mennyben látni fogom, szívélyesen megszoritom majd a kezét ott, ahol már semmi sem választ el minket.” (Koren: i. m.)

Bátran prédikálhatunk mi igehirdetők és merjünk hinni az ige hatalmában. Bátran szóljanak édesanyák és édesapák családi otthonokban Jézusról és merjék remélni, a hirdetett ige nem tér vissza üresen, hanem nyitott szívekbe hull és sok gyümölcsöt terem.

Luther elszántsága, élete Isten ügye győzelmének szolgálatába állítása évszázadok távolából is hirdeti hitének erejét, napjaink keresztyénsége pedig Isten országa diadalát. „Isten országa szolgálatában cselekedni pedig azt jelenti, hogy a közösség tényleges (anyagi-szellemi) javát előmozdítani, és aki ezt teszi az az egyháznak is a legjobbat teszi.”

(Pannenberg: *Theologie und Reich Gottes.*) (Gütersloh, 1971) Érdeemes győztes keresztyén életet élni, mert benne Isten oltalmát és erejét, igéjének biztatását és győzelmét tapasztaljuk meg — „s mienk marad az Ország”.

Szebik Imre